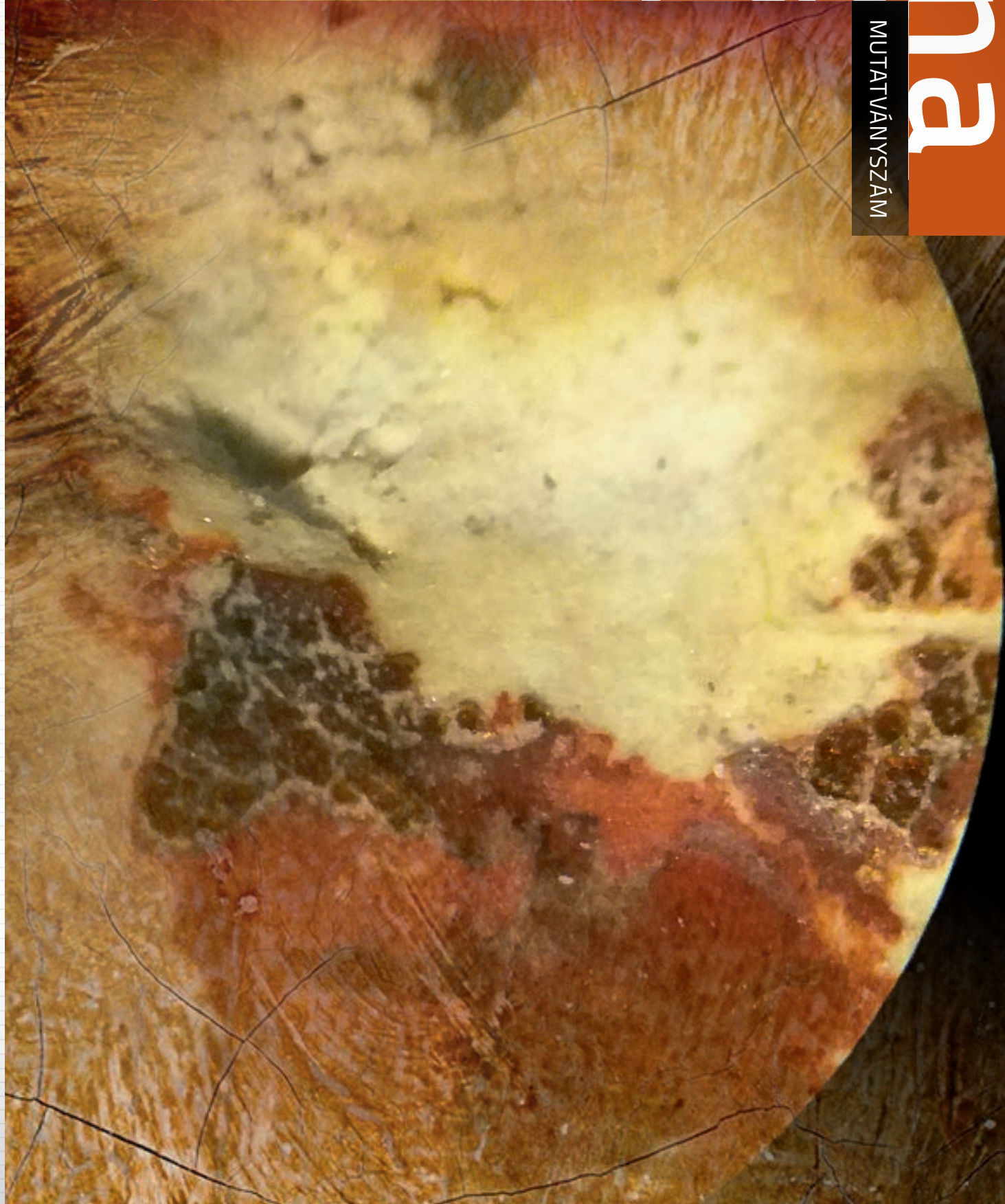

CSÍKI SZÉKELY
MÚZEUM

Patina

MUTATVÁNSZÁM

Tisztelt Olvasó!

A Csíki Székely Múzeum idén, 2020-ban ünnepli első kiállításának 90., intézményes működésének 70. évfordulóját. A tavalyi évben, az ünnepségre készülvén kiállítást, megemlékező kerekasztal-beszélgetést és tematikus kiadványt terveztünk. A mindannyiunk életét még ma is megnehezítő világjárvány azonban átírta szándékainkat, terveinkből csupán jelen kiadványt sikerült megvalósítanunk.

A múzeumok által ellátott feladathalmaz fontos pillére a periodika. A rendszeresen napvilágot látó tudományos igényű tartalom mellett, a múzeumi periodika az igényes, szélesebb körű tájékoztatás szakmai fóruma is egyben. A rendszerű megjelenés fontos attribútuma a periodikának, noha ezen elv általában nem teljesül maradéktalanul.

A Csíki Székely Múzeum történetéhez meghatározó módon járulnak hozzá a többnyire folyamatosan, időnként pedig bűvő patak módjára megjelenő múzeumi közlemények. Vegyük sorra őket.

A fiatal, majdhogynem egyszemélyes intézmény tudományos periodikát indított *Csíki Múzeum közleményei* (1956, 1957) címmel, a sorozat harmadik és egyben utolsó száma *A Csíki és Gyergyói múzeum közleményei* néven látott napvilágot (1958).

Az *Acta Hargitensia* (1980), a Hargita megyei múzeumok közös kiadványaként nem kevesebbre vállalkozott, mint a négy intézmény által már évekkel korábban begyűjtött minőségi és reprezentatív tanulmányokat tartalmazó vaskos kötet által felzárkózni „a nagymúltú hazai múzeumi évkönyvek közé”.

Több mint másfél évtizednyi szünet után a Székely Nemzeti Múzeum és a Csíki Székely Múzeum közös szakmai kiadvánnyal jelentkezett, mely ACTA név alatt 1996–2000 között öt évfolyamot ért meg.

A *Csíki Székely Múzeum Évkönyve* 2004-ben intézményünk önálló tudományos kiadványaként indult mintegy másfél évtizedet átívelő útjára. Az eddig leghoszszabb életű periodikáknak sajátos történet adatott. A lelkes, fiatal kezdeményezők, szerkesztők jól artikulált küldetésű – kezdetben két kötetes – évkönyvet

Patina

© Csíki Székely Múzeum, 2020
© az egyes tanulmányok szerzői, 2020

Főszerkesztő: Dr. Kelemen Imola
Szerkesztő: Ladó Ágota
Arculatterv, borító és tördelés: Csillag István

A címlapon: A Szent Borbála-szobor restaurálás közben: a bordóval átfestett alsóruha felülete.
Mikroszkópon keresztül, 40x-es nagyításban készült fénykép. Mara Zsuzsanna felvétele.

Támogatóink: Csíkszereda Polgármesteri Hivatala, Magyar Tudományos Akadémia
OTP Bank Románia, Communitas Alapítvány

Felelős kiadó: Gyarmati Zsolt
Nyomdai munkák: F&F International, Gyergyószentmiklós

ISSN 2734 – 7958

állítottak pályára, amely az idők során szükségszerű koncepció- és formátumváltáson esett át, és belőle tizennégy évfolyam látott napvilágot.

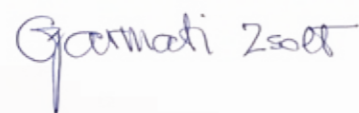
Múzeumunk 2020 évi kettős jubileuma, a számvetés mellett lehetőséget kínál a jövőbe tekintésre, a szellemi építkezésre és a megújulásra is. Intézményi periódikánk idéntől új köntöst ölt, szerkezete, koncepciója is módosul. Szélesebb érdeklődési körre számítva, olvasóbarát, könnyedebb hangvételű írásokat tartalmazó kiadványban gondolkodtunk. Kötetünk ugyanakkor megőrzi tudományos jellegét, egyszerre kívánunk szólni akár az akadémikusokhoz és a városi polgárokhoz is. Eddigi évkönyveinkhez képest kevesebb számú és rövidebb kéziratot közlünk, de azokat jóval több illusztrációval látjuk el.

A mutatószám témájaként múzeumunk kilenc évtizedére való történeti visszatekintést jelöltük meg, és a megjelenő írásokat szemlélve a munkaközösség kiváló döntést hozott.

A periodika címének a *Patina* szót választottuk, mely ugyanúgy utal a múzeum több évtizedes múltjára, mint a vidék ősi hagyományaira.

„Bizalommal és mégis aggódva bocsátjuk útjára ezt a kiadványt. A szülő aggodalma ez, életbelépő fiáért” – olvashatjuk múzeumunk első igazgatójának, Kovács Dénesnek gondolatát az 1956-ban induló periodikában. Magam is hasonlóan vélekedve ajánlom megújult múzeumi periodikánk első számát a Kedves Olvasó figyelmébe!

Csíkszereda, 2020. adventjében
Gyarmati Zsolt múzeumigazgató

„Hogy Csíkvármegyének
egy múzeuma legyen”

MÁLNÁSI LEVENTE

A kezdetek. Felvetések, felhívások

1876. január 9-én, Tivai Nagy Imre elnökletével Csíkszeredában megalakult a Csíki Székely Múzeum Egylet. Az egyesület egyik fő célja egy csíki múzeum létrehozása volt, de abban az időszakban egyáltalán nem került sor intézményalapításra. A múzeum ügye vagy húsz évig lappangott, mígnem 1898. november 2-án egy kéthasábos írás jelent meg a *Csíki Lapokban*. A cikk névtelen szerzője felveti, hogy ideje lenne létrehozni egy múzeumot Csíkvármegyében is, „*hol úgy a régi idők emlékei, mint a jelen eredményei a jövő nemzedékek okulására összegyűjtessenek*”.¹ A cikkíró nézete szerint rengeteg kallódó tárgy lehet egész Csíkban, amiket krajcárokért meg lehetne vásárolni a gyűjtemény számára, és amelyek gazdája nem is tudja, milyen értéket képviselnek. Nem beszélve arról, hogy hányan őriznek otthon régi iratokat és „*egyéb emlékeket*”. A gyűjteményt ki lehetne egészíteni „*Csíkvármegye növény, állat, ásvány világának minden feltalálható nemével, fajával és fajtájával*”.² A szerző a létesítendő múzeum székhelyéül a vármegyeházát vagy valamelyik vármegyei iskolát ajánlja, pontosabban ezen intézmények valamelyikében egy termet elkülöníteni múzeumi célokra.

1 N.N. 1898, 2.

2 N.N. 1898, 2.

Vitos Mózes a *Csíkmegyei füzetek*ben ugyancsak a csíki múzeum eszméjével foglalkozik, megemlítve, hogy ez az eszme már régen él (vagyis testet öltött) a csíksomlyói gimnázium mellett levő múzeumban.³ Vitos annak apropóján ír mégis a létesítendő múzeumról, hogy az 1898-as *Csíki Lapok*ban megjelent a fentebb említett cikk. Kihangsúlyozza, hogy az egyéni érdekek érvényesítésével

ellentétben a közügy mindig előbbre való, mert „századok folyamán érvényesül”,⁴ vagyis hatással van a következő nemzedékekre is. Cserey Jánosné példáját felhozva Vitos Mózes arra biztat, hogy „előre hát, előre, mert a kezdeményező emléké a mindenkori jövő nemzedék kegyelete és hálája fogja őrizni”.⁵

„Csíkvármegyei múzeumot kell teremteni!”

A fenti felhívást Herrmann Antal néprajzkutató, kolozsvári egyetemi tanár fogalmazta meg a *Csíki Lapok* négy, 1902-es évi számában.⁶ Írása első részében⁷ ő is Cserey Jánosné példáját említi, majd azzal folytatja, hogy a Székely Nemzeti Múzeum megléte nem teszi fölöslegessé, hogy az egyes székely megyéknek is saját múzeuma legyen. Herrmann utal arra is, hogy Marosvásárhelynek vannak már tudományos gyűjteményei, Székelyudvarhely is tett lépéseket múzeum szervezésére, így tehát „Csíkmegye sem maradhat el ezek mögött”.⁸ Indoklásul az intézményalapításra felhossa még azt is, hogy Csíkban élnek a népélet „legősibb sajátságai” és itt vannak a természet legérdekesebb jelenségei.

Herrmann Antal, néprajzkutató, egyetemi tanár.
Forrás: Wikipédia

³ VITOS 2003, 296.

⁴ VITOS 2003, 296..

⁵ VITOS 2003, 296.

⁶ *Csíki Lapok*, 1902., 1., 3., 7., 12. szám.

⁷ HERRMANN 1902a, 1.

⁸ HERRMANN 1902a, 1.

A következő lapszámában⁹ Herrmann már azt is felsorolja, hogy milyen szakosztályokból kellene álljon a létrehozandó csíki múzeum. Ezek a következők: 1. A vármegyére vonatkozó irattár (iratok, térképek, képek); 2. Földrajz és természetrajz osztály; 3. Történelem és művelődéstörténeti osztály; 4. Néprajzi osztály; 5. Népipar, gazdasági élet, turizmus, fürdőügy. Kitért arra is, hogy a múzeum egy tudományos folyóiratot is ki kellene adjon. A múzeumot Herrmann a gimnázium vagy a gazdasági iskola épületében helyezte volna el (a gazdasági iskolát áttelepíttette volna a gimnázium épületébe).

A képzőművészetet, mint újabb tárgykört vagy múzeumi osztályt nevezi meg Herrmann Antal a harmadik cikkben,¹⁰ és felveti azt, hogy a leendő múzeum vezetősége alkotótáborokat hozhatna létre a megye területén. Ilyen módon a múzeumnak a gazdaságra is üdvös hatása lenne, hiszen a hazai és külföldi művésztszadalmat és rajtuk keresztül a tehetséges vendégeket is Csíkvármegye fürdőhelyeire lehetne vonzani. A múzeum ügyeit egy ebből a célból alakuló egyesület intézné.

Az utolsó cikkben¹¹ a szerző az összefogásra apellál, leginkább arra, hogy a helyben és a diaszpórában élő művelt székelyeknek együttesen kellene megoldani nem csak a múzeum, hanem más intézmények problémáit is. Olyan székely ösztársadalmi szervezetre lenne tehát szükség, amely egy székely művelődési intézményre támaszkodna, és erre a célra a leginkább alkalmas a létesítendő csíkmegyei múzeum volna. Később aztán Vámszer Gézáék is gondolkodtak egy székelyföldi kulturális ernyőszervezetben.

Az ügy érdekében Herrmann lobbitevékenységet is folytatott Csíkvármegye vezetőinél (például a főispánnál) a múzeum érdekében. A *Csíki Lapok* szerint „eszméje mindenütt rokonszenves meleg fogadtatásra talált”,¹² de elmondhatjuk (így utólag), hogy előrelépés nem történt akkor sem az ügyben.

Dr. Sütő-Nagy Jenő csíkszentmártoni közjegyző és műgyűjtő, később a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányának alelnöke, 1912-ben a *Csíki Lapok* karácsonyi számában közölt egy kéthasábos cikket *Csíkvármegye múzeuma* címmel.¹³ A cikkben ő is arról értekezett, hogy minél hamarabb létre kellene hozni Csíkvármegye múzeumát, mert gyűjtendő anyag nagy mennyiségben van Csíkban („önkéntelenül kínálkozik”),¹⁴ és habár *omne incipium difficile est*,¹⁵ nem kell visszarettenni az alapítástól. Nagy Jenő a múzeumot Csíkvármegye megépítendő Kultúrpalotájába kívánta volna elhelyezni. Érdekes, hogy ugyanebben

⁹ HERRMANN 1902b, 2.

¹⁰ HERRMANN 1902c, 2.

¹¹ HERRMANN 1902d, 2.

¹² *Csíki Lapok* 1902c, 2.

¹³ NAGY 1912, 18.

¹⁴ „Nem volna-e helyen való, hogy összegyűjtsük azt, amit összegyűjteni még nem késő s a mi magva lehet a távol jövőben egy nagy kulturális intézménynek” (NAGY 1912, 18).

¹⁵ Minden kezdet nehéz.

a lapszámban Ujfalusi Jenő, a város akkori polgármestere azt írta, hogy a múzeumot a kaszányában (a Mikó-várban) lehetne elhelyezni megfelelő átalakítással.¹⁶ Ebben az évben (1912) határozat született a Kultúrpalota megépítésére, de 1913-ban egy miniszteri rendelet nem hagyta jóvá az

Az alapítás

1925-ben a csíkszeredai törvényszék másodszorra is bejegyezte a *Csíki Múzeum és Kultúregyletet*.¹⁸ Az egyesület bejegyzése, vagyis az 1876-os egyesületalapítás megújítása, a húszas években elkezdődött székelyföldi mozgalmak része volt. Az 1920 utáni székelyföldi (csíki) etnikai jellegű mozgalmak sokrétűek voltak, és egymással szorosan összefüggtek: a székely háziipar fellendítése – helyben munkát adni a Székelyföld lakóinak, megakadályozva ezzel az elvándorlást; intézmények létrehozása (pl. a Csíki Székely Múzeum, kultúrház), az eredeti székely népviselet felújítása és viselésének újra elterjesztése, a lankadó csoporttudat megerősítése. Ezeknek a mozgalmaknak – nevezték *osztováta-forradalomnak* is – a helyi értelmiség néhány kiváló tagja volt a mozgatója. Nagyon fontos itt megemlíteni olyan csíki neveket, mint Domokos Pál Péter, Nagy Imre festőművész, Vámszer Géza, Pál Gáborné Kammer Edit, Hirsch Hugó, Hirsch Hugóné Filep Judit, Gál Ferenc, Gál Ferencné Sántha Juliánna, dr. Sütő-Nagy Jenő, Bándi Mária stb. Ezek az értelmiségiek egymás tevékenységét szinergikusan

intézmény létrehozását.¹⁷ A múzeum ügye tehát határozatlan időre felfüggesztődött, és ráadásul közbeszólt az első világháború, majd az impériumváltás is.

erősítették, egymástól kaptak folyamatos biztatást, támogatást.

Domokos Pál Péter már az 1920-as évek derekától szőttesbálokat szervezett, sőt ő maga is székelyruhában járt ünnepnapokon, sokszor még tanítani is. Nagy Imre népi szőttesmintákat gyűjtött a csíki falvakban, és Gál Ferencné, valamint Pál Gáborné irányításával, falusi asszonyokkal megszövezték azokat. Domokos Pál Péter elindította az *Ezer székely leány mozgalmat*. 1929-ben, a Római Katolikus Főgimnázium épületében rendezte meg a *Székely népművészeti kiállítást* az Orbán Balázs emlékűnnepség keretében. Ez az 1929-es kiállítás a következő évi több termes kiállítás előfutára, megelőlegezője volt. 1929 szeptemberében Vámszer Géza Székelyudvarhelyről Csíkszeredába költözött,¹⁹ így egy hozzáértő,

¹⁶ UJFALUSI 1912, 17.

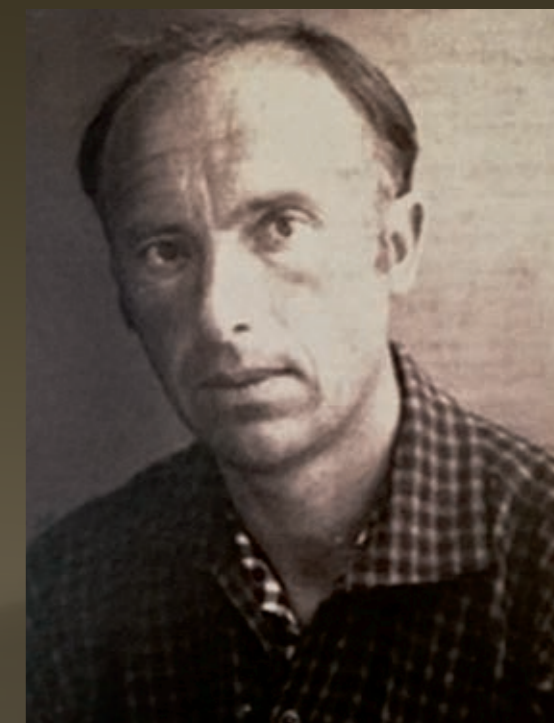
¹⁷ „A könyvtárnak és múzeumnak is helyet adó Kultúrpalota építése megosztotta a csíki társadalmat, hiszen míg a többség számára egyértelmű volt, hogy ez a haladást és a vármegye érdekeit szolgálja, addig a lakosság egy része sokkal fontosabbnak tartotta, hogy más közérdekű intézményeket (például: kórház) részesítsenek előnyben” (Kocsis 2008, 133).

¹⁸ Állami Levéltár csíkszeredai fiókja: Csíkszeredai törvényszék iratai: F: 45/11. 2/445. sz.

¹⁹ A Római Katolikus Főgimnázium rajz- és kézimunkatanára lett.

Domokos Pál Péter

Nagy Imre

Vámszer Géza

Forrás: Csíki Székely Múzeum, Útkeresztveződésben kiállítás

nagy munkabírású, elhivatott emberrel bővült az intenzíven tevékenykedő értelmiségi csapat.

A csíkszeredaiak, csíkszékiek számára Vámszer intézményteremtő tevékenysége kiemelten fontos, hiszen ő, Domokos Pál Péter, Nagy Imre, dr. Sütő-Nagy Jenő,

Sprencz György, Venczel József, Gál Ferenc és Gál Ferencné Sántha Juliánna, Bándi Mária (természetesen további nevek sorolhatók) hozták létre az 1930-as Csíksomlyói Egyház- és Népművészeti Kiállításon keresztül a már régen áhított *Csíki Székely Múzeumot*.²⁰

A kiállítás helye a csíksomlyói Pretorium, ma tüdőkörház.
Andory Aladics Zoltán felvétele, 1930-as évek.
KJNT tulajdona, Kolozsvár

²⁰ „Kiállításunk rendezéséhez és sikeréhez dr. Pál Gábor országgyűlési képviselő és felesége személyében tekintélyes pártfogóink is akadtak, akik lelkesedéssel és hozzáértéssel támogatták ügyünket (VÁMSZER 2003, 125).

A kiállítás megnyitóját 1930. június 7-én tartották, a csíksomlyói búcsú idején. Ekkor több, mint 140 tárgyat állítottak ki 14 teremben, a csíksomlyói Pretorium (Székháza, Stabiment) épületében (6. kép).

Az újonnan létesült intézmény katalógusában olvasható a kiállító termek berendezése is:

A Csíki Székely Múzeum első kiállítása. Katalógus, 1930.
CSSZM tulajdona, lelt. sz. 2047

Tárgymutató

1. számú szoba

Csíkszentgyörgyi népművészet.
Jelenkori székely festékesek szövése.

Demes Ignáczné
Csíkszentimréról.

Szász Ferencz sző saját találmányú szövőszékén.

Vámszer Géza iparművészeti készítményei.

2. számú szoba.

Gyergyói népművészet.
Céh-láda a középkorból.

3. számú szoba.

Kristó János kozmási faragó mester munkái.

4. számú szoba.

Csángó népművészet.

5. számú szoba.

Kászonvidéki népművészet.

6. számú szoba.

Felcsíki népművészet.

7. számú szoba.

Dr. Nagy Jenő magángyűjteménye Csíkszentmártonból.

8. számú szoba.

Vass Áron agyag-szobrász kiállítása.

9., 10., 11. számú szoba.

Egyházművészet.
Ötvös munkák. Szentségtartó az Árpádok korából.
Régi miseruhák. Közöttük a csíkszentdomokosi egyház tulajdona egy arany brokát, amely a török szultán Apafi Mihálynak ajándékozta palásból készült.

Egyházi tárgyú festmények, szobormunkák és egyéb kegyszerek.

12. számú szoba.

Nagy Imre gyűjteményes kiállítása.

13. számú szoba.

A jelenkori háziipar termékei.

14. számú szoba.

Csíki házi szöttesek kiállítása és árusítása.

Mint fentebb olvasható, Vámszer saját iparművészeti tárgyait is kiállította, mint ahogy Kristó János Kozmásról a faragászati remekeit vagy Vass Áron Makkfalváról az agyagszobraikat hozta el.

Nem csak „halott” tárgyak szerepeltek a kiállításon, hanem a szervezők meghívták a népművészet mestereit is, hogy folyamatában mutassák meg, hogyan készülnek el a tárgyak, eszközök. Az egyik teremben szövés folyt, a másikban fazekas készítette a bokályokat, és a Stabiment udvarán ki is égette őket.

A különböző tárgyak gyűjtése később is folytatódott a frissen létesült múzeum számára, és törzslap beosztású első leltárkönyvébe, amely a csíkszeredai Vákár-nyomdában készült, 310 tételt jegyeztek be.

A gyűjtött anyag jó része a gyűjteményben maradt, és időnként kiegészült az újabb adományokkal, gyűjtésekkel. Vámszer Géza, Nagy Imre, Domokos Pál Péter folyamatosan részt vállalt a gyűjtésben és a múzeumi anyag

Kristó János csíkkozmasi népművész és az általa faragott székek az 1930-as kiállításról. Ma is a múzeum birtokában vannak

gondozásában. A leltárkönyvbe bejegyzett 310 tárgy (amiből 94 tárgyat Vámszer Géza gyűjtött, Domokos Pál Péter 57-et, Nagy Imre 25 darabot), valamint a főgimnázium gyűjteménye képezték a mostani Csíki Székely Múzeum kiinduló tárgybázisát, habár a tárgyak egy része az idők folyamán elveszett (háború alatt, és amíg nem volt stabil helye a gyűjteménynek).

Tárgyak a leltárkönyvbe jegyzetteken kívül is kerültek be a gyűjteménybe, amiket sokáig nem volt, aki belettározzon a könyvbe.

A frissen alakult múzeum anyagát a tárlat bezárását követően 5 teremben újra rendezték.²¹ A gyűjtemény sokáig Csíksomlyón maradt. Ha látogatók jöttek, Vámszer

²¹ „A múzeum immár jelentős anyagát 5 teremben újra rendeztük, és igyekeztünk még további tárgyakkal gyarapítani, ami a kiállítás nagy sikere után már könnyebb volt, sokan már önként ajánlották föl különféle tárgyaikat a múzeumnak” (VÁMSZER 1976, 43).

Az első terem a csíksomlyói kiállításon.
CSSZM tulajdona, lelt. sz. 2047

tanár úrnál érdeklődtek a kulcs után, és ő vezette végig őket a termeken.²²

Dr. Nagy Jenő 1937-ben levelet írt a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságának, amelyben ismertette a gyűjtemény helyzetét, és arra is utalt, hogy kérték a Magyar Pártot, avatkozzon be az ügybe.²³ Később aztán (1941-ben), amikor Vámszer Géza Kolozsvárra költözött, a gyűjtemény sorsa a kallódás, porosodás lett. (Domokos Pál Péter már korábban, 1930-ban eltávozott Csíkből Kézdivásárhelyre).

1939-ben Lévai Lajos még működő múzeumot tekintett meg a „történelmi kolostor emeletén”.²⁴ 1941-ben a Pesti Hírlap tudósítója is megtekinthette a kiállítást. Azonban 1942-ben már *Meg kell menteni a csíki muzeum összegyűjtött anyagát!* címmel jelenik meg egy cikk a Székely Népből, ahol a szerző leírja, hogy a múzeum anyagát ki fogják költöztetni. „Jelenleg az a helyzet, hogy «van is, nincs is csíki muzeum». Nincs egy ember, aki teljes idejét ennek a múzeumnak szentelné”.²⁵ A cikk írója a Székely Nemzeti Múzeummal való kapcsolatfelvételt is

²² 1934 májusában „a múzeum leltárának és kulcsainak megőrzésére a bizottság dr. Pál Gáborné úrnőt kérte fel.” (ALBERT 1934, 9).

²³ Idézi SZABÓ 2000, 13.

²⁴ LÉVAI 1939, 2.

²⁵ H.E. 1942, 4.

sürgette, és egy megfelelő felület biztosítását a múzeum részére.

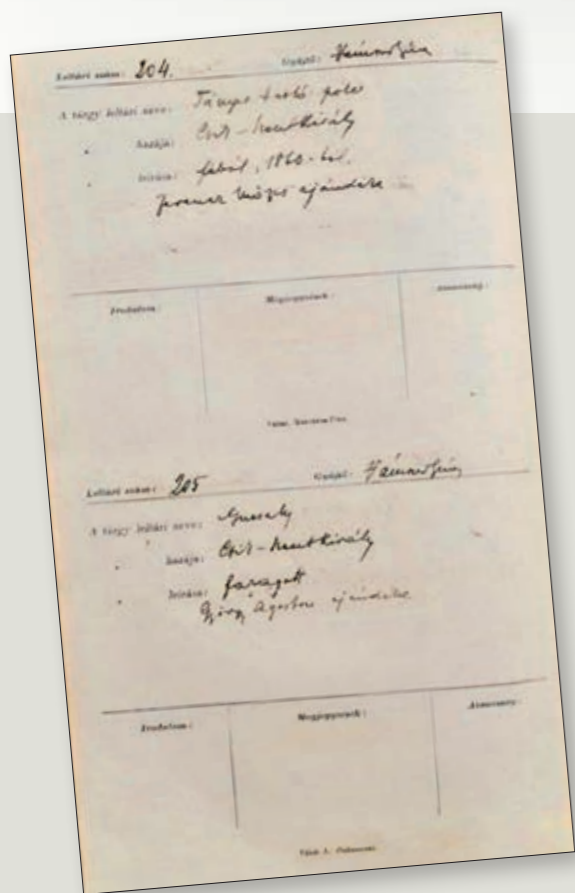
1943. január 28-án, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület csíkmegyei tagozatának ülésén a választmány elhatározta, hogy a „csíki múzeumi tárgyak kezelését átveszi. A régiségeket a róm. kat. gimnázium három helyiségében helyezi el, melyek

Csíktaplocai monstrancia. Szerepelt az 1930-as kiállításon. Ma a CSSZM tulajdonában lelt. sz. 468

A múzeum a Zakariás-féle házban. 1960-as évek.
(kép eredete ismeretlen)

Vámszer Géza bejegyzése a múzeum első leltárkönyvébe

átalakításához szükséges összeget Csík vármegye rendelkezésre bocsátja”.²⁶ Ugyanezen év márciusában, mivelhogy a tanítóképzőnek szüksége volt a termekre, amelyekben addig elhelyezést nyertek a múzeumi tárgyak, az EMKE csíki csoportjának néprajzi csoportja úgy döntött, hogy átszállítják az egész anyagot a csíksomlyói ferences zárda helyiségeibe.²⁷ Ugyanitt

tudósítanak arról, hogy „A Csíki Magánjavak telket ajánlott fel a múzeum részére a csíksomlyói árvaház telke mellett, s ezenkívül külön ezer pengővel is hozzájárul az építkezési költségekhez”.²⁸ Hogy aztán ennek miért nem lett semmilyen eredménye, csak egy mélyrehatóbb kutatás tudná kideríteni.

A világháború okozta nehézségek növekedésével egyre kevesebb gondot tudtak fordítani a múzeumi gyűjteményre, így a múzeum ügye egy időre elfelejtődött. 1946-ban Kovács Dénes festőművész és rajztanár, majd múzeumigazgató önkéntesen fogott hozzá a kallódó, porosodó alapgyűjtemény újra leltározásához és a múzeumi intézmény megalapításához.²⁹ A csíkszeredai múzeumot önálló intézményként 1950-ben hozták létre.³⁰ Előbb rajoni, majd megyei múzeum lett belőle, hogy aztán 1990 után felvegye az egykori Csíki Székely Múzeum nevet. Az intézmény kezdetben (1940-es évek végétől) a mai Gál Sándor utcában, az ún. Dávid szállóban, majd ugyanabban az utcában, a Zakariás-féle házban működött.

1970 után János Pál igazgató vezetésével a múzeumot átköltöztették a Mikó-várba, ahol jelenleg is működik.

26 N.N. 1943a, 5.

27 N.N. 1943b, 5.

28 N.N. 1943b, 5.

29 SZABÓ 2000, 13.

30 Ekkoriban „a róm. kat. gimnázium gyűjteményének beolvasztásával a múzeum mintegy kétezer tárggyal rendelkezik (BoÉR – GAGYI 2005)”.

Irodalomjegyzék

ALBERT 1934 – Albert István, *Hivatalos tájékoztató a şumuleui (csíksomlyói) áru- mintavásárról és Csíki Székely Múzeumról*, IN *Erdélyi Lapok*, III. évf., 103. sz., 9.

ÁLLAMI LEVÉLTÁR CSÍKSZEREDAI FIÓKJA – Állami Levéltár Csíkszeredai Fiókja, Csíkszeredai törvényszék iratai: F: 45/11. 2/445. sz.

BoÉR 2009 – Boér Hunor, *Csutak Vilmos Székely Nemzeti Múzeuma*, IN Kinda István (főszerk.), *Acta Siculica*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 547–570.

BoÉR, GAGYI 2005 – Boér Hunor, Gagy József, *Ideológusok és szakemberek*, IN <http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?kod=164> megnévezve: 2019.11.26.

CsÍKI SZÉKELY MÚZEUM 1930 – *Csíki Székely Múzeum első kiállítása Csíksomlyón 1930 pünkösdjén*. Csíkszereda. Katalógus. Lelt. sz.: 2047.

DÁVID 1937 – Dávid Iván, *Látogatás a csíkszeredai katolikus főgimnázium kézimunkakiállításán*, IN *Keleti Újság*, XX. évf., 165.sz., júl. 23., 2.

H.E. 1942 – *Meg kell menteni a csíki múzeum összegyűjtött anyagát!*, IN *Székely Nép*, 60. évf., 138. sz., jún. 20., 4.

HERRMANN 1902a – Herrmann Antal, *Csikmegyei muzeum I.*, IN *Csiki Lapok*, XIV. évf., 1. sz., jan. 1., 1–2.

HERRMANN 1902b – Herrmann Antal, *Csikmegyei muzeum II.*, IN *Csiki Lapok*, XIV. évf., 3.sz., jan. 15., 2.

HERRMANN 1902c – *Herrmann Antal Csikmegyei muzeum III.*, IN *Csiki Lapok*, XIV. évf., 7.sz., febr. 12., 2.

HERRMANN 1902d – Herrmann Antal, *Csikmegyei muzeum IV.*, IN *Csiki Lapok*, XIV. évf., 12.sz., márc. 19., 2.

Kocsis 2008 – Kocsis Lajos, *A csíki magánjavak története 1869 – 1923*, Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda, 133.

Kós 1977 – Kós Károly, *A népet szolgáló írástudó példája (Vámszer Géza pályaképe)*, IN *Korunk*, Kolozsvár, 36. évf., 7.sz., 545–551.

LÉVAI 1939 – Lévai Lajos, *Látogatás a csíkszeredai székely muzeumban*, IN *Ellenzék*, szept. 2., 2.

NAGY 1912 – Nagy Jenő, Dr., *Csikvármegye muzeuma*, IN *Csiki Lapok*, XXV. évf., 52. sz., dec. 25., 18.

N.N. 1898 – *Megeyi muzeum*, IN *Csiki Lapok*, X. évf., 44. sz., nov. 2., 2.

N.N. 1943a – *Az EMKE csikmegyei tagozata értékes munkaterv megvalósítása előtt áll*, IN *Székely Nép*, 61. évf., 23. sz., 5.

N.N. 1943b – *A Csíki Magánjavak telket ajánlott fel a Csíki Székely Múzeum épülete részére*, IN *Székely Nép*, 61. évf., 68. sz., 5.

PÁL ET AL. 1934 – Pál Gáborné, Boga Lajos Dr., Domokos Pál Péter, *Hivatalos tájékoztató a şumuleui (csíksomlyói) áru- mintavásárról és Csíki Székely Múzeumról (tájékoztató közlemény)*, IN *Erdélyi Lapok*, III. évf., május 26., 9.

POZSONY 2010 – Pozsony Ferenc, *Vámszer Géza (1896 – 1976)*, IN Czégényi Dóra, Keszeg Vilmos, Pozsony Ferenc (szerk.), *A KJNT évkönyve, 18*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 351–358.

SZABÓ 2000 – Szabó András (szerk.), *A LXX éves Csíki Székely Múzeum emlékkönyve*, Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda.

SzŐcs 2001 – Szőcs János, *Domokos Pál Péter Csíkszeredában*, IN *Székelyföld*. V. évf., 6. sz., 56–72.

SzŐcs 2010 – Szőcs János, *A Csíki Székely Múzeum születése, létrehozása*, IN *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve*, Csíki Székely Múzeum, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 331–338.

TOMPA 1930 – Tompa László, *Csíksomlyó*, IN *Székely Közélet*, Székelyudvarhely, június 15., 2.

UJFALUSI 1912 – Ujfalusi Jenő, *Csikszereda*, IN *Csiki Lapok*, XXV. évf., 52. sz., dec. 25., 17.

VÁMSZER 1940 – Vámszer Géza, *Az erdélyi magyarság húszéves falumunkája*, IN *Ellenzék*, Kolozsvár, február 11., 11.

VÁMSZER 1941 – Vámszer Géza, *A székelység múltja, jelene és jövője...*, IN *Szociális Szemle*, Budapest, 1. sz. 4–10.

VÁMSZER 1957 – Vámszer Géza, *Jó gyakorlati példákkal segítsük elő a munkát. Hozzászólás a Milyen legyen a falusi középület című vitaindító cikkhez*, IN *Művelődés*, 10. évf., 11. sz., 42–43.

VÁMSZER 1975 – Vámszer Géza, *Viszsaemlékezés életpályámra*, IN *Művelődés*, 28. évf., 11. sz., 38–39.

VÁMSZER 1976 – Vámszer Géza, *Néprajzi vonatkozású mozgalmak Csikban a két világháború közötti években*, IN *Népismereti dolgozatok*, Bukarest, 41–46.

VÁMSZER 1977 – Vámszer Géza, *Életforma és anyagi műveltség*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

VITOS 2003 – Vitos Mózes, *Csikmegyei füzetek II. Adatok Csikmegye leírásához és történetéhez*, Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 296.

ZEPECZANER 1993 – Zepeczaner Jenő, *Orbán Balázs temetése*, IN *Aetas*, AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület, Szeged, 57–75.

A Csíki Székely Múzeum első leltárkönyve

Előzmények

Fontos leszögeznünk, hogy a közjogi értelemben vett Csíki Székely Múzeum, mint kulturális-tudományos intézmény, az első leltárkönyv keletkezésének idején nem létezett. Nem állt rendelkezésre anyagi forrás, épület, tudományos munkatársak, gyűjtemény, és még sorolhatnánk mi minden hiányzott az intézményesüléshez a múlt század húszas-harmincas éveinek fordulóján. Más szempöngből tekintve, ekkor már sok tényező együtt állt ahhoz, hogy valódi múzeum születhesse. Adott egy képzett, tevékeny kezdeményező csoport, amely rendelkezett kiterjedt kapcsolathálóval, társadalmi támogatottsággal, erős ambícióval, lelkesedéssel. Létezett továbbá egy hagyományosnak nevezhető csíki társadalom, amely megőrizte tárgyi kultúráját,

valamint képesnek bizonyult újrafogalmazni népművészeti értékeit.

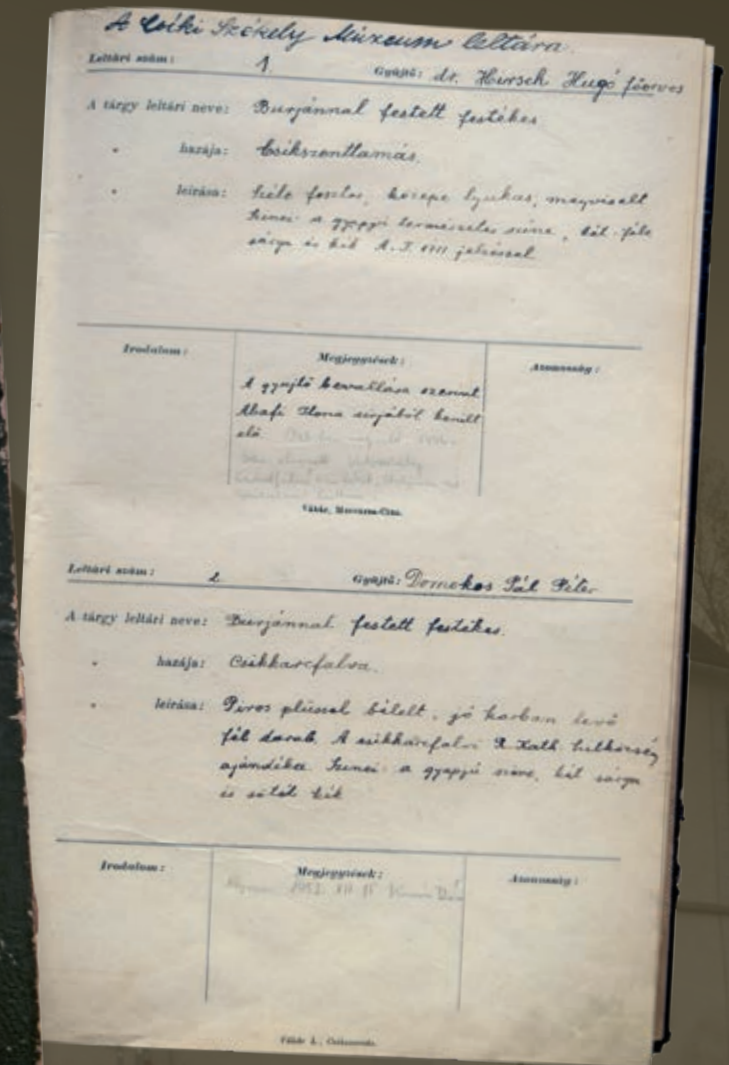
Az intézményesülés hosszabb útjának legfontosabb állomása egyértelműen az 1930 évi pünködsi búcsú alkalmával megnyitott néprajzi-népművészeti kiállítás volt, illetve az ezt megelőző és követő gyűjtés. A tárlat a somlyói székház erre alkalmas termeiben folytatta és kibővítette a pontosan egy évvel korábbi, valamelyest szerényebb gimnáziumi kiállítást. A nyitvatartás ideje alatt eladott, vagy kölcsönbe kapott tárgyak eleve nem kerültek be a leltárkönyvbe. A kiállítás sikere újabb lendületet adott a gyűjtésnek, amely valószínű mozgalmá vált. A gyarapodás formális összegzője egy fekete könyv, borítóján fehér címke, rajta a felirat: „A Csíki Székely Múzeum leltára”

A könyv

A Csíki Székely Múzeum első leltárkönyvének története több kérdést is felvet. Konkrét adatok hiányában nem tudjuk, mikor történt az első beírás, és mennyi idő alatt vezették be a múzeumi gyűjtemények megalapítását jelentő, egyébként szerény, háromszázat alig meghaladó tételt.

A Vákár Lajos nyomdájában készült 34x22x4 cm méretű keménytáblás könyvnek hozzávetőlegesen ¼ részét foglalja el a 310 leltári tétel. Ha nem véletlen, akkor babona: hiányzik a 13-as leltári szám (!). Egy oldalra 2 tárgy adatai férnek el, megtervezett

A leltárkönyv borítója

A leltárkönyv első oldala

struktúra szerint, a következő rovatokkal: *leltári szám, gyűjtő, a tárgy leltári neve, a tárgy hazája, a tárgy leírása, irodalom, megjegyzések, azonosság*. Valószínűsíthető, hogy nem a megrendelő/gyűjtő kérése volt a fenti besztás, ugyanis három utolsó rovatot egyetlen esetben sem töltötte ki a bevezető kéz. Maga a könyv keletkezésekor nem kapott leltárszámot. Utólagos leltárszáma: 6251.

Több tétel származási helyeként a „pünködsi kiállítás”, vagy a „pünködsi búcsú” van megjelölve, erősítve azt a hipotézist, miszerint a leltárkönyv 1929/1930 előtt nem keletkezhetett.

Izgalmas kérdés, hogy kik vezették a leltárkönyvet, hány kéz írt bele? A fentebb említett borítóra ragasztott címke felirata a Domokos Pál Péter kézírása, miképpen az első 17 tétel bevezetése is, fekete tintával. Biztosan azonosítható még Nagy Imre és Vámszer Géza kézírása.

Leltári szám: 90- Gyűjtő: Nagy Imre - Somló P. P.

A tárgy leltári neve: János Kék, st.

• hazája: Csík-healgyörgy

• leírása: olajfestmény faragott kerettel.
A. H. György v. m. k. egyházközség
a domokosi u.

Irodalom:	Megjegyzések:	Azonosság:
	Nincs.	

Váár, Meroures-Cine.

Leltári szám: 91. Gyűjtő: Nagy Imre és Somló P. P.

A tárgy leltári neve: Maria - Kék

• hazája: Csík-healgyörgy

• leírása: olajfestmény, faragott kerettel
A. H. György v. m. k. egyházközség
a domokosi u.

Irodalom:	Megjegyzések:	Azonosság:
	Nincs.	

Váár, Meroures-Cine.

A gyűjtők

Az első bejegyzés szimbolikus: dr. Hirsch Hugó neve szerepel, mint gyűjtő, holott a köztudottan gyakorta mecénáskodó főorvos valójában inkább adományozó lehetett. A köztisztviselőként álló orvost húzónévként egy nemes ügy élére állították, ám a továbbiakban a leltárkönyvben már nem találkozunk személyével.

Egészen életszerű, hogy az utókor által – teljes joggal – „múzeumalapítóként” tisztelt triász elől jár a gyűjtésben. Gyakorlatilag Domokos Pál Péter indítja a leltározást, neve 57 alkalommal jelenik meg a gyűjtő rovatban. Nagy Imre 25 tárgyat hozott, ők ketten kezdettől jelen vannak, több alkalommal párban is. Vámszer Géza neve a 199. tételnél bukkan fel, mint gyűjtő és több jel mutat arra, hogy átveszi az irányítást. Nemcsak kézírása lendületes, hanem teljesítménye is: 69 egymást követő bejegyzést produkál, összességében 94 tárgyat jegyez. Jellemzőnek tűnik, hogy maga a gyűjtő vezeti be a leltárkönyvbe a gyarapodást. Nehéz magyarázatot találni arra a tényre, hogy a markáns személyiségű, múzeumalapítóként jegyzett Gál Ferenc tanító miért csak egy tárgy adományozása kapcsán van jelen a leltárkönyvben.

Az intézményesülés irányába mutató határozott lépésként értelmezhető, hogy a leltárkönyv gyűjtő rovatában már a 47. tételnél felbukkan a Csíki Székely Múzeum megnevezés. A rendelkezésre álló egyéb források nem beszélnek arról, hogy mikor születik meg a Csíki Székely Múzeum, mint elméleti entitás, mikor érik oda az a mozgalmi kohézió, melynek adott fejlődési szintjén megnevezik a közös ügyet, célt. A Csíki Székely Múzeum sorozatban 30 tétel begyűjtésével jeleskedett.

A csíki és gyergyói gyűjtés elősegítését hivatott mozgalmi hálózat második szintjét a világi és egyházi elitek jelentették: plébános, kántor, tanító, jegyző. Mennyiségi mutatók alapján ebből a körből kiemelkednek a következők: Selyem Tamás domokosi kántor, Boka Tamás domokosi tanító, Kelemen Andor szentmártoni jegyző, Szász József karcfalvi kántor, Péter István kozmási tanító, Szántó Ádám gyergyóújfalvi tanító, Márton György csíkszentgyörgyi, Gál Ilonka kászonyjakabfalvi és Gál Magda gyergyóújfalvi gyűjtők. Csíkszereda vonatkozásában feltétlen említést érdemel Dr. Pál Gáborné, Dr. Dóczy Kálmánné, Bőjthy Gábor és Sperling Oszkár.

Összességében Alcsík, Felcsík, Kászon és Gyergyó képviselőjében 19 településről 36 gyűjtő van jelen a leltárkönyvben.

Az adományozók

A leltárkönyvben ilyen rovat nem szerepel. Az adományozókat többnyire a megjegyzéseknél (7) vagy a tárgy leírásánál (5) említik. A leltárkönyv bejegyzői nem mindig különítik el, illetve nem használják következetesen a 'gyűjtő' és az 'adományozó' fogalmát. Talán nem meglepő, hogy a mozgalmi elit több tagja szerepel ugyanazon tárgy gyűjtőjeként és adományozójaként is: Domokos Pál Péter, Dr. Pál Gáborné, Dr. Dóczy Kálmánné, Nagy Imre, Vámszer Géza, Gál Ferenc. Az adományozók

A tárgyak

A leltári struktúrában a tárgy leírása vagy megjegyzések rovatokban időnként utólagos ceruzabeírások jelennek meg. Ezek két kéztől származnak: Kovács Dénes, első múzeumigazgató 1953. december 15. és 16-án, valamint Kristó Tibor, későbbi gyűjteménykezelő feltehetőleg 1980-ban megkísérelték szinkronizálni a nyilvántartást a meglévő gyűjteménnyel. A „megvan” bejegyzéssel 36 alkalommal találkozunk, míg mintegy 50 esetben a „nincs meg”, illetve egy kérdőjel (?) bejegyzés szerepel. A tárgyak többsége esetében, különösen a leltár második felében, nincs utólagos megjegyzés. Leírásuknál gyakran előfordul készítőjének neve, ami utal a gyűjtési folyamat egyik meghatározó – kortárs – karakterére: a múzeum élő népművészetet is gyűjtött.

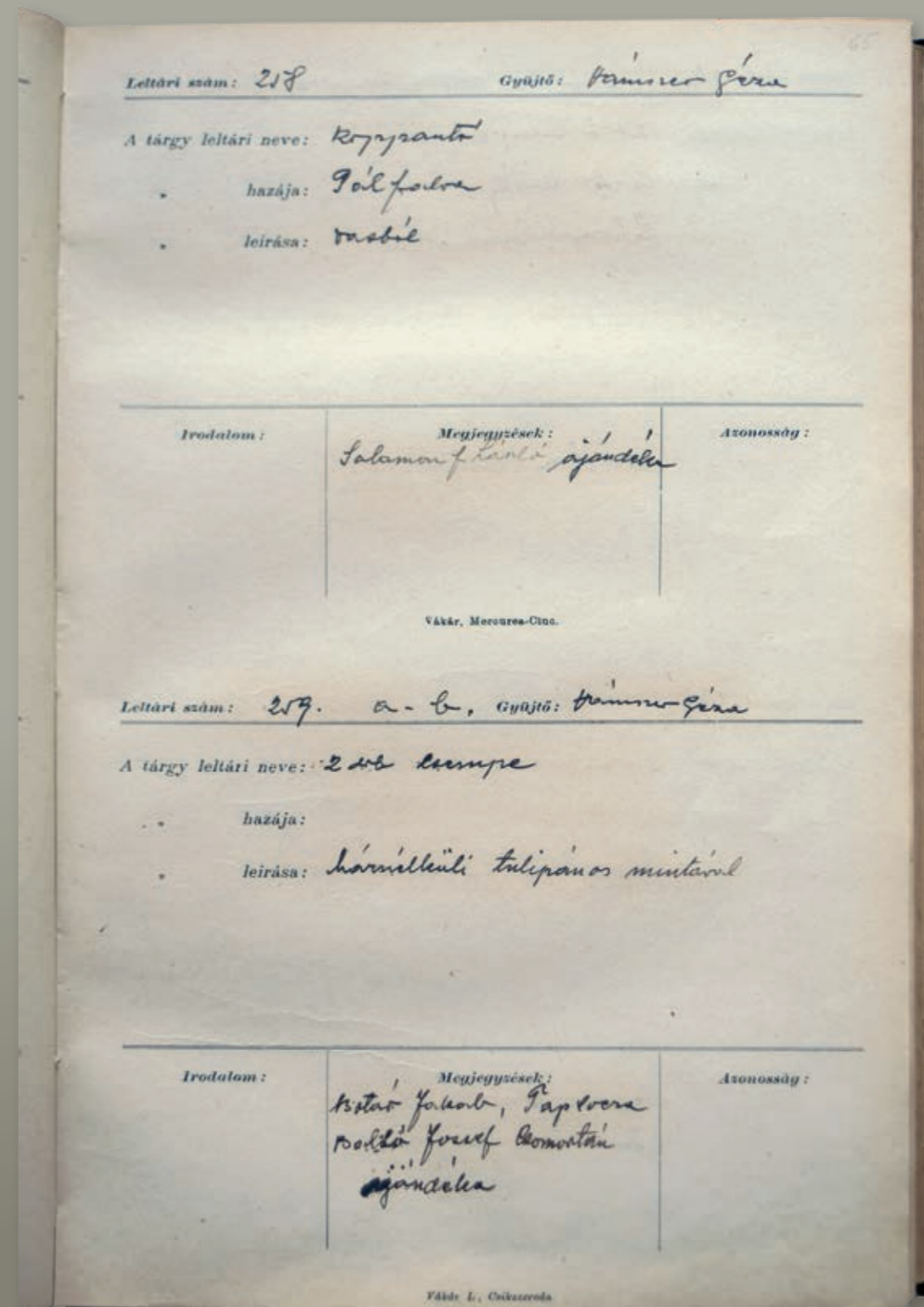
A tárgyak műfaji besorolása, pontos tipológiai meghatározása nem bizonyul könnyű feladatnak. Amennyiben nem tudjuk fizikai valóságában beazonosítani a tárgyat, csupán a leltárban szereplő megnevezését látjuk, ingoványos talajra kerülhetünk. Példaként említem a plakett,

többsége magánszemély, akik a gyűjtőkhöz hasonlóan a Csíki-medence falvainak meghatározó szereplői, a leltárkönyvben összesen 88 személyt sikerült azonosítani.

Az adományozó intézmények mindannyian egyházközségek: karcfalvi, csíkszentmihályi, csíkszentléleki, csíkszentpéteri, csíkszentgyörgyi, csíkszentkirályi, taplocai, csíkrákosi.

fadoboz, korlát, művésztál, oltárpárna bejegyzéseket. Hova soroljuk őket? Mindazonáltal, némi kompromisszummal öt tárgykategória különíthető el. A gyűjtők érdeklődése, a térség társadalmi karaktere, az adományozók köre egyértelműen a néprajzi tárgyak dominanciáját hozza, a bevezetett 245 tárgy a teljes gyűjtemény 79 %-át alkotja. Az egyházművészeti jelleg 26 tárgynál meghatározó, történeti vonatkozású tételből 21 darab van jelen. Mint fentebb említettem, a képzőművészet és a kortárs népművészet közti éles határvonal olykor nehezen húzható meg, 13 tárgyat soroltam az előbbi csoportba. Mondhatni véletlenszerű a két természetrajzi tétel, illetve kettőre csökkent a bizonytalan karakterű tárgyak száma.

A tárgyak származási/gyűjtési helye (a leltárkönyvben: *hazája*): Borszék, Csíkkarcfalva,

Vámszer Géza kézírása a leltárkönyvben

Csíkkozmás, Csíkmadéfalva, Csíkmenaság, Csíkmind-szent, Csíkrákos, Csíksomlyó, Csíkszentdomokos, Csíkszentgyörgy, Csíkszentimre, Csíkszentkirály, Csíkszentlélek, Csíkszentmárton, Csíkszentmihály, Csíkszentmiklós, Csíkszentpéter, Csíkszentsimon, Csíkszenttamás, Csíkszépvíz, Csíkszereda, Csíktaploca, Csíkvacsárcsi, Csobotfalva, Göröcsfalva, Gyergyóalfalu, Gyergyócsomafalva, Gyergyó-Kilyénfalva, Gyergyószárhegy, Gyergyóújfalva, Gyimesközéplak, Hidegség/Gyimes, Jenőfalva, Korond, Madaras, Nagybánya, Nagykászon, Pálfalva, Tölgyes, Zsögöd. Összesen 40 település.

Jelentős muzeológiai kihívást jelentett a leltári tételek beazonosítása a Csíki Székely Múzeum jelenlegi néprajzi gyűjteményében.

Másként fogalmazva: hány tárgy maradt meg a harmincas évekből? Nem könnyítette a munkát, hogy az első leltári szám egyetlen tárgyon sem fedezhető fel, sőt a későbbi leltárkönyvekbe sem volt átvezetve.

Az '50-es évek elején indított második leltárkönyvet, feltehetően Kovács Dénes kezdte el vezetni, ám ő taktikai, vagy egyéb okok miatt nem gondolta célszerűnek a '30-as évek leltárszámainak megtartását, ezáltal (is) nehezítve az utólagos beazonosítást.

Módszertani szempontból az azonosítás két lépcsős. Első lépésben a régi leltárkönyv tételeinek szinkronizálása az intézményesülést követő leltárkönyv(ek) tételeivel. Amennyiben a fő adatok (megnevezés, gyűjtő, rövid leírás) találhatnak, már elkönnyíthetjük, hogy esély van a tárgy megtalálására. Ezt követően a raktárak polcain tárolt több tíz nagyon hasonló tárgy közül próbáljuk beazonosítani tételünket, mellé rendelve a mai leltári számot.

A fentebb említett 36 db. „megvan” bejegyzésből 14 tárgyat egyértelműen sikerült megtalálnom, adataikat itt tesszük közzé:

Régi leltári száma	GYŰJTŐ	TÁRGY NEVE	SZÁRMAZÁSI HELYE	LEÍRÁSA	MEGJEGYZÉS	Mai leltári száma
2.	Domokos Pál Péter	Burjással festett festékes	Csikkarcfalva	Színei: gyapjú színe, kék, sárga, sötét kék	Megvan, 1953 XII. 15 Kovács Dénes	NGy 388
27.	Domokos Pál Péter	Szent Mihály fából faragott szobra a sárkánnyal	Csíkszentmihály	Feje mögé emelt jobb karján a kéz tőből letörve. A bal kéz ujjainak első perce letörve. A sárkány elhasadva – festése kopott	Megvan, 1953 XII. 15 Kovács Dénes	KMGY 169
29.	Bálint Vilmos plébános	Toronygomb 2 drb-ből	Csíkszenttamás	Égetett agyag, zöld mázfoltokkal	Megvolt, a faipari iskola virágágyba tette. /másik kéz/: itt van	TGy 344
35.	Nagy Imre, Domokos Pál Péter	Női szent	Csíkmadéfalva	Fából faragva, fején koronával, jobb kezében tarsoly, bal kezében nyitott imádságos könyv	Megvan, 1953 XII. 16. Somlyón! Kovács Dénes	KMGY 154 Szt. Katalin
36.	Nagy Imre, Domokos Pál Péter	Női szent	Csíkmadéfalva	Fából faragva, fején korona, jobb keze várbástyán nyugszik, rosszul fölsegzett bal kezében betett imádságos könyv	Megvan vagy itt, vagy Somlyón 1953. XII. 16. Kovács Dénes	KMGY 153 Szt. Borbála

Régi leltári száma	GYŰJTŐ	TÁRGY NEVE	SZÁRMAZÁSI HELYE	LEÍRÁSA	MEGJEGYZÉS	Mai leltári száma
41.	Domokos Pál Péter	Cserép templomi füstölő	Csíkszentgyörgy, Nagybaldogaszszony kápolna	Agyagból készült, három szárnyas-angyallal díszítve	Megvan. 1953 XII. 13.	NGY 1026
88.	Domokos Pál Péter	Tulipántos szék	Jenőfalva	Kovács János ajándéka	Megvan. 1953 XII. 16. Kovács Dénes	Könyvelősen itsz. nélkül
99.	Sperling Oszkár	Fára festett kép	Csíkszentgyörgyi Kálvária kápolna	Krisztus bevonulása Jeruzsálembé	Megvan. 1953 XII. 16. Kovács Dénes	KMGY 190
178.	Márton György	Szalmaszék	Csíkszentgyörgy	–	Megvan, Kristó	NGY 1184
217.	Vámszer Géza	Palacsinta sütő	Pálfalva	Zöld mázas cserép Salamon F. László ajándéka	Megvan, Kristó	NGY 1242
218.	Vámszer Géza	Palacsinta sütő	Csíkszentkirály	Sárgás barna mázas cserép; Özv. Lestyán Ferencné ajándéka	Megvan, Kristó	NGY 1249
233.	Vámszer Géza, Nagy Imre	Óntányér	Csíkszentkirály	Csíkszentkirályi r-kath egyház ajándéka megvan, Kristó	Megvan, Kristó	NGY 230
301.	Vámszer Géza	Monstrancia	–	Sárga réz; a Cs. Taploczai r.k. egyház ajándéka.	Megvan, Kristó	NGY 469
308.	–	Pecset-nyomó	Csíkvacsárcsi	Csík Vacsárcsi község pecsétje	–	TGY 1262

A táblázat fejléce a leltárkönyvből átvett szövegezés, az utolsó oszlop mostani kiegészítés.

Rövidítések:

TGY – történeti gyűjtemény;

NGY – néprajzi gyűjtemény;

KMGY – képzőművészeti gyűjtemény

Ugyanakkor, az első leltárban több olyan tárgycsoport is körvonalazható, amelyek esetében nagy valószínűséggel állítható, hogy

egy-egy darabjai ma is a múzeumi raktár polcain foglalnak helyet. A hiányos korabeli adatolás miatt azonban nem sikerül őket ma egyértelműen beazonosítani. Példaként említhető: bokály, ládazár, varrottas, művésztlal, sulyok, kulacs, csempe. Mindenik tárgycsoportból tízet jóval meghaladó számú tétellel rendelkezünk a mai gyűjteményi nyilvántartásban.

A leltárkönyv digitális átírása megtörtént, mérete nem teszi alkalmassá jelen kiadványbeli megjelenését. A Csíki Székely Múzeum weboldalán tesszük közzé.

HEGEDŰS ENIKŐ

A csíksomlyói Székely Népművészeti és Egyházművészeti Kiállítás

Adalékok az 1930. évi csíksomlyói kiállítás egyházművészeti anyagához¹

ACsíki Székely Múzeum története, a gyűjtemény létrejötte szorosan összefügg az 1930. évi csíksomlyói kiállítással. Az egykori kiállítás létrehozásának előzményeire, a kezdeményezők személyére, valamint a *genius loci*,

Csíksomlyó jelentőségét több publikáció részletesen tárgyalta. E tanulmányban elsősorban az egyházi előzményekre és a kiállított egyházművészeti tárgyakra kívánunk rávilágítani, valamint a Csíki Székely Múzeum első, 1930. évi leltárkönyve alapján kiegészíteni az egykori kiállítás képét.

Előzmények Erdélyben

Egyházi gyűjtemények létrehozása szorosan összefügg az egyház liturgiájával és küldetésével, valamint évezredes hagyományával. A templomi szertartásokhoz kapcsolódó klenódiумoknak és textíliáknak az őrzése századokon keresztül folyamatos volt, és bizonyos formában máig gyakorlatban van. A plébániákon, még inkább a kolostorokban és szerzetesi rendházakban rendkívül gazdag tárgyi hagyaték gyűlt össze, bár a fennmaradt emlékműanyag csak töredéke az egykori, több évszázados gyűjteményeknek. Kéziratok, ősnymtatványok és könyvek – missalék, szentírások, tudományos és társadalmi kérdéseket tárgyaló könyvek –, valamint püspöki, plébániai és

rendi iratanyagok történelmi viszontagság ellenére fennmaradtak a gyulafehérvári püspöki székhelyen és plébániákon. Mindezeket egykor mégsem a gyűjtemény alapítás szándékával hozták létre. Az adott helyen az utódok őrizték, tovább használták vagy kiváltották, elsősorban a liturgiához szükséges eszközöket.

Kifejezett gyűjtő szándékkal létesült az erdélyi katolikus egyházmegye máig legjelentősebb egyházi gyűjteménye, a gróf Batthány Ignác erdélyi püspök (1780–1798) által létrehozott *Batthyaneum* könyvtár és csillagda (1798).

Haynald Lajos erdélyi püspök (1852–1864) nevét a növénygyűjteménye kapcsán kell megemlítenünk, hiszen herbáriumának azon része, amelyet a püspök az egykori csíksomlyói főgimnáziumnak ajándékozott a csíkszeredai múzeumba került.²

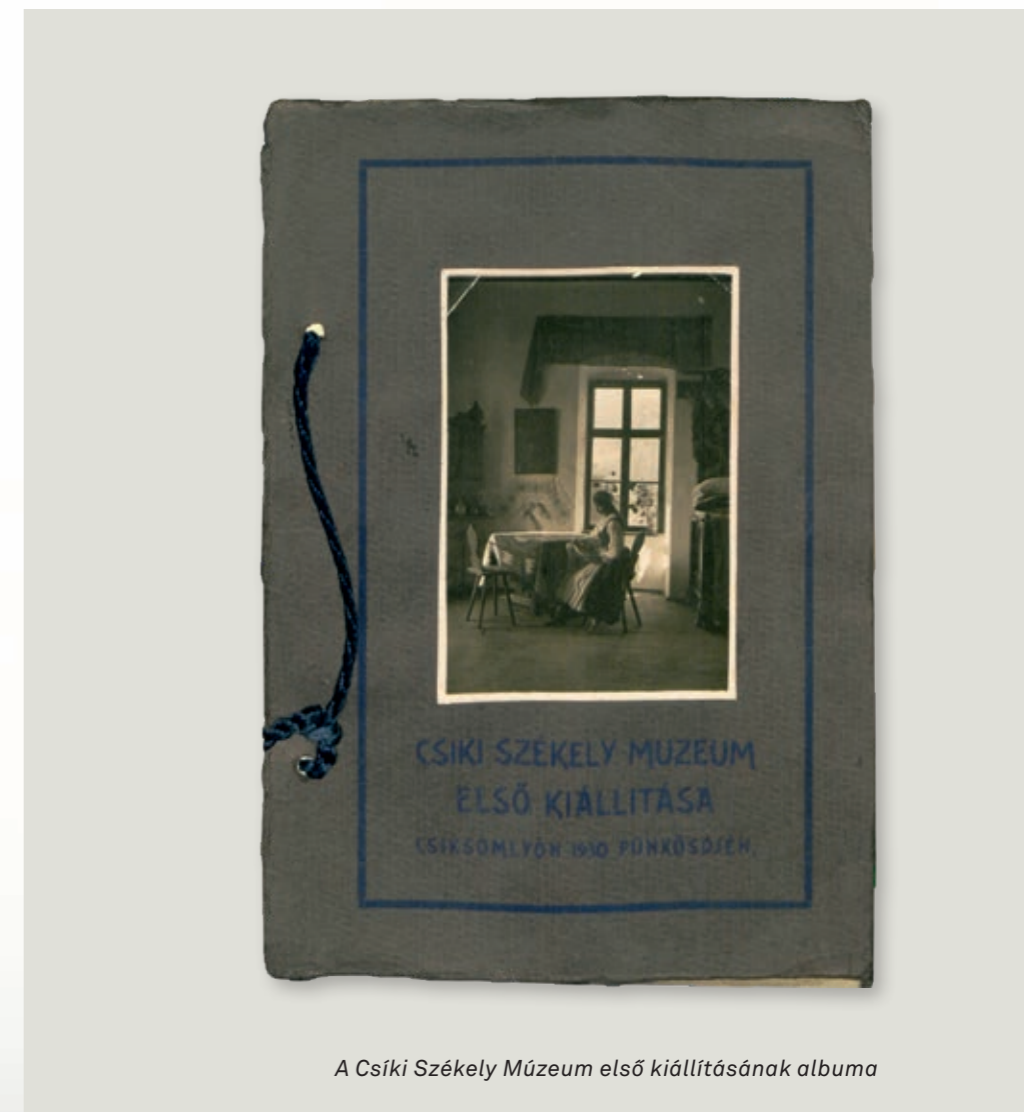
Erdélyben egyházművészeti múzeum létrehozását – a Batthyaneum épületében – a 20. század elején gróf Majláth (Mailáth) Gusztáv Károly püspök (1897–1938) kezdeményezte. Ekkor már szélesebb igény mutatkozott a műértékek őrzésére és összegyűjtésére, valamint azok bemutatására is. Az egyházművészeti gyűjtemény létrehozásának céljából Majláth püspök 1904-ben az esperesi hivatalok útján kérte a plébánosokat, hogy küldjenek összeírást a műértékeket képviselő oltárképekről, zászlókról, szent edényekről, ereklyetartókról és miseruhákról. Ugyanakkor megtiltotta a használaton kívüli egyházi tárgyak eladását és cseréjét, a Püspöki Hatóság engedélye nélkül.

E témában Majláth püspök 1912-ban körlevélben (7497. sz.) fordult a plébánosokhoz:

„Az erdélyegyházmegyei egyházművészeti múzeumot a »Batthyaneum« egyik alkalmas helyiségében

helyeztettem el, s e múzeum őrévé Léstyán József főgimnáziumi hittanárt neveztem ki.

Ily módon megoldást nyert e múzeum elhelyezésének és elrendezésének kérdése. Ismételten felhívom azért egyházmegyém tiszt. papságát, hogy plébániájukon és templomukban levő régi egyházi szereket (kehely, kereszt, hímzés, kép, szobor stb.) e múzeumban való megőrzés végett ide beküldeni szíveskedjenek.

A Csíki Székely Múzeum első kiállításának albuma

¹ Köszönetemet fejezem ki a tanulmányhoz nyújtott szakmai segítségért: Bernád Rita-Magdolna főegyházmegyei főlevéltárosnak, Muckenhaupt Erzsébet és Karda-Markaly Aranka muzeológusoknak, Szabó András volt múzeumigazgatónak, a Csíki Székely Múzeum munkatársainak. Valamint köszönöm Domokos Pál Péter Budapesten élő lányainak, Erzsébetnek és Máriának a támogatást és barátságot.

² BÁNDY 1896.

Középkori kelyhek és cibórium

Sok helyen van még oly régi használhatatlan egyházi szer, amelynek gyakorlati értéke nincs, de amelynek megőrzése műtörténeti és egyházművészeti szempontból fölülte érdeemes.

Ezek megőrzésére irányuló törekvéseben legyenek tisztelendő testvéreim segítségemre.

Ugyancsak az egyházmegyei egyházművészeti múzeumban őrizzük az elhunyt erdélyi püspökök, néhány plébánia s némely intézet pl. a gyulafehérvári pénzverő, a jezsuiták collegiumának egykori pecsétnyomóját..." (Gyulafehérvár, 1912. október 31.)³ A püspököknek szándéka volt a plébániákról a kéziratokat, ősnymtatványokat és 1711 előtti nyomtatványokat is begyűjteni (1918).⁴

A 20. század elején a műtárgyak megőrzésének fontosságára, a plébánosok gondozására bízott építészeti, festészeti, szobrászati, ötvös- és szövőipari alkotások, valamint a régi könyvtárak és levéltárak jelentőségére az egyházi előjárók tekintélyével az állami hatóságok is felhívták a papság figyelmét.⁵

Mindemellett: „A 19. század második felében megteremtődtek a lehetőségek a tudományos jellegű társaságok megalapításához, amelyek egy-egy tájegységértékeinek összegyűjtése,

feldolgozása és tudományos hasznosítása (tájékoztató, ismeretterjesztés) érdekében múzeumokat alapítottak. (...) A sepsiszentgyörgyi székhelyű Székely Nemzeti Múzeum már három vármegye területén dolgozott, a kolozsvári alapítású Erdélyi Múzeum-Egyesület egész Erdélyre igyekezett kiterjeszteni hatását és tevékenységét.”⁶ Az erdélyi értékmentés szempontjából kiemelt jelentőségű az Erdélyi Múzeum Egyesület (EME), valamint a kolozsvári Erdélyi Történeti Múzeum, és Tudományegyetem ilyen irányú tevékenysége.

Témánk szempontjából érdeemesnek tartom kiemelni, hogy az EME 1912. évi vándorgyűlését Gyulafehérváron, a Batthyaneum-ban tartotta.⁷ Ez alkalmából Dr. Szentiványi Róbert igazgató könyv és exlibris kiállítást is rendezett, és a nyilvánosság előtt megnyitotta a Batthyaneum műgyűjteményét, valamint az egyházművészeti kiállítást, amelyhez katalógus is társult. A vándorgyűlést megnyitó beszédében az elnök, gróf Esterházy Kálmán az egyházi műkincsek jelentőségét is kiemelte: „A rejtett zugokban talált megbecsülhetetlen klenódiák a múzeumok csöndjében nagyra nőtt dicső emlékké válnak és az emlékek acélozzák a hazafiak szívét, tanítanak megbecsülni az ősi erényeket, a múltban példát találva és látva az áldozatkész erőfeszítésre nemzetünk szabad létének biztosítására.”⁸ Az elnöki beszédben összefüggésbe került a műértékkel bíró emlékek, a múltbeli (egyházi) tárgyak és a hazafias lelkiület erősítése. A vándorgyűlés résztvevői meglátogatták az Alsó-Fehér vármegyei

3 GyFL. 1.1/b. Püspöki Iratok, 7497 sz. / 1912.

4 A Batthyaneumban összegyűjtött egyházmegyei tárgyak, a székesegyház 20. század eleji régészeti ásatásának anyaga és püspöki hagyatékok (beleértve Majláth püspök személyes tárgyait is) a könyvtár 1947. évi államosítása következtében mindmáig állami kézben van.

5 Az 1907. évi 11.426 számú miniszteri rendelethez hivatkozik Tamási 2010, 17.

6 A heraldikus 2011, 17.

7 HENDRE BIRÓ 2010, 35–44.

8 KELEMEN 2006, 108.

Történelmi, Régészeti és Természettudományi Társulat (dr. Cserny Béla régész–igazgató által vezetett) múzeumot is⁹, majd meghallgatták Möller István műépítész előadását a székesegyház építéstörténetéről és a folyamatban levő felújítási munkálatokról.

Számottevő a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem szerepe az erdélyi magyar főiskolai képzés mellett, a szélesebb körű tudományművelésben. Bár az 1920. évi impériumváltás következményei a magyar tudományos élet lehetőségeit lényegesen befolyásolták. A tudományos élet központját biztosító egyetem elvesztésével a magyar önazonosságtudat kialakítása és erősítése került előtérbe. A megváltozott helyzetben, működésének akadályoztatása miatt az EME sem tudta betölteni korábbi szerepét, így tudományos igényű tanulmányok és írások folyóiratokban, heti- vagy napilapokban kaptak megjelenési felületet.¹⁰

Kelemen Lajos, az egyetemi könyvtár igazgatója arról számolt be: „Kolozsvár műszerető műveltebb közönsége oly rég nélkülözi a múzeumokra támaszkodó ismeretszerzés és ízlésművelés áldásait, hogy az ezeket pótló legszerényebb alkalmakat már régebb is szívesen megragadta (...) kisebb csoportok már régebb sorra járták az óvári zárdát, a farkas utcai nagy református templomot, a ferencrendi és piarista templomokat, hogy a csúcsíves, a reneszánsz és barokk építő-, díszítő- és bútorművészet emlékeiben gyönyörködhessenek. A belvárosi református

egyházközség és az unitáriusok klenódiumainak és hímzéseinek egy-egy magyarázatos bemutatását szinte megható érdeklődés fogadta s az évekkal ezelőtt román részről rendezett régi porcellán és üvegműtárgyak kiállításának, vagy az egyetemi könyvtárban összehozott fametszet-kiállításnak százakra menő látogatója volt.”¹¹

Ugyanakkor Kolozsvár közönsége „nagyon szép és választékos alkalmi műkiállításban gyönyörködhetett.” Gróf Bethlen Györgyné Majális utcai lakásán, két teremben – 1926. november 17–21. között, öt napig – tekinthette meg a kolozsvári közönség Ugron István volt nagykövet és meghatalmazott miniszter gyűjteményét: „pompás ötvöstárgyait, családi emlékeit, ruháit, keleti szőnyegeit, régi szöveteit és hímzéseit ...” És bár mindezeket „Kolozsvár magyar társadalmának számos tagja ismerte (...) általános volt az óhajlás, hogy mindez a sok szép, valami úton nagyobb közönség részére is hozzáférhető legyen. Kolozsvár műszerető és műveltebb közönsége oly rég nélkülözi a múzeumokra támaszkodó ismeretszerzés és ízlésművelés áldásait, hogy ezeket pótló legszerényebb alkalmakat már régebb is szívesen megragadta s bő részvételével és kedves figyelmével jutalmazta.”¹² A pár napos

9 A jelenlegi *Muzeul Național al Unirii* elődje.

10 Az Erdélyi (Magyar) Irodalmi Társaság az EME szerepét viszont nem tudta átvállalni, csupán egyes feladatait. Az *Erdélyi Múzeum* folyóirat kényszerű szüneteltetése (1924–29) idején az *Erdélyi Irodalmi Szemle* vállalt át cikketeket. 1925-től a *Páosztortűz* szépirodalmi és művészeti folyóirat (György Lajos irodalomtörténész szerkesztésében) már szélesebb olvasóközönséget célzott meg. Az *Erdélyi Múzeum* 1930. évben indulhatott újra.

11 KELEMEN 2006a, 274.

12 KELEMEN 2006a, 274.

kiállításához tárgyismereti és stílustörténeti előadásokat is társítottak.¹³

Kolozsváron egyházművészeti kiállításra is sor került, a ferencrendiek kolostorában (az óvári zárdá dísztermében) a Szent Erzsébet Szövetség rendezett tárlatot. A Szent Ferenc ünnepsorozat keretében, ugyancsak néhány napig tartó kiállításon klenódiumok, oltárképek és 16–18. századi liturgikus ruhák (kazulák, albák) mellett láthatók voltak újonnan készített egyházi textíliák is. Inkább ez utóbbira fektették a hangsúlyt, jelezve, hogy „a Szent Erzsébet Szövetség nemcsak sok és nagy, hanem szép, jó ízléses munkát is végzett (...) egy szép művészi iparág virágzott ki a kezük alatt. (...) néhány régebbi ruha és hímzés részlet, mely (...) a kiállítást díszítette, a javítások és megmaradt régi szép emlékek célszerű és csinos újraalkalmazását mutatta. Jelezte, hogy a kiállító Szövetség ilyenekkel is foglalkozik s egyszersmind alkalmat nyújtott összehasonlításokra is.”¹⁴

A két világháború közötti időszakban, főként a kisebbségi létből eredően megsohasodnak azon világi és egyházi kezdeményezések, amelyek a közösségi hagyomány és identitás megismeréséhez kapcsolódtak és megőrzésének elősegítését tűzték ki célul.

Különböző kezdeményezők Erdély-szerte számos ismeretterjesztő, felvilágosító előadássorozatot szerveztek. Sepsiszentgyörgyön a Székely Nemzeti Múzeum fenntartásának 50. évfordulóján, 1929 szeptemberében az Erdélyi Gazdasági Egylet (E.G.E.) falufejlesztési tanfolyamot hirdetett. Erre 1929 júliusában Majláth erdélyi püspök hívta fel a római katolikus esperesi hivatalok figyelmét. És kérte, hogy értesítsék és buzdítsák a kerület lelkészeit a részvételre.¹⁵

Márton Áron püspök (1939–1980) már papi (kolozsvári egyetemi hitszónoki, plébánosi) működése idején, valamint püspöki szolgálata alatt is – beszédeiben és írásaiiban – a „kultúra természetszerű rendeltetésére” irányította a hívek figyelmét. Az *Erdélyi Iskola* katolikus nevelésügyi folyóirat hasábjain¹⁶ visszatérően foglalkozott a tágabban értelmezett kultúra szerepével. És rávilágított a kultúra, amely „általános meghatározás szerint az a történeti eredmény, amit emberi erőfeszítés a négy abszolút értéknek: az igaznak, szépnek, jónak és isteninek a tartalmából megfogott és megvalósított”¹⁷ hozzájárulására a személy, a közösség és a mindenkori társadalom fejlődéséhez.¹⁸

Márton Áron a kultúra egyetememes küldetése mellett hangsúlyozta annak szerepét népünk életében is. „... amelyik nép már eljutott addig, hogy szellemiségét, szépérzékét sajátos formában tudja kifejezni, (...) a kétségbevonhatatlan tanújelét adta magasabb szellemiségének és kultúrérzékének. (...) jelét adta annak is, hogy (...) olyan erőteljes

13 Ezen alkalommal Roska Márton a porcellán fejlődéséről, Kelemen Lajos a kiállítás ötvöstárgyairól és a kiállítás anyagának történeti vonatkozásairól tartott előadást.

14 KELEMEN 2006b, 272.

15 CsGyL. 514/b. *Plébániai iratok*, Csíkszentgyörgyi plébánia, 1928–1929. 11. doboz.

16 Az *Erdélyi Iskola* című oktatásügyi és népnevelő folyóirat első száma 1933 októberében jelent meg. György Lajos és Márton Áron szerkesztők célkitűzése elsősorban az iskolán kívüli, „kiszélesített” népművelés volt.

17 MARTON 1934, 265.

18 MARTON 2001.

Kiállított miseruhák

szellemi igény van a lelkében, hogy a nyers étellel meg tud küzdeni.”¹⁹ Ebből a lelkületből fakadóan az erdélyi népművelés, a székely közösségi értékekre, ugyanakkor vallásos lelkületre alapozott iskolán kívüli nevelés szükségességét

Domokos Pál Péter, Venczel József és sokan mások belső meggyőződésből művelték. Számukra Erdély püspökének az áldása külön jelentőséggel bírt.

Előzmények Csíkban

A csíki múzeumügy szándékáról és előzményeiről, a 19. század második felében már megfogalmazott igényről, a Tivai Nagy Imre elnökletével megalakult a Csíki Székely

Múzeum Egyesületről (1876. január 9.) olvashatunk a Csíki Székely Múzeum történetének összefoglalójában.²⁰

19 MARTON 2001, 146. IV. Kézimunka-kiállítás megnyitása, Marianum (1937. június 6.).

20 <http://www.csszm.ro/csiki.php?l=hu>

Szent Mihály-szobor Csíkszentmihályról

„A múzeumszervezés gondolata Csíkban is jóval idősebb egy évszázadnál, hiszen már a somlyói öreg iskola szertáiraiban viszonylag gazdag régészeti, történelmi, művelődéstörténeti, néprajzi, természetrajzi anyag gyűlt össze. Bár a Sepsiszentgyörgyi Múzeum 1879 évi megalakítása termékenyen hatott a Csíki Múzeumi Egylet szervezésére, és a tárgyi gyűjtést is elindította, de

a világháború sok egyébvel ezt a próbálkozást pusztulásra ítélte.” írta János Pál múzeumigazgató az alapítás 50. évfordulóján.²¹ A Csík megyei-múzeum szükségességét felvető korabeli újságcikkekben arra is találunk utalást, hogy „a megyei múzeumért eddig a kisujját sem mozdította senki, pedig kevés költséggel létre lehetne hozni azt.”²² A csíki múzeum létrehozásáért tevékenyen kiállók közül ki kell emelnünk Tivai Nagy Imre²³ gazdasági szakember közirói munkásságát, valamint Vitos Mózes helytörténész, szerkesztő munkáját,²⁴ akik a helyi közönséget érzékenyebbé tették az értékek felismerése és megbecsülése iránt. A csíki falvak templomának építészettörténeti jelentőségére Keöpeczi Sebestyén József is felhívta a figyelmet (1929).²⁵

Közvetett módon a csíki születésű Venczel József (1913–1972)²⁶ falu-, település- és társadalomkutatásával szintén hozzájárult a régi szokásoknak, a népviseletnek, az iparosodás következtében visszaszorult népi szerszámoknak az értékeléséhez.²⁷

Venczel Józsefnek e téma iránti érzékenységét mutatja a Vigyázz! című gimnáziumi lap egy fennmaradt száma, amely saját kézírásával és tollrajzaival készült, és az 1929. évi gimnázium második emeleti folyosóján megrendezett kiállítást, valamint Domokos Pál Péter személyét méltatja. „... A székely népnek is van művészete, s e művészet erős s mégsem ismeretes, sőt az alkotásokat művészi tárgynak sem veszik. Ezért volt szükséges a Cs.Sz.Nm.K. [Csíki Székely Népművészeti Kiállítás], hogy amit megkezdett Orbán Balázs, fejezze be, illetőleg folytassa ez a kiállítás.

21 JÁNOS 1980.

22 Csíki Lapok 1898. évi 44. száma.

23 A Székelyföld (1881) alapító szerkesztője, a Csíki Lapok munkatársa.

24 VITOS MÓZES, Csíkmegyei Füzetek. Adatok Csíkmegye leírásához és történetéhez. Csíkszereda, 1894–1902.

25 KEÖPECZI 1929.

26 VENCZEL JÓZSEF (Csíkszereda, 1913 – Kolozsvár, 1972) az Erdélyi Iskola folyóiratnak szerkesztője (1935-től), Dimitrie Gusti népismereti mozgalomhoz csatlakozva kezdi falu- és településkutatási munkáját.

27 BALÁS 1988, 85. Vö. Vita 1983.

A kiállítás lelke és mozgatója Domokos Pál Péter képezdei tanár, ki odaadó fáradtsággal összegyűjtötte, rendezte a kiállítási tárgyakat. (...) Éljen a Csíki Székely Népművészeti Múzeum, hisz ennek alapját akarta és akarja megvetni e kiállítás.”²⁸

„Domokos Péter Pál, a kitűnő etnográfus és Nagy Imre, a Zsögödön élő festőművész, pendítették meg a múzeum létesítésének tervét s ők hozták össze fáradhatatlan munkával a múzeum alapját megvető kiállítás változatos anyagát is jórészen.” írja Szentimrei Jenő már az 1930. évi pünkösdi kiállításról, amelyet biztató lépésnek vélt a Csíkmegyei Székely Nép és Egyházművészeti múzeum megteremtése felé.”²⁹

Domokos Pál Péter (1901–1992) főként erdélyi és moldvai vonatkozású néprajzi, nyelvészeti, történelmi és egyháztörténeti kérdésekkel foglalkozott. Jól ismerete a falu, környék helyzetét, annak szellemi és tárgyi értékeit. Tevékeny szerepe volt a Csíki Székely Múzeum törzsanyagának összegyűjtésében, már az 1929. évi gimnáziumi kiállításnak, majd az 1930. évi, pünkösdi kiállításnak az előkészítésében és megvalósításában.

Nagy Imre (1893–1976), akit elsősorban festőművészként értékelünk, a népművészetet promováló szervező tevékenysége is Erdély-szerte ismert volt, ahogy gróf Bethlen Mária a *Házi iparunkért* című cikkében kiemelte (1932). „Egy lelkes festőművész bejárta a székelyföldet és biztatása nyomán mindenütt újra kattognak a szövőgépek, újra virít a székely leányokon a csíkos szőttesrokolya.”³⁰ Az 1930. évi kiállítás pedig alkalmat adott, hogy a begyűjtött népművészeti

anyag mellett, Nagy Imre a képzőművészeti alkotásait első ízben a szülőhelyén bemutassa.

Vámszer Géza (1896–1976) néprajzkutató, művészettörténész, 1929–1941 között a szeredai katolikus főgimnázium rajztanára volt. Az Erdélyi Kárpát–Egyesület csíki osztályának tagjaként aktív részt vállalt a természetjárás és turistamozgalmak megszervezésében. Tanári működésének a korábbi helyszínein, Nagyszebenben, majd Székelyudvarhelyen szerzett tapasztalatai alapján tanítványaival bejárta Csík, Gyergyó, Kászon és a Gyimesek településeit, lerajzolta, fényképezte a látottakat, és gyűjtött. A néprajz és településtörténet mellett érdeklődése a székelyföldi műemlékek és az egyházi művészet iránt is megmutatkozott.³¹

Csíkba érkezésekor felkeresi „Nagy Imre festőművészt, akivel együtt diákoskodtam a budapesti Képzőművészeti Főiskolán. Nagy Imre révén ismertem meg Domokos Pál Péter tanárt, aki mint csíki (csobotfalvi), sok embert ismert és már addig is sok faluban »szőttes-bált« rendezett, sőt arról is nevezetes volt, hogy bejárta a közeli moldvai csángó falvakat, ahol főként népzenei adatokat s egyéb ritkaságokat gyűjtött. Nagy Imre nemcsak a székely népművészet iránt érdeklődött, hanem neves festők és szobrászok alkotásainak

28 A *Vigyázz!* II. évfolyam 7. sz., egy ismert példány Domokos Pál Péter hagyatékában van. Ezúton is köszönöm, Domokos Erzsébetnek és Máriának, hogy előkeresték.

29 SZENTIMREI 1930.

30 BETHLEN 1932.

31 Falurészleteket, templomokat, műtárgyakat ábrázoló tusrajzait és fényképeit a Kriza János Néprajzi Társaság (KJNT) Fotóarchívuma őrzi.

is birtokában volt. (...) Ezekből az ismeretségekből barátság lett, a barátságból pedig nagy tervek születtek; rövid időn belül megvalósításukra is sor került. Először is megalakítottuk mások bevonásával a Csíki Múzeumot és elhatároztuk, hogy a következő 1930. év pünkösdjén, amikor sok ezer ember jön el Csíksomlyóra, Székely Népművészeti Kiállítást rendezünk.”³²

„Lelkesedéssel jártuk a falvakat, a lakóházak és templomok sötét, poros padlásait, »régiségek«-et kutatva. Amit érdemesnek tartottunk a kiállításon bemutatni, azt nyugta ellenében kölcsönkértük, és szekerekre rakva vittük a somlyói kiállítási épület udvarára.”³³

A kiállítást kezdeményező gyűjtőmunkája nem volt egyedülálló. Csíkban például az EME is gyűjtött a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum javára, ahogy arról a csíknagyboldogasszonyi (karcfalvi) egyháztanácsi ülés jegyzőkönyve (1928. december 30.) tudósít: „A nyárfolyamán az Erdélyi múzeum egyesület több tagja megtekintette a templomot, örömeiknek és elismerésüknek adtak kifejezést, hogy oly jó karban láthatják. Állításuk szerint a Székelyföldön a legjobb karban levő kerítést a sepsiszentgyörgyi Székely múzeum részére kicsinyített alakban el szeretnék készíttetni. A kerítés pontos méreteinek és rajzának felvételére Zakariás Gyula erdőmérnök urat felkérték, (...) A Székely múzeum igazgatója a használaton kívül álló keresztút és

néhány évszámmal ellátott cserép átengedésére vonatkozólag óhaját fejezte ki. Ennek teljesítését az egyháztanács határozatától tette függővé az elnök. (...) Kellő megfontolás és alapos megtárgyalás után az egyháztanács egyhangúlag hozzájárul a kerítés fényképezésével felmerülő költségek hordozására; a keresztút és cserepekre vonatkozólag úgy határoz, hogy azokat a csíkszeredai gimnáziumban felállítandó csíkmegyei múzeum részére fenntartja, a felállítás után a plébános azokat további határozat nélkül beszolgáltatathassa.”³⁴

Gyűjtésre felhívást Domokos Pál Péter először az 1929. évi Orbán Balázs emlékünnepe rendező bizottság nevében küldött ki (1929 februárjában), amelyet a plébániákra is eljuttatott.

„Székely Testvéreim! Minden székely megye a Nagy Székelynek Orbán Balázs születésének 100 éves évfordulóját megünnepelte. (...) Március 17-én egy háromnapos Csíki Székely Népművészeti kiállítást rendezünk a csíkszeredai róm. kath. főgimnázium II. emeletén. Hogy a kiállítás minden tekintetben kifogástalan legyen, ahhoz Székely Testvéreim hozzájárulása, tanácsa, anyaggyűjtése egyszóval erkölcsi és anyagi támogatása szükséges. (...) Kiállítunk mindent amit székely kéz csinált (...) A kiállításra kölcsönzött tárgyak (...) Egy faluból lehetőleg egy helyre, lehetőleg a plébániára gyűjtendők össze, hogy az elszállítás és visszaszállítás annál könnyebb legyen.”³⁵

Az 1929. évi pár napos tárlat után egy év múlva, 1930 pünkösdjén mutatták be mindazokat a tárgyakat, amelyeket az elmúlt év(ek) során Domokos Pál Péter, Nagy Imre és Vámszer Géza gyűjtött, valamint több csíki plébános

32 VÁMSZER 1976, 42.

33 VÁMSZER 1976, 42.

34 CsGyL, 587. *Csíknagyboldogasszonyi plébánia iratai*, Egyháztanácsi jegyzőkönyv (1911–1929).

35 CsGyL, 559/b. *Csíkrákosi plébánia iratai* (1920–32), 10. doboz. László Imre csíkrákosi plébánosnak címzett nyomtatványon a szeredai Vákár-nyomdában készült. Csíkszeredai Gyűjtőlevéltár.

és egyházközség felajánlott. Emellett magánszemélyek is adományoztak, még egyházi tárgyakat is.

A Csíkszeredai Gyűjtőlevéltárban őrzött iratanyagban nem találunk utalást sem az 1929. évi, sem pedig az 1930. évi kiállítási tárgyak adományozására. Találunk viszont a kiállítás megtekintésére és egyben a további gyűjtésre vonatkozó felhívást. 1930. május 25-én kelt az [Országos] Magyar Párt [Csíkvármegyei Szervezete] Kulturális Szakosztályát képviselő főtitkárnak, Adorján Imrének³⁶ a plébánosokhoz írt levele.

„Főtisztelendő Plébános úr!

Tisztelettel értesítjük, hogy Csíksomlyon, a volt internátus épületében, a pünkösdi bucsuval kapcsolatosan f.é. június hó 6-10 ig terjedő időben népművészeti és egyház művészeti kiállítást rendezünk. (...)

A kiállítás egyházművészeti osztályán felsorakoznak a csíksomlyói ferencrendi zárda és plébániáink féltve őrzött műkincsei: A nagy műbeccsel bíró régi miseruhák: az ötvösművészet egyházi remekei ; kelyhek, feszületek ; a

középkori miniatűrökkel díszített kézírásos kódexek stb. (...)

Kiállításunk célja az, hogy népünkben a szunyadó faji-öntudatot fölébressze ; (...) Továbbá ez a kiállítás volna hivatva arra, hogy a létesítendő csiki Székely népművészeti muzeumnak alapjai megvesse, amennyiben a kiállított tárgyak tulajdonosai azokat a muzeum részére átengednék. (...) ezért arra kérjük Főtisztelendőségedet, sziveskedjék kiállításunkat megtekinteni és egyben erre hivi figyelmét is az ügy érdekének megfelelő módon fölhívni ...”³⁷ A levél iktatásánál a csíkrákosi plébános, László Imre megjegyzi: „Nem nézhettem meg.”

A fogalmazás szerint a kiállítás ügyét a Magyar Párt is sajátjának tekintette, hiszen erre utalnak olyan kifejezések mint „kiállítást rendezünk ... be fogjuk mutatni ... kiállításunk célja”.

A csíksomlyói Székely Népművészeti és Egyházművészeti Kiállítás 1930 pünkösdjén

A kiállítás helyszínéül választott Csíksomlyó jelentőségét nem szükséges tárgyalnunk, sem pedig pünkösdi búcsú idejének választását. Viszont meg kell jegyezzünk, hogy ekkor az állami hatóságok a csíksomlyói

búcsút be is tiltották és csak az utolsó percben engedélyezték.³⁸

A kiállításra alkalmas épületnek bizonyult „a hajdani emeletes somlyói »székház«

³⁶ Adorján Imre 87 éves korában hunyt el Hidason és Pécsen temették (1971. október 2-án). Gyászjelentője megtalálható Domokos Pál Péter hagyatékában. CsSzM. ltsz. 6680. 5. doboz, 7. dosszié – Csíkszereda.

³⁷ CsGyL, 559/b. Csíkrákosi plébánia iratai (1920–1932), 10. doboz.

³⁸ A madéfalvi plébánia *Historia Domusa* (1911–1938). CsGyL, 581/d. Csíkmadéfalvi plébánia iratai. 1. doboz.

Tabernákulum Csíkszentlélekről

(megyeháza)³⁹ amelyet a prefektus kérésünkre, »a nemes cél érdekében« díjmentesen rendelkezésünkre bocsátott. Kiállításunk rendezésének tekintélyes »pártfogója« is akadt dr. Pál Gábor országgyűlési képviselő személyében. (...) Az összegyűjtött tárgyakat aztán Domokos P. Péter tervei alapján tárgykörök szerint 14 szobában osztottuk el. (...) Az egyik szobában régi (XV–XIX. századi) csíki egyházművészeti emlékek (kegyszerek, miseruhák, szobrok, szárnyasoltár-töredékek, festmények) kerültek bemutatásra. Ezek nagy része helyi és népi alkotás volt, és a szakembereknek sok meglepetést hozott.⁴⁰

A kiállításához társított szórólapon SZÉKELY NÉPMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS címet visel és az előlapon Nagy Imrének egy szövönőt ábrázoló fametszete díszíti. A mintegy 130–140 néprajzi, egyházművészeti és képzőművészeti kiállítási tárgy együttes bemutatását, 14 teremben rendezték. A Tárgymutató pontosítja és megadja az egyes termekben bemutatott tárgyak témakörét. A 9, 10, 11. számú szobában állították ki az egyházművészeti tárgyakat.

Az EGYHÁZMŰVÉSZET alatt a következőket sorolja fel: Ötvös munkák. Szentségtartó az Árpádok korából [véltetően a karcfalvi úrmutató]. Régi miseruhák. Közöttük a csíkszentdomokosi egyház tulajdona egy arany brokát, amely a török szultán Apafi Mihálynak ajándékozta palástból készült.

Egyházi tárgyú festmények, szobormunkák és egyéb kegszerek.

A kiállított egyházművészeti anyag azonosításában részben segítséget nyújt a kiállítás fényképes albuma,⁴¹

amelyeken összkép látható az egyes termekről, illetve néhány tárgyról külön is készült fénykép.

Köpeczi Sebestyén József csíki klenódiomokról és más egyházi tárgyakról több fényképet is készített.⁴² A megjelölt tárgyak legnagyobb része az adott plébánia tulajdonában van ma is. A képek felirataival mellett itt megadjuk a Gyulafehérvári Főegyházmegye Műtárgy nyilvántartásában szereplő leltári számokat.

A csíkkarcfalvi római katolikus templom monstranciája és kelyhe (Csíknagyboldogaszony plébánián: ltsz. XIII.06.00*02,*05)

A csíksomlyói ferences zárda nagy- és kis tiarája, jogara, kis koronája és ereklyetartója (A csíksomlyói kolostorban: ltsz. XIII.09.00.*52,*65,*31,*66,*30)

A csíksomlyói ferences zárda kelyhei (A csíksomlyói kolostorban: ltsz. XIII.09.00.*01,*12)

A csíkménasági római katolikus templom kelyhe (A csíkménasági plébánián: ltsz. XII.02.00.01)

A csíkmindszenti római katolikus egyház talpas feszületei (A csíkmindszenti plébánián: ltsz. XII.03.00.*09,*14)

A csíkmindszenti római katolikus egyház cibórium, kisebb (1660) és nagyobb (1692) feszülete (A csíkmindszenti plébánián: ltsz. XII.03.00.*09,*11,*14)

39 A csíksomlyói Pretórium 1828–1845 között épült. 1841–1878 között Csík-, Gyergyó- és Kászon székek székháza. Az épületben 1888-tól a gimnázium bentlakása és a csíksomlyói Római Katolikus Tanítóképző kapott működött. 1920-ban a tanítóképzőt államosították.

40 VÁMSZER 1976, 42.

41 A kiállítási albumot Domokos Pál Péter készítette. Az egyik példányát Domokos Pál Péter lányai őrzik Budapesten. Egy példány a Gyulafehérvári Gyűjtőlevéltárban található. GYFL. VII/1.c. Fényképtár, 3. doboz

42 A HERALDIKUS 2011, 369–374.

A csíksomlyói ferences zárda koronái, füstölője és örökmécsstartója (Az örökmécses a csíksomlyói templomban: ltsz. XIII.09.00.163. A többi tárgy nem azonosítható.)

A csíksomlyói ferences zárda barokk tabernákulum (A kiállításon csíkszentléleki tabernákulumként szerepelt. CsSzM tulajdona.)

A csíksomlyói ferences zárda kelyhei között egy pacifikálé (A csíksomlyói kolostorban: ltsz. XIII.09.00.*03,*33,*02)

A csíkszentdomokosi római katolikus egyház cibórium (15. sz.) és kelyhe (A csíksomlyói kolostorban: ltsz. XIII.09.00.*19,*13)

A csíkszentdomokosi római katolikus római katolikus egyház kelyhe (A csíkszentdomokosi plébánián: ltsz. XIII.10.00.03)

A csíkszentgyörgyi római katolikus templom cibórium (A csíkszentgyörgyi plébánián: ltsz. XII.04.00.08)

A csíkszentgyörgyi római katolikus templom ezüst pacifikáléja (1603) és kelyhe (A csíkszentgyörgyi plébánián: ltsz. XII.04.00.*06,*04)

A csíkszentmártoni római katolikus egyház kegszerei. Pacifikálé és kehely (A csíkszeredai Szent Kereszt plébánián: ltsz. XIII.14.00.*01. A csíkszentmártoni plébánián: ltsz. XII.08.00.*02,*03)

A csíkszenttamási római katolikus egyház kelyhe (A csíkszenttamási plébánián: ltsz. XIII.13.00.03)

A csíkszenttamási római katolikus egyház kazulája (Nem azonosítható.)

Ezek az egyházi tárgyak, vélhetően 1930-ban ki voltak állítva. Vámszer Géza hagyatékában⁴³ egy olyan felvétel szerepel, amelyet Köpeczi Sebestyén József fényképei között is megtalálunk.⁴⁴ Ebből következtetünk arra, hogy a fényképen szereplő klenódiomokat (köztük a csíkmindszenti talpas keresztet) mindketten a csíksomlyói kiállításon látták. Vámszer Géza visszaemlékezésében olvashatjuk: „Több ízben is meglátogatta a múzeumot Balogh Jolán művészettörténész, s így Köpeczi Sebestyén József mellett ő volt a másik szakember, aki közléseivel nagyban hozzájárult Csík művészeti emlékeinek stílustörténeti és kormegállapító vizsgálatához.”⁴⁵

A kiállítást, rövid időtartama ellenére sokan felkeresték, a környékbeli falvakból, sőt távolabbi városokból is érkeztek érdeklődők. A távlati „eredmény” pedig figyelemreméltó, hisz a kiállított anyagnak mintegy felét sikerült a tulajdonosoktól ajándékba vagy letétbe kapni, a létesítendő Csíki Múzeum számára. Ezt az anyagot öt teremben újra rendezték, és igyekeztek a gyűjteményt további tárgyakkal gyarapítani, „ami a kiállítás nagy sikere után már könnyebb volt, sokan már önként ajánlották föl különféle tárgyaikat a múzeumnak.”⁴⁶

A csíkszentdomokosi Mária megkoronázása oltárkép megtartása érdekében Domokos Pál Péter az egyházközséghez fordult (Csíksomlyó 1930. június 26).

„Nagyságos és Főtisztelendő
Boga István plebános úr útján

43 Vámszer Géza 1932. évi felvétele. Származási hely: Csíkmindszent (Misentea), Megye: Hargita. Jellemzők: 6×9, fehér-fekete, üveglap. Kriza János Néprajzi Társaság Fotóarchívuma. Jelzet: KJNT_12556.

44 A HERALDIKUS 2011, 370.

45 VÁMSZER 1976, 46.

46 VÁMSZER 1976, 43.

A
Tekintetes Csíkszentdomokosi R. Kath.
Egyháztanácsnak.
Csíkszentdomokos.
Mélyentisztelt Egyháztanács!

Fajom és népem a csíki székelység őszinte szeretete arra késztet, hogy a napról napra mind jobban pusztuló értékeinket, őseink kezemunkáját a most létesítendő Csíki Muzeumba gyűjtsem. A muzeum célja: örök időkre igazolni elkövetkezendő unokáinknak azt, hogy ezen a göröngyös földön időtlen idők óta vallását, fáját és hazáját mindennél jobban szerető székelység népe él.

Hogy múzeumba való tárgyak még vannak, azt a csíksomlyói pünkösdi kiállítás igazolta.

Mély tisztelettel kérem Csíkszentdomokos Egyháztanácsa jóban mindig vezető székelység tagjait, adakozással mutasson ezúttal is példát a többi csíki községnek és találja meg a módját, hogy a kiállításra idekölcsonzott »Mária

Koronázása« kép a Csíki Székely Muzeum legelső tárgya lehessen.

Abban a reményben, hogy a Tek. Egyháztanács kulturmunkámat teljesen megérti és tiszteletteljes kérésemet teljesíti vagyok mindig igaz nagyrabecsülő hívük

a Csíki Székely Muzeum előkészítő bizottsága nevében:

Domokos Pál Péter
tanár

Csíksomlyó 1930 VI 26⁴⁷

A további gyarapítást, és elrendezést azonban sok szempontból homály fedi.

„A kiállítás igen sok kellemetlenséggel, gondnal és ezer csalódással járt. Mégis a tiszta eredménye, hogy több mint 6.000 ember csodálta meg a 14 szobába összehordott székelység munkát és 50.500 Lei gyűlt a leendő Csíki Székely Muzeum alapjára. Most minden reményem

megvan arra, hogy a múzeum megvalósul. Kiállításomról a közeljövőben albumot küldök.

A legközelebbi programom egy »szóttés-bál« megvalósítása, melynek célja, hogy

asszonyainkkal felvetve a házi szóttés rokolyát a kihálóban levő szóttést visszahozzam. A bál jövedelme ugyancsak a múzeum javára megy.” írta Domokos Pál Péter Jancsó Benedeknek (Csíksomlyó, 1930. VII. 5.)⁴⁸

Az 1930. évi leltárkönyv egyházművészeti tárgyai

A Csíki Székely Múzeum javára történt tárgygyűjtésről a törzslap beosztású első leltárkönyv tanúskodik.⁴⁹ Az 1930. évben készült első leltárkönyv 310 tételt tartalmaz. Benne, a gyűjtők megjelölésnél látható, hogy mindhárom kezdeményező gyűjtött, esetenként együtt (Nagy Imre és Domokos Pál Péter, vagy Vámszer Géza és Nagy Imre).

A leltárkönyv (1930) tanúsága szerint plébánosok is részt vállaltak a gyűjtésben: csíkszenttamási plébános, Bálint Vilmos (Itsz.29), a csíkszentmiklósi Bőjthy Gábor, a csíkdelnei Bokor Ferenc (Itsz.86), a csíkszentkirályi Barabás Mór (Itsz.93), valamint a csíkszentléleki plébános (Itsz.40).

Adományoztak tárgyakat plébániák is: a csíkszentmihályi egyházközség (Itsz.27), a csíkszentléleki (Itsz.38), a csíkszentgyörgyi egyházközség (Itsz. 90, 91, 92, 98), a csíkszentpéteri [Csíksomlyó, Szent Péter és Pál plébánia] (Itsz.55), a csíkszentkirályi (Itsz. 93, 233), a zsögödi (Itsz. 278), a csíktaplocai (Itsz. 288, 300, 301), a csíkrákosi (Itsz.289).

Egyházi és vallásos gyakorlathoz kapcsolódó tárgyakat magánszemélyek is adtak: Csobotfalváról Sperling Oszkár mérnök (Itsz.55), a csíkszeredai Hercka Gyuláné (Itsz. 100, 101), a nagykászoni Nagy Veres Ádámné (Itsz. 179, 180), a csíkszentkirályi özv. Léstyán Ferencné (Itsz. 224), Veres János Csíkmadarasról (Itsz. 295) és Bakó Albert tanító (Itsz.310).

Az 1930. évben leltárba vett tételek között (kormeghatározás nélkül voltak bevezetve), található több 17–19. századi oltártöredék, egykori oltárok tartozékai és fából faragott (oltár)szobrok: Szűz Mária ábrázolása (Itsz. 26), kis női faszobor [helymeghatározás és leírás nélkül] (Itsz. 28), Madéfalváról két adoráló angyal (Itsz. 33, 34), egy-egy női szent szobra (Itsz. 35, 36) [leírás alapján Szent Katalin és Szent Borbála-szobrok, amelyek egykor a csíksomlyói Mária-szobor mellett álltak, és a CsSzM tulajdonában vannak], Nepomuki Szent János szobra Csíkszentmiklósról (Itsz. 43), fából faragott angyalok és oltárszárnyak a zsögödi templomból (Itsz. 279a, b. és 278), és fából készült tabernákulum Csíkszentlélekről [feltehetően a csíksomlyói ferences templom 17. századi oltárának tartozéka] (Itsz. 40).

Már ekkor leltárba vették a múzeum felbecsülhetetlen értékű, késő középkori (15. század vége – 16. század elejéről származó) oltártöredékeit: a Csíkszentmihályról

47 CsGyL. 562/b. Csíkszentdomokosi plébánia iratai (1921–1931).

48 A levélrészlet megküldéséért köszönet Domokos Erzsébetnek és Máriának.

49 Készült a csíkszeredai Vákár-nyomdában. 1930. CsSzM.

származó Szent Mihály szobrot (ltsz. 27), Csíkszentgyörgyről az Ecce Homo szobrot, „*Krisztus-corporis bíborpalástban*” címmel (ltsz. 38), valamint a csíkszentgyörgyi Kálvária-kápolnából származó Krisztus-szobrot (ltsz. 98).

Egyházi témájú festmények is gazdagították a gyűjteményt: Krisztus jeruzsálemi bevonulását ábrázoló festett táblakép (ltsz. 99), papi arckép Csikkarcfalváról, Potyó Ferenc plébános 19. század első felében készült portréja (ltsz. 30), a [húsvéti liturgiában használatos] Feltámadt Krisztus deszkából faragott ábrázolása [húsvéti liturgiában használatos] (ltsz. 288), valamint Jézust és Szűz Máriát ábrázoló olajkép Csíkszentgyörgyről (ltsz. 90, 91).

A Csíkszenttamásról adományozott toronygombról (ltsz.29) Köpeczi Sebestyén József külön írt (1946).⁵⁰

Az egyházi tárgyak típusai és anyaguk is változatos: ötvöstárgyak, mint Csíkszentkirályról öntányér (ltsz. 233), sárgaréz monstrancia Csíktaplocáról (ltsz. 301), sárgaréz sekrestye-csengő Csíkrákosról (ltsz. 289). Textilíák között miseruhák ismeretlen helyről (ltsz. 104, 105) és szöttes miseruha Csíkszentgyörgyről (ltsz. 103), oltárpárna Krisztus-arccal és jelképekkel [1832. évszámmal] a csíkszentgyörgyi Nagyboldogasszony-kápolnából (ltsz. 31, 32), Oltáriszentséget hordozó tarsoly Csíkszentpéterről [Csobotfalváról] (ltsz. 55). Valamint zászlóközép Csíktaplocáról (ltsz. 300), könyvtábla berakással Csíkszeredából (ltsz. 101), imakönyv Csíkszentkirályról [1837. évben, Somlyón kiadott] (ltsz. 224), *Jóillatú rózsakert* című kiadvány Csíkmadarasról [1817. évben Budán nyomtatott] (ltsz. 295), és Szűz Mária zsolozsmája [a somlyói kolostorban nyomtatott] (ltsz. 310), Szent Imrét ábrázoló, hajjal varrott ájtatósági kép Csíkszeredából (ltsz. 100), üvegre festett képek Nagykászonból (ltsz. 179, 180), cserépből templomi füstölő

a csíkszentgyörgyi Nagyboldogasszony-kápolnából (ltsz. 41), és korlát [feltehetően áldoztató rács] Csíkszentgyörgyről (ltsz. 107).

A csíksomlyói kiállítás fotói alapján beazonosítható klenódiatok és miseruhák nagyobb része visszakerült az eredeti helyükre, a kölcsönadó egyházközség tulajdonába.

Karcfalvára visszajuttatták a 15. század végi, gazdag díszítéssel (kuppakosarán szentek ábrázolásaival) ellátott aranyozott ezüst kelyhet (ltsz. XIII.06.00.004). Visszaadták a csíksomlyói kolostornak, mindkét „középkori” aranyozott, ezüst kelyhét. Az *EGO MARTINVS CORIGIATOR VNA CVM VPORE MEA VRSVLA FECIMVS FIERI CALICEM ILLVob HONOREM APOST/OLORV PETRI ET PAVLI 1513* felirattal ellátott kehely (ltsz. XIII.09.00.001), eredetileg a plébániatemplom számára készült. A másik kiállított csíksomlyói kehely a 17. század első harmadára tehető (ltsz. XIII.09.00.012).

Viszont néhány máshonnan származó kehely is került a csíksomlyói kolostorba, ahol mindmáig őrzik. A csíksomlyói kolostor *Historia Domusa* az 1914–1944. közötti időszakból sajnos elveszett, így innen nem kaphatunk beszámolót a pünkösdi kiállításról, illetve a tárgyak letétbe helyezéséről.

A csíkszentdomokosi templom egykori cibórium (áldoztató kelyhe) és egy „Anjou-kori” kehely a csíksomlyói kolostorba került (cibórium, ltsz. XIII.09.00.019; kehely, ltsz. XIII.09.00.13). Ugyanakkor egy másik csíkszentdomokosi kehely visszakerült Csíkszentdomokosra (ltsz. XIII.10.00.03). Az egykori csíkszentmártoni

50 A HERALDIKUS 2011b, 204–205.

talpaskereszt a csíkszeredai plébániára került, vélhetően előbb a gimnáziumba, majd az iskola államosítását követően a szeredai Szent Kereszt plébániára (ltsz. XIII.14.00.001).

A csíkszentgyörgyi cibórium (ltsz. XII. 04. 00.08), talpaskereszt (ltsz. XII.04.00.06) és kehely (ltsz. XII.04.00.04) visszajutott Csíkszentgyörgyre.

Acsíkszenttamási kehely (ltsz. XIII.13.00.03) szintén visszakerült a plébániára.

További történet

A kiállítás további történetével kapcsolatban Szabó András Vámszer Géza visszaemlékezését idézi: „*a szépen induló múzeumi munka pár év múlva megrekedt, ugyanis 1932-ben Domokos P. Péter Kolozsvárra, Gál Ferenc és felesége meg Gyergyószentmiklóstra került, Pál Gáborné pedig 1935-ben meghalt. A Csíki Múzeum létrehozói közül csupán ketten maradtunk Nagy Imrével, aki viszont időközönként hosszabb-rövidebb időre tanulmányútra ment (Budapest, London). A múzeum épületében csak a házfelügyelő lakott, nála voltak a múzeumi helyiségek kulcsai. Időnként én is ki-kijártam, főként ha távolról jött szakemberek vagy kiránduló-csoportok érkeztek a múzeum megtekintésére.*”⁵²

51 Mindkettő szerepelt a CsSZM *Megmentett szakrális kincseink* kiállításán.

52 VÁMSZER 1976, 46.

53 ÉVKÖNYV. Az egykori róm. kat. gimnázium épületében működő Márton Áron Gimnázium Könyvtárában fennmaradt példányok.

plébániára a (csíkszentmártoni) talpas kereszten kívül került-e más tárgy. Ugyanis 1944-ben a bevonuló szovjet katonák feldúlták a plébániatemplomot. „A főoltár keresztjéről Krisztus testét leverték (...)A szentek szobrai részben összetörve, részben lefejezve heverték. Nepomuki Szent Jánost lefejezték.”⁵⁴ Elképzelhető, hogy jelenleg a szeredai Millenniumi templomban található fából faragott, fej nélküli Nepomuki Szent János-szobor azonos lehet a leltárkönyvben szereplő Csíkszentmiklósról származó szoborral (ltsz.43).

A gyűjtemény anyagára Kovács Dénes (1920–1977), a Csíkszeredába települt frissen diplomázott rajztanár tált rá 1943-ban, a gimnázium épületében (ahol előfordult, hogy fa hiányában néprajzi bútordarabokkal fűtöttek). Az anyagot leltározta, és lehetőség szerint ismételt gyűjteménnyé rendezte, majd 1950-ben Csíki Múzeum néven intézményesít.⁵⁵

Kovács Dénes 1953-ban az első leltárkönyvbe (1930) bejelölte a tárgyak meglétét. Ceruzával írt megjegyzései között az egyházi tárgyaknál is többször feltűnik a „Nincs meg” (ltsz. 54, 55, 90, 91, 100, 101). A csíkszentgyörgyi ol-tárpárna (ltsz. 31) esetében pedig azt írta, hogy „véltetően Csíksomlyón van”. Ezt a csíksomlyói kolostorban nem sikerült azonosítani.

Szabó András a Csíki Székely Múzeum történetéről írt összeállításában a korabeli feljegyzések és újságcikkek alapján felvázolja a gyűjtemény elhelyezésének és kezelésének további, nehézségekkel terhelt sorsát. Bár igyekeztek megfelelő keretet teremteni a múzeumnak (egy-

elképzelések szerint a Székely Nemzeti Múzeum fiókjaként működött volna) a gyűjteményt többször kellett költöztetni, és sokáig az intézményi keret is hiányzott a kezeléséhez. Az összegyűjtött anyag gondozásának hiányosságai pedig a lakosság körében szóbeszédre és találgatásokra adtak alkalmat. Mindez még egy évtizedig foglalkozta a közvéleményt.

„Lelkes emberek saját szorgalmukból, időt és anyagot áldozva, kezdték felkutatni Csík különleges értékeit. [...] Csíksomlyón egy jövődó muzeumnak lefektették alapjait. [...] Feltétlenül szükség van tehát az összegyűjtött anyag mielőbbi rendezésére és összehordására a még szanaszét levőnek.”⁵⁶

A Csíki Székely Múzeum jelenlegi gyűjteményében levő és a különböző kiállításokon bemutatott egyházi tárgyak elemzésébe ez alkalommal nem bocsátkozunk.

Az egyházi értékek bemutatása Csíksomlyón, a múltbeli tárgyaknak és önazonosság összefüggésének a kérdése, a közösségi identitás erősítésében játszott szerepe ma sem vesztett időszerűségéből. Amíg meg nem valósul, addig szükséges hangsúlyoznunk, hogy a csíki egyháztörténet és lelkiség tárgyi lenyomatait, örökségét az idelátogatók előtt igencsak fontos lenne láttatni, a mai igények szerint érthetővé és megközelíthetővé tenni.

54 DARVAS-KOZMA 2014.

55 SZABÓ 2014, Kovács Dénes múzeum- és művészetintézményesítő tevékenysége. A Művészeti Minisztérium 1950. január 17-én tiszteletbeli, 1951. június 26-án pedig címzetes igazgatónak nevezte ki.

56 SZABÓ 2014, 201.

Irodalomjegyzék

A HERALDIKUS 2011 – Tudományos élet a századfordulós Kolozsváron, In: Sas Péter (Szerk.) A Heraldikus. Köpeczi Sebestyén József élete és munkássága. I., Csíkszereda, 2011, 17–18.

A HERALDIKUS 2011b – A csíkszenttamási római katolikus egyház kelyhe és régi toronygombja, In: Sas Péter (Szerk.) A HERALDIKUS. Köpeczi Sebestyén József élete és munkássága. I., Csíkszereda, 2011, 204–205.

BALÁS 1988 – Balás Gábor (Szerk.), A székely művelődés évszázadai, Pa-noráma, 1988

BÁNDY 1896 – BÁNDY Vazul, A csíksomlyói róm. kath. főgimnázium Értesítője az 1895-96 tanévről. Csíkszereda, 1896.

BETHLEN 1932 – Bethlen Mária, Gr., Házi iparunkért, IN Erdélyi Lapok, 1932. április 17.

DARVAS-KOZMA 2014 – DARVAS-KOZMA József, A csíkszeredai plébánia élete a két világháború között, IN Csíki Székely Múzeum Évkönyve X., Csíkszereda, 2014.

ÉVKÖNYV – Az Erdélyi Róm. Kath. Egyházmegyei Tanács vezetése alatt álló csíkszeredai Róm. Kath. Segítő Mária Gimnázium ÉVKÖNYVE.

HENDRE BÍRÓ 2010 – HENDRE BÍRÓ, Doina, A Batthyaneum Intézet

szerepe az 1912. évi Gyulafehérvári Tudományos Napok megszervezésében, IN Egyházi gyűjtemények szolgálatában. In slujba colectiilor eclesiastice. Bernád Rita-Magdolna (Szerk.) Kolozsvár, 2010, 35–44.

JÁNOS 1980 – JÁNOS Pál, Ötven éves a Csíkszeredai Múzeum, IN Hargita, 1980. december 13.

KELEMEN 2006 – KELEMEN Lajos, A gyulafehérvári vándorgyűlés története, IN Sas Péter (Szerk.), Művelődéstörténeti tanulmányok, Kolozsvár, 2006, 106–114.

KELEMEN 2006a – KELEMEN Lajos, Régi műtárgyak kiállítása Kolozsváron, IN Sas Péter (Szerk.), Művelődéstörténeti tanulmányok, Kolozsvár, 2006, 274–277.

KELEMEN 2006b – KELEMEN Lajos, Egyházművészeti kiállítás a kolozsvári Szent Ferenc-rendiekénél, IN Sas Péter (Szerk.), Művelődéstörténeti tanulmányok, Kolozsvár, 2006, 272–273.

KEÖPECZI 1929 – KEÖPECZI Sebestyén József, A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai. IN Erdélyi Tudományos Füzetek 19. sz., Cluj-Kolozsvár, 1929.

MARTON 2001 – MARTON József, Márton Áron püspök a kultúra szolgálatában, IN Studia Theologica Transsylvaniae 2 (2001), 118–155.

MÁRTON 1934 – MÁRTON Áron, Nemzet és kultúra, IN Erdélyi Iskola 1934/35, II. évfolyam, 5-6. sz., 265–266.

SZABÓ 2013 – SZABÓ András, A csíkszeredai képzőművészeti élet kezdetei, IN Csíki Székely Múzeum Évkönyve IX., Csíkszereda, 2013, 273–292.

SZABÓ 2014b – SZABÓ András, Kovács Dénes múzeum- és művészetintézményesítő tevékenysége, IN Csíki Székely Múzeum Évkönyve X., Csíkszereda, 2014, 199–212.

SZENTIMREI 1930 – Szentimrei Jenő, Székely népművészeti alkotások, IN Erdélyi Helikon, 1930, 583–587.

TAMÁSI 2010 – TAMÁSI Zsolt, Egyházi ingatlanok és műértékek, IN Keresztény Szó, 2010. május, 17–19.

VÁMSZER 1976 – VÁMSZER Géza, Néprajzi vonatkozású mozgalmak Csíkban a két háború közötti években, IN Kós Károly (Szerk.), Népismereti dolgozatok, Bukarest, 1976, 41–46.

VITA 1983 – VITA Zsigmond, Művelődés és népszolgálat, Bukarest 1983, 266–269.

VITOS 1894–1902 – VITOS Mózes, Csíkmegei Füzetek. Adatok Csíkmegei leírásához és történetéhez. Csíkszereda, 1894–1902. Reprint: Hargita Kiadóhivatal, 2002–2003.

A csíkszentimrei plébániatemplom harangtornyának „felfedezése”

Vámszer Géza csíki tevékenységének kiemelt célpontjai voltak a térség középkori templomai, melyekről több tanulmányt is megjelentetett, illetve számos rajzot is készített. Az alábbi sorokkal az ő csíki műemlékes vonatkozású munkássága előtt kívánunk tisztelni.

A Csíki-medence tájképének jellegzetes elemei a középkori templomok messzire látszó harangtornyai. Jó időben és kellőképpen jól megválasztott helyről körbetekintve akár három-négy hófehér tornyot is összeszámolhatunk, melyek kiemelkednek a falvak háztetőinek egyhangúságából. Érthető tehát, hogy a harangtornyok már a kezdetektől megragadták a csíki egyházi építészet emlékeivel foglalkozókat.

Orbán Balázs, Keöpeczi Sebestyén József, Entz Géza, Vámszer Géza, majd a nyomukban több helytörténeti munka is rendre felsorolta az általánosan középkorinak tartott csíki tornyokat: Csíkszenttamás–Csonkatorony, Csíkkarcfalva, Csíkrákos, Csíkszentmihály, Csíkszentmiklós, Csíkdelne, Csíksomlyó, Csíkszentkirály, Csíkszentgyörgy, Csíkkozmás. Mindegyiküknek van „gótikus” saroktámpillére, nagy, esetenként csúcsíves harangablakai, ill. egy-két esetben középkori harangjaik is megmaradtak vagy legalábbis tudunk róla, hogy egykor 16. századi, feliratos

harang hirdette az ebédidőt (Csíkszenttamás, Csíksomlyó, Csíkszentkirály).

Az első kételyek a gótikus csíki harangtornyokkal kapcsolatos szilárd elképzelésen akkor merültek fel, amikor csíki terepkutatásaink kezdetein arra figyeltünk fel, hogy a tornyok némelyike nincs kötésben a templom hajófalával és vakolt, meszelt felületet takar, azaz egyértelműen utólag épült neki a későközépkorinak gyanított nyugati oromfalhoz. Ezeket a megfigyeléseket azonban akkoriban még nem tudtuk a későbbi keltezészt igazoló írott, illetve régészeti adatokkal megtámogatni. Az erdélyi dendrokronológiai kutatások elindítását követően sikerült helyi tölgyfa kronológiákat felépíteni, melyek segítségével immár független természettudományos adatok alapján vizsgálhattuk újra a csíki harangtornyok időrendjének kérdését.¹

A tornyok építés korabeli fődémgerendáinak, illetve nyílások feletti faelemeinek dendrokronológiai keltezése sok esetben visszaigazolta korábbi sejtéseinket. Kiderült, hogy több, hagyományosan későgótikus (vérmesebb vélemények szerint Árpád-kori) tornyunk valójában

Botár István – Tóth Boglárka | A CSÍKSZENTIMREI PLÉBÁNIATEMPLOM HARANGTORNYÁNAK „FELFEDEZÉSE”

A csíkszentimrei templom légifelvételről

csak a 17-18. században épült meg. Időközben írott források is előkerültek, melyek egyértelműen újkori építésűnek mondanak több, korábban középkorinak hitt-mondott harangtornyot is. Más esetekben építési feliratok tanúskodnak erről. Ilyen „álgótikus”, azaz a középkorinak tűnő, de valójában biztosan később épült

torony a csíkszentmihályi, a csíkszentmiklói, a csíksomlyói, a csíkszentkirályi, illetve a csíkkozmási.²

Középkoros régészekként a csíki középkori harangtornyok számának jelentős csökkentése miatt némi bűntudatunk is lett, ezért most ezt a restanciát egy olyan torony kutatásával igyekszünk ledolgozni, amely eddig szinte teljes ismeretlenségben lappangott.

¹ A fák évgűrűinek elemzésén alapuló keltezési módszerhez ld. a www.dendrolab.ro honlapot.

² BOTÁR 2019, 118–125.

Nézet a csíkszentimrei toronyról

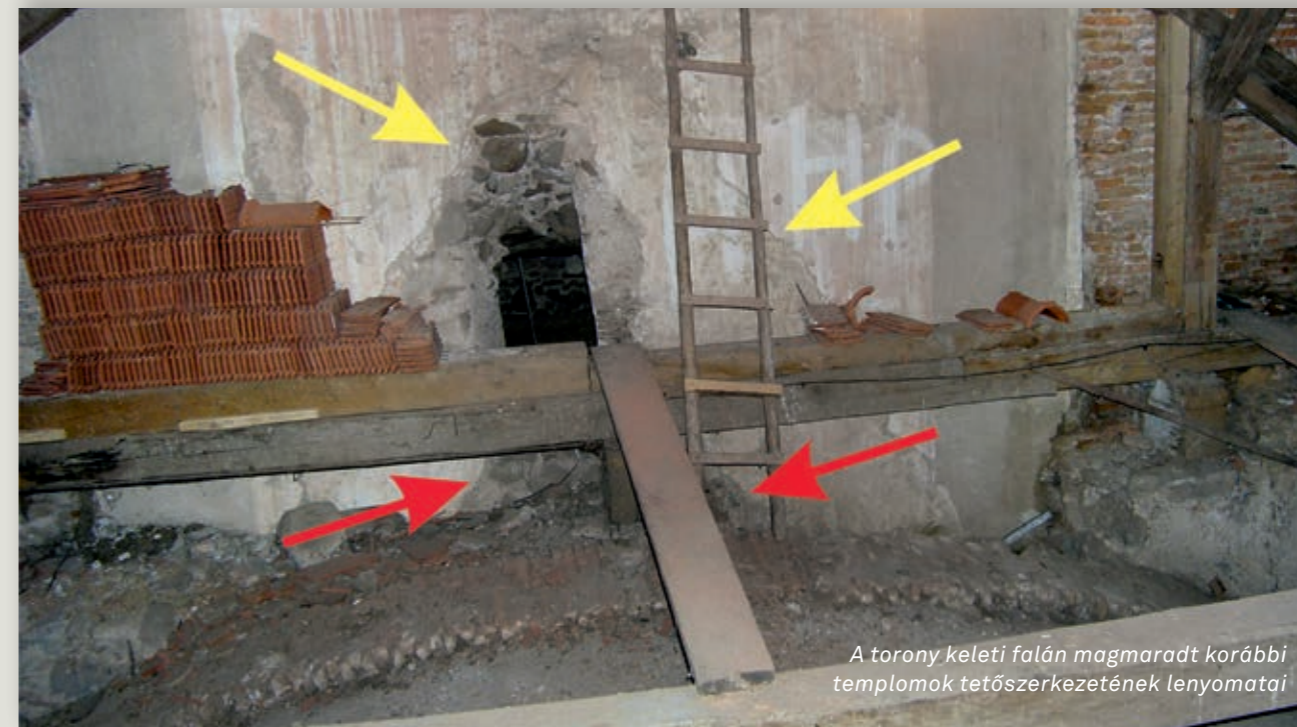

A csíkszentimrei templomot alig említi a térség középkori emlékeivel foglalkozó művészet-történeti és helytörténeti irodalom.³ Tény, hogy a mai épület külső és belső megjelenése alapján nincs túl sok okunk kételkedni abban az általános véleményben, hogy a 18. században a régi templomot lebontották és teljesen új épületet emeltek. A templom eddig ismert egyedüli középkori emléke a régi szárnyasoltár táblaképei, melyek ma a templom északi (amúgy 1777-es évszámos felirattal ellátott) diadalívére vannak felerősítve. A templomnak nincs sem középkori faragott kő kapuja, belső falképekről sincs tudomásunk, és hát a plébánia Csíkban ritka kivételként, az 1332–1337 közötti pápai tizedjegyzékben sem szerepel, első említése 16. századi. A templom első adatolása 16. század végi, így akár kézenfekvőnek is tűnhet, hogy tényleg csak valamikor a 15. század folyamán épült fel, amire egyébként az oltárképek közvetve utalnak. Érthető tehát, hogy Orbán Balázs, Keöpeczi Sebestyén József, Endes Miklós, Entz Géza összefoglalásiból is kimaradt (vagy olykor téves megfigyeléseket, részleteket említettek).⁴

Csakhogy. A falu területén többfelé kerültek elő Árpád-kori edénytöredékek egyértelmű jeleként annak, hogy itt már a 12-13. századtól településsel kell számolni. Azt a falurészt, ahol ma a templom áll, Bedecsnek hívták és hívják ma is, ami egy régi Árpád-kori személynévből alakult. És hát az is igencsak furcsa lenne,

³ A települést általában Csíkszentimreként említik, holott a középkorban az Olt két partján két külön falu volt, a jobbparti Szentimre és a balparti Bedecs. Az külön érdekes, hogy a Szent Imrénék szentelt templom miatt Bedecsben és nem a védőszent nevét viselő Szentimrén áll, de erről talán egyszer később.

⁴ Összefoglalóan BOTÁR 2019, 260–262.

A torony keleti falán magmaradt korábbi templomok tetőszerkezetének lenyomatai

hogy Szentkirály és (a csatószegei) Szentsimon plébániatemplomok közötti hosszú szakaszon a későközépkorig ne állt volna templom. Az Olt túloldalán, Alszeg tízestől is jó távol áll magányosan a Margit-kápolna, amiről falképei és régészetiileg megtalált félköríves szentélye alapján bizonyosan tudjuk, hogy a 14. században már állt. A kérdés tehát, hogy volt-e itt Szentimrén/Bedecsben plébániatemplom a 15. század előtt? És van-e ennek az épületnek konkrét nyoma?

A templom nyugati felén, Csíkban megszokott módon kőből épített harangtorony áll, melyet az 1716-os püspöki vizitáció idején már megemlítenek (*Turris in fine*), és amely szemmel láthatóan nem a barokk kor alkotása.

Csúcsíves kapuja van, sarkain támpillérek állnak, első szintjein elfalazott lőrészekkel és

harangablakokkal. Igen ám, de ugyanezekkel vagy nagyon hasonló részletekkel más csíki tornyok esetében is találkozunk, és mint ezt fentebb láttuk, bizony-bizony ezek a tornyok a 17-18. század alkotásai. A csíkszentimrei torony esetében azonban olyan további megfigyeléseket tehetünk, amelyek valóban a torony középkori építését valószínűsítik. A toronyba kívülről, az első emeleti déli, csúcsíves bejáraton is be lehetett jutni. Hasonló megoldással Csíkban csak a delnei Szent János templom esetében találkozunk. Kissé távolabb, a rugonfalvi harangtornyot említhetjük, amelynek 14. századi építését nekünk sikerült igazolni.⁵

A templom jelenlegi tetőszerkezete takarja a torony nyugati falának alsó szakaszait. Ezen a kívülről nem látható falszakaszon egy vakolatdísszel keretelt régi harangablak is látható, amely ma ugyan a padlás fele néz, de egykor szabadon látható volt. Felette egy 1750-es évszám

⁵ TÓTH ET AL. 2016, 30–41.

Dendrokronológiai mintavétel

felirat olvasható, alatta a vakolatban háromszög alakú lenyomat rajzolódik ki. Ez a korábbi és alacsonyabb templom tetőszerkezetének a lenyomata. Ez alatt, közvetlenül a boltozat és a kötőgerendák szintjén még egy ilyen tetőlenyomat látható, azaz a torony falának vakolata két korábbi és alacsonyabb templom emlékét őrzi.

A 2020. évi karantén időszak csendjét kihasználva a torony több, építés korabeli fa eleméből furatmintákat vettünk, hogy azok dendrokronológiai elemzésével tisztázni

tudjuk a csíkszentimrei torony pontos építési idejét.⁶ A mintavételezésre kiválasztott fa elemek a torony több részéből és szintjeiről származnak: vettünk mintákat a nyugati, földszinti kapu szemöldökfáiból, az első emeleti déli ajtó teherhárító gerendáiból, a lőrések feletti eredeti fa elemekből, illetve a harmadik emeleten a belső, ma már tényleges funkció nélküli, korábbi harangtartó faszerkezetből is. A torony építéséhez (födémek, áthidalók) tölgyfát és lucfenyőt egyaránt használtak, a belső harangtartró szerkezet kizárólag tölgyből készült.

A kifűrt minták évgűrűinek elemzése egyértelmű választ adott a torony építési idejére. A nyugati bejárat tölgyfagerendáit 1456/1457 tele és 1457/1458 tele között, az első emelet földemgerendáit 1462 nyarán, míg a második emelet egyik földemgerendáját egy évvel később, 1463 nyarán kivágott lucfenyőkől készítették. Ekkor már elő voltak készítve a belső harangtartó szerkezet gerendái is, ezeket a tölgyfákat ugyanis 1462/1463 telén már kidöntötték.⁷

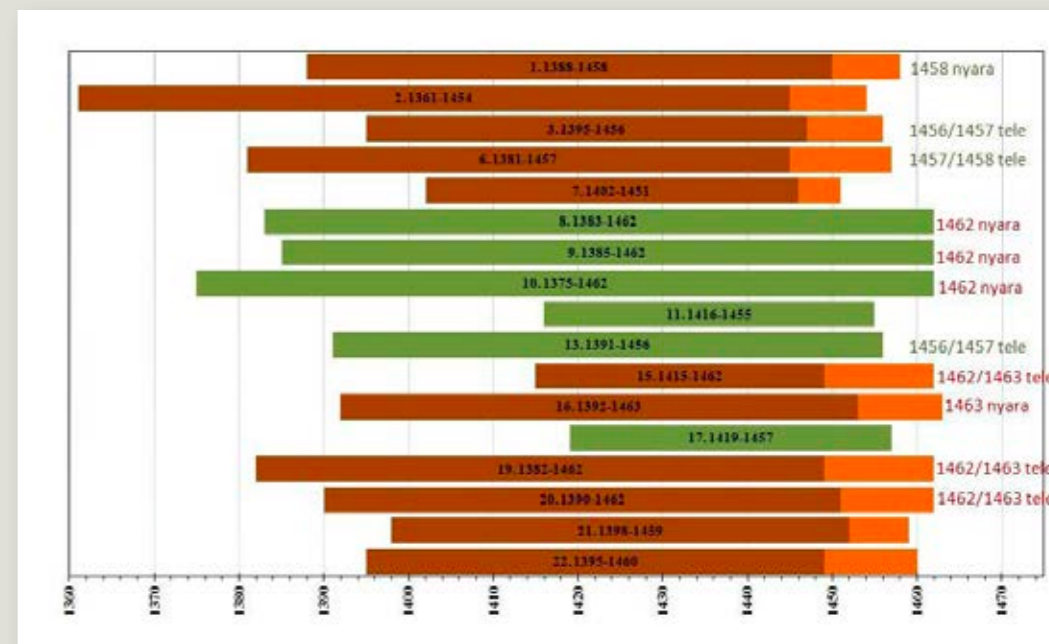
A dendrokronológiai adatok alapján az építés menete is rekonstruálható. A csíkszentimrei harangtoronyt 1457-től 1463 nyaráig építhették (legkorábbi fakivágás: 1456/1457 tele, legfiatalabb fakivágás: 1463 nyara). Ekkor a harmadik emelet szintjéig épült meg a kőtorony, a harmadik emeleten belső harangtartó faszerkezettel.

Ezzel a keltezéssel a korábban „ismeretlen” csíkszentimrei torony a legkorábbi,

⁶ A kutatás a magyarországi Rómer Flóris Terv keretében folyt.

⁷ A csíkszentimrei torony kutatásáról két kisfilm is látható az Anno Domini Dendrolab facebook oldalán: <https://www.facebook.com/botar.istvan.5/videos/2865983496800256/>, illetve: <https://www.facebook.com/botar.istvan.5/videos/2896754400389832/>

Keltezési diagram.
A diagramon a minták egymáshoz viszonyított időrendje és a pontos keltezés látható (barna: tölgyfa minta; világosbarna: tölgyek szijács évgűrűi; zöld: lucfenyő minta)

biztosan keltezett csíki középkori harangtoronnyá vált (első, dendrokronológiai módszerrel középkorra keltezett csíki torony), és ami legalább ennyire fontos: a torony bizonyosan egy már álló templom mellé épült. A régészeti, írott és művészettörténeti források teljes hallgatása ellenére igazolni tudtuk tehát, hogy a 15. század közepén már templom állt Szentimrén.

Ugyanakkor a közeli plébániatemplomok régészeti kutatása során kivétel nélkül (!) igazolni lehetett Árpád-kori egyházak létét, ezért a valószínűség magas fokán állíthatjuk, hogy a bedecsi Olt-terazon is számolnunk kell egy korabeli Árpád-kori templommal. Ennek alapfalai a mai templom padlója alatt várják, hogy egy majdani padlójavításhoz kötődő régészeti kutatás nyomán többet mesélhessenek Csíkszentimre történetéről.

Irodalomjegyzék

BOTÁR 2019 – Botár István, *Havasok keblén rejtező szép Csík. A Csíki-medence középkori településtörténete.* Martin Opitz Kiadó, Budapest.

TÓTH ET AL. 2009 – Tóth Boglárka, Sófalvi András, Botár István, Grynaeus András, *Udvarhelyszéki templomtoronyok és történeti faszerkezetek*

dendrokronológiai keltezése. Az „udvarhelyi tölgykronológia” (2.), IN LUSTRA, Székelyudvarhely, 2016. III. évf. 1. 30-41.

Átírta és szerkesztette
LADÓ ÁGOTA

„...fejest ugrottam, azt sem tudtam, mibe”

Beszélgetés
János Pál egykori
múzeumigazgatóval

János Pál a 2000-ben
készült felvételen

ACsíki Székely Múzeum kettős évfordulója alkalmából szükséges, hogy összefoglaljuk és értékeljük az elmúlt évtizedeket, ugyanakkor fontos, hogy minél több nézőpontból lássuk és láttassuk azokat. Egy 2000-ben készült interjúorozatban Daczó Katalin

egykori múzeumigazgatókat kérdezett pályájuk alakulásáról, intézményvezetői tevékenységükről – az alábbiakban a János Pállal folytatott beszélgetés szerkesztett változatával kívánunk hozzájárulni a többszemponútú múltidézéshez.¹

János Pál 1963. október 10-én vette át a múzeum vezetését. Elődjéről és az előzményekről,

¹ Jelen szöveg szerkezete a beszélgetés gondolatmenetét követi. Az idézett részletek átírása betűhív, a nyelvtani szabályoknak megfelelő apró javításokat csak a legszükségesebb esetekben végeztünk.

az intézmény történetének korábbi szakaszáról a Szabó András által szerkesztett emlékkönyvből tudhatunk meg többet.²

– akkor már második fokozathoz tanári diplomával rendelkezttem –, nem esett jól, visszautasítottam. Öntő akartam lenni, a fogságban megtanultam a vasöntés mesterségét,

Felújítási munkák
a Mikó-várban
az 1970-es évek
elején, a Múzeum
átköltözése után

Az első kérdésre, hogy hogyan is lett muzeológus, illetve hogy hogyan élte meg az első időszakot, János Pál felidézte ifjúságát, a pályaválasztás anyagi és egyéb nehézségeit, a tanítóképzőt, a fogságot, a tanítói munkát, a tanügyben eltöltött éveket, valamint azt, hogy az 1956-os események következtében végül hogyan változtatott pályát: „[...] kegyből kineveztek a ligati iskolához első osztályt tanítani

elég magas fokon. Aztán csak nem engedtek el, feljánlották a muzeológusi állást, fejest ugrottam, azt sem tudtam, mibe.” Az egykori muzeológus visszaemlékezése szerint igazgatónak akkor Nagy Gézárt nevezték ki, érkezésükkor volt már valamiféle kiállítás a múzeumban – a föld története, az ember eredete –, ezt a történelmi ábrázolást kellett volna napjainkig eljuttatni, de ahhoz sem anyag nem volt, sem hely. Elkezdődött a leltározás, érkeztek a rendelkezések, utasítások, direktívák, idővel pedig saját

² SZABÓ 2000.

elképzelések is születtek, vágyak, tervek, múzeumbarátok is csatlakoztak. A képzőművészeti kiállításokkal lehetett a leggyorsabban eredményt elérni, a közönséget a múzeumhoz dédelgetni. Az eredmény volt a legjobb motor, a régi múzeum területén több mint ötven kiállítást sikerült megszervezni – idézte fel János Pál. Szintén ebben a korai időszakban jött létre az együttműködés Szervátiusz Jenővel, Puskás Sándorral, Bene Józseffel, Nagy Pállal, illetve más városok intézményeivel és szakembereivel. Megindult a néprajzi gyűjtés, a régészeti kutatás, a muzeológusok hol képzőművészeti kiállításrendezők, hol néprajzosok, hol régészek lettek, a múzeum anyaga pedig gyarapodott, így idővel már nem fért a régi helyen.

„Aztán én egyszer írtam egy akkor vakmerő cikket, hogy azért jobb sorsot érdemelne a Mikó-vár – addig sok minden

volt ott, cukorraktár is volt, traktoriskola is volt, mit tudom én, cipőgyárat is akartak ott létesíteni –, hát én is egy ötlettel jöttem elő. Megjelent egy cikk az újságban, amelyben arról volt szó, hogy igazán megérdemelné, hogy a – mondjuk – történelmi szerepénél fogva valami nagyobb célt is szolgáljon ez az épület, legyen múzeum. Hát, nem nagy lelkesedéssel fogadták, főleg azok, akik akkor ott dolgoztak mint oktatómesterek, tanárok, a traktoriskola igazgatója. Aztán ráhaptak erre mások is, maga Fazakas János is, aki akkor a minisztertanács alelnöke volt. Aztán támogatója volt ennek az ügynek Fazakas Lajos, aki a megyei tanács elnöke, a pártbizottság első titkára volt – és sokan mások. [...] Mi a csata első

Felújítási munkák a Mikó-várban az 1970-es évek elején, a Múzeum átköltözése után

vonalában nem vettünk részt, mert az miniszteriális közegeknél folyt: a honvédelmi minisztérium, akkor a belügyminisztérium, a mezőgazdasági minisztérium és még ki tudja, kik, nem akartak osztozkodni rajta, aztán végül mégiscsak sikerült, megkaptuk a várat – olyan állapotban, amilyenben volt, hát, siralmas állapotban.”

Ezt követően egy négy és fél millió lejes restaurálási terv készült – ez hatalmas összeg volt az 1960-as évek végén –, de a pénz csak nem jött. Az átköltözés anyagi segítség nélkül történt, aztán idővel elkezdődhetett a vár felújítása is.

3 Makfalva, 1891. január 17. – Makfalva, 1979. október 24., állatszobrász. MURÁDIN 2000.

4 Erősd falu a mai Kovászna megyében. Területén őskori erődített település volt, az erősi kultúra (festett kerámiás műveltség) névadója.

A nyugalmazott múzeumigazgató szerint mindennek – az utolsó, folyami mosott kavicsnak is – megvolt a maga ára, nem pénzben csupán, hanem erkölcsi odaállásban, lelkesedésben, hitben, kitartásban, energiabedobásban. A különböző élményekre, küzdelmekre, sikerekre és diadalokra gondolva, az interjú készítésekor János Pál úgy fogalmazott, hogy újrakezdené – pedig a somlyói könyvtárért ötvenhatszor irattak vele nyilatkozatot, volt olyan, hogy reggel kilenctől este tízig tartották bent. Azzal vádolták, hogy amikor a barátok elfalazták a könyveket, ő ott volt.

„Mire vagyok én a legbüszkébb? [...] 1930-ban mint gyermek végigjártam az első, tizennégy ter-

mes nagykiállítást. Ma is emlékszem Vass Áronra,³ ahogy az agyagrögből bivalyat formált, emlékszem Kajtár Gergelyre, dánfalvi fazekasra, aki emberszabású bokályokat pergetett a korongján, Pál Andrásnéra, aki hímes szötteket szőtt, azokra az asszonyokra, akik varrtak ott, Nagy Imrére, ahogy sétálgatott a képei előtt. Viszont arra is emlékszem, hogy mit jelentett, amikor először találkoztunk Csíkban gyapjas elefánt foggal, masztodonfoggal. Amikor kivettük az Akó-kaputól Szentmárton felé lévő homokbányából az első elefántagyart, és ezzel lehetőség nyílt arra, hogy a kőkorszak emberét is keressük. Amikor Bánkfalván, a Potovszky-kert folytatásában, a Fiság mentén egy erősi⁴ település nyomaira bukkantunk,

Említett csíki leletek (jelenleg a Csíki Székely Múzeum műtárgyai): **1.** mammutfog (Természettudományi gyűjtemény, leltsz. 670), **2.** csontfésű (Régészeti gyűjtemény, leltsz. 2957), **3.** füles-balta (Régészeti gyűjtemény, leltsz. 274)

s a híres agyagkupákat egymás után szedtük ki. Emlékszem arra, mikor egy jelképes kőszirt találtunk a Vártetőn, benne a temetkezéshez szorosan tartozó tárgyakkal, karpereccel, kőgombbal, nyakas kőgombbal. Emlékszem arra, mikor a szenttamási Kurta-kertben a traktorszántás után úgy omlott a cserép, hogy nem lehetett lépni az eke után a barázdában. Hátsó Szádakútnál ilyen vasszínítési salakok (?), akkorák, mint

egy-egy juhtej túró (?) vagy sajt, akkorák heverték a földön. A delnei Csordajáróban egy alkalommal három tokos-füles balta került elő egy szobányi területről, valószínű, raktárlelet volt. Emlékszem arra, mikor a szentsimoni kőház mellett égetetlen középkori agyagedényeket találtunk, az azt igazolta, hogy komoly agyagművesség volt akkor itt. Emlékszem arra, hogy Ferenczi Pista, Nagy Géza társaságában a kászoni várakat jártuk végig, s amikor a Mocsvárra felérkeztünk, hárman a csúcson nem tudtunk megállni, s akkor kezdtük latolgatni, milyen vár ez. Nem vár. Megfigyelőhely. S akkor derült fény arra is, hogy Szetyevára se vár, az is csak a természet egy játéka volt, a patak kétfelőlről átölelte, s középen maradt egy kicsi kiemelkedő homokhegy. Ilyen a Görgös, Csátószeg mellett. Az is nagy élmény volt, amikor az obszidián mindkét oldalán pattintott, tizennégy centiméteres áldozati kőkés előkerült, olyan sem igen fordul elő közel s távol. A belső fülű edény, amit biza jeles történészek is megcsodáltak, most is [az interjú készítésének idején, 2000-ben – szerk. megj.] ki van állítva. Agyagedény, amelyiknek úgy került belül a füle, hogy főzésre használták üst helyett, s drága volt a fém, hogy azzal kössék fel, fémhuzallal, dróttal, vassal, s akkor belül kellett éghető hánctól fület tenni, hogy a leves, mielőtt megfőne, ne forduljon le a tűzhelyről az edény. Az is nagy dolog volt, amikor új ház padlásáról, Gyimesben, két darab fakengyelt vettem le, nem is hittem. Élmény volt az is, amikor Gyimesben a padlásról a pincéig estem. El akartam venni egy káposztafőző nagy fazekat, s a tapasztott padlás gerendái már rothadtak voltak, nem is lakott senki a lakásban, s én orozkodva inkább, félig térden, félig az alkaromon

próbáltam a súlyt szétoasztani, s amikor értem volna el a fazekat, akkor zsupsz, s a pityókásveremben álltam meg. Ezek olyanok voltak, tetszik tudni, hogy élmény. Egyszer, tudom, Kerecsy, Nagy Géza s én, hárman Delnén voltunk, a friss szántást végigjártuk, s összeszedtünk egy olyan jó két és fél vékányi cserepet. Töredéket. Ilyent-olyant. Volt abban csontfésű, s volt abban kőbalta-töredék, s volt sok, különösen sok fedő. Valószínű, egy urnás temetkezésnek volt a megbolygatott része. Zsák csak egy volt, mi hárman voltunk, azt mondja Kerecsy, gyufafejet húzunk, ugye. Három gyufaszálat a kezébe vett, csak egynek volt feje, s a fejetlen végig mutatta, s mindenki húzott egyet, s a fejest én húztam ki, s cukrosspárgával a vállamra kötötték azt a nagy zsákot, s a somlyói gyermekotthonig hoztam a delnei Csordajárótól. Úgyhogy amikor a vállamról levették, azon gondolkoztam, hogy vajon a spárga meddig ment be, nem ért-e be egészen a tüdőcsúcsig. De az is szép volt.”

Az egykori igazgató zárásképpen a jövő muzeológusainak is üzent. „Talán jobban megbecsülném azokat, akik megteremtették a lehetőséget ahhoz, hogy tudományosan hasznosíthassuk a régebb összegyűjtött anyagot, mert ehhez az a régi gárda azért biztos, hogy hozzájárult. Itt olyan gyűjtemények vannak, melyeknek párját se lehet találni. Népviseleti anyagunk, például csángó anyag nincsen ilyen. Faragott pásztorbotból nem hiszem, hogy valahol még a magyarlakta területen száz darabot úgy elő tudnának venni.⁵ Varrottasaink között olyanok is vannak, hogy a harmadik évszázadot töltik. Ilyen egy taplocai zászlóközep. Festékes – burjánfestékes – szőteményeink, nem szőnyegek, abroszok, ágytakarók, falvédők, ládafedelek olyanok vannak, hogy azzal bármikor dicsekedni lehetne. Festett- vagy írott tojásból, csángó tojásból is volt – aztán nem tudom, mennyi van, de volt – olyan gyűjtemény, hogy a hagyományos díszítési motívumok, azt hiszem, mindenike mesterektől festett tojáson megvolt. Hasznosítsák! Hasznosítsák az épületet, az épület mellett felsorakozó öreg házakat, kapukat. Hasznosítsák az összegyűjtött anyagot.”

Irodalomjegyzék

MURÁDIN 2000 – Murádin Jenő, Vass Áron *a makfalvi állatszobrász*, Yoyo Only, Kolozsvár, 2000.

SALLÓ 2009 – Salló Szilárd, *A Csíki Székely Múzeum pásztorbotjainak mintakincse*. A Csíki Székely Múzeum

Évkönyve 5. Néprajz, muzeológia, természettudományok, Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 2009. 59–120.

SZABÓ 2000 – Szabó András (szerk.), *A LXX éves Csíki Székely Múzeum*

emlékkönyve. Levéltári szemelvények, munkatárs-, kutatás-, kiállítás-, szimpózium-, vetélkedő- és kiadványlajstromok, gyűjtemény-be-mutatók, Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 2000.

5 A faragott pásztorbotok tudományos hasznosítását Salló Szilárdnak köszönhetjük. SALLÓ 2009.

KÓSA BÉLA

Az időben és a térben

Adatok a Csíki Székely Múzeum főépületeinek történetéhez

A Csíki Székely Múzeum az eddigi 90 esztendő története során számos elnevezést kapott, és a Mikó-vár előtt több helyszínt is belakott. Ezeknek vázlatos ismertetését a 2000-ben megjelent 70 éves múzeumi emlékkönyv¹ alapján teszem.

Az 1930 Pünkösdjén nyíló első kiállításnak az akkori „volt internátus” adott otthont. 1937-ben a helyi újság értesít röviden a további sorsáról, mely szerint „Az összegyűjtött értékeket leraktározták Şumuleun (Csíksomlyón) s ezzel át is lettek volna adva az örök feledésnek, ha néha-néha ki nem vitte volna oda a közénk vetődő idegent pár lelkes ügybarát, kinek még ma is fáj az a tiszavirágszerű fellángolás.”², mely egyezik a már közölt adattal, miszerint az egykori Székház két szobájában tárolták a gyűjteményt. Később ez a gyűjtemény a r. k. gimnázium³ termeiben és padlásán hányódott. 1950. december 4-én az akkori, már szinte egy éve hivatalosan is létező Csíkszeredai Múzeumnak az államosított Dávid-féle ház⁴ öt helyiségét utalták ki, mely 1954-re – amikor Rajoni Múzeum lett – házon belül 17 helyiségre gyarapodott. Ugyanebben az évben Kovács Dénes igazgató

A csíkszeredai hoki 40 éves kiállítása a Zakariás-házban, 1969
(Csíki Székely Múzeum Fotógyűjteménye)

a Mikó-vár épületét kérte az intézmény számára, melyet már négy esztendővel korábban is javasolt, mint esetleges múzeumi helyszínt. A következő esztendőben a kérést elutasították, ugyanakkor a Rajoni Milícia javaslatára a két intézmény székhelyet cserélt, így a múzeum a szinte szemben levő Zakariás-féle házba költözött.⁵ 1969–70 telén a Hadügyminisztérium Hadkiegészítő Központja kiköltözött a Mikó-várból, és a következő évben, a kisebb léptékű felújítási munkálatok közepette, a Múzeum átköltözött új

Fazakas János miniszterelnök helyettes múzeumlátogatáson a Zakariás-házban, balján János Pál múzeumigazgató, 1968
(Csíki Székely Múzeum Fotógyűjteménye)

Képzőművészeti kiállítás a Zakariás-házban, 1968
(Csíki Székely Múzeum Fotógyűjteménye)

otthonába. Ekkor még több intézménynek voltak kisebb-nagyobb felületei az épületegyüttesben, melyeknek egy része az 1971–1974 között zajló nagyobb léptékű épületfelújítási munkálatok során távozott, illetve fokozatosan kulturális jellegű tevékenységekhez köthető intézményekre cserélődött. Ezen nagyszabású javítási munkálatok során az épület jelentős szerkezeti és arculati átalakuláson esett át, hiszen többek között elbontották az oldalsó és hátsó szárnyakhoz kívülről utólag csatolt épülettömböket, részleges bontással átalakították az udvari

erkélyeket, vasbeton szerkezetű lépcsőket építettek több ponton, rendezték az udvart. Ezen munkálatok során tett kutatási eredményekről Vécsey Gyula muzeológus előd a következőképpen írt: „Az 1970-es évek körüli restaurálási munkák és vízvezeték, csatornázás, hővezeték építési munkák alkalmával ennek az alacsony épületnek⁶ az alapjai előkerültek, nagyon sok pipa törmelékkel együtt, a legtöbb pipa német és osztrák gyártmányú volt. Ugyancsak a restaurálási munkák alkalmával a vakolathántások után a DK-i és a DNY-i bástyák oldalán előkerültek az 1849-es kivégzési helyek emlékei, fekete körökkel megjelölve, ezek most is láthatók.⁷ Ezt Kovács Dénes volt múzeum igazgató és a Művelődési

¹ SZABÓ 2000.

² Csíki lapok, 49. évf. 42. sz. (1937. október 17.).

³ Ma Márton Áron Főgimnázium.

⁴ Akkor Kossuth Lajos utca 5, ma Gál Sándor utca 5.

⁵ Akkor Kossuth Lajos utca 8, ma Gál Sándor utca 8.

⁶ A két kapu között egykori őrház.

⁷ Bár az akkori javításakor felhordott vakolatban kihagyott felületek részben még léteztek az utolsó helyreállítás előestéjén, de kifestésnyomokat sajnos már nem tartalmaztak, vélhetően a konzerválás hiánya elegendő volt, hogy a csíki klímában, dőlő felületen, nedves járósínhez közel bő három évtized alatt megsemmisüljenek.

Pionírok látogatáson a Mikó-várban, 1986
(Csíki Székely Múzeum Fotógyűjteménye)

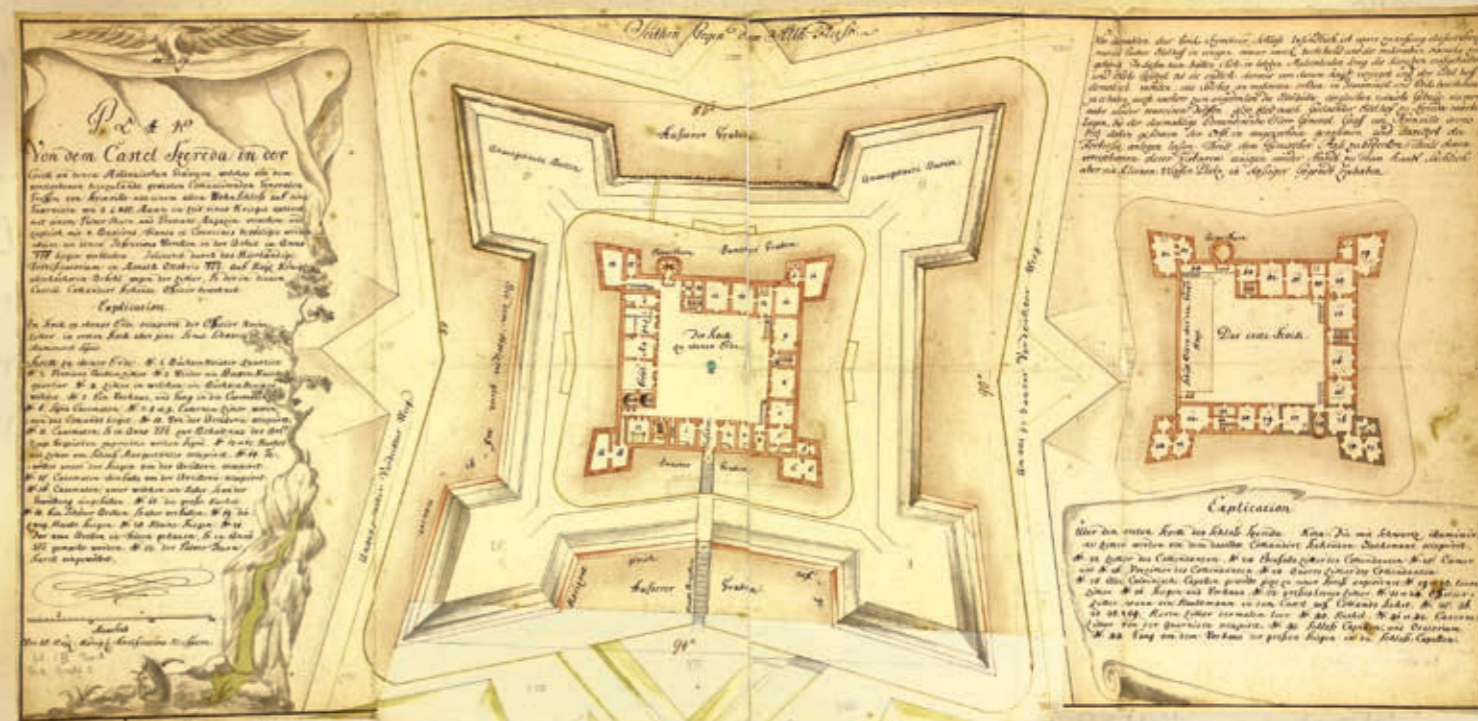
Bizottság szakirányítója fedezte fel, amikor a vakolat hántás a déli oldalon elkezdődött és az első fekete kör előtűnt. Akkor futott hozzám a múzeum irodájába és mondotta, hogy előkerült az az első fekete kör, ami az 1849-es kivégzési helyet jelölte. Valamilyen feljegyzést olvasott arról, hogy az osztrákok festették fel emlékeztetőül. Ez valószínű, mert hogyha nem az osztrákok festették volna fel a falra a fekete köröket, akkor eltűntették volna ezeket. Összesen hat ilyen fekete kör került napvilágra. (...) Amikor a Mikóvár restaurálására határozat született, akkor számolni kellett azzal, hogy nem lehet visszaállítani a város központjában a várat kettős várárokkal és külső bástyákkal, mert a helyszínrajz tárgyalása alkalmával láthattuk, hogy a régi korház területére is kiterjedt a vár külső sánca a külső bástyával, a közművesítési hálózatok is jelentős átalakítást szenvedtek volna. Megfontolás tárgyát képezte az is, hogy újra legyen-e vakolva, vagy vakolat

restaurálást hajtsanak végre, ez rendkívül költséges lett volna sok hasonló kisebb részlet munkával. Emiatt a költségtényezőket lezoritása miatt, hogy helyi alapból fedezni lehessen azt a munkát, amit a jelenlegi restaurálási állapot mutat, a nagyobb végösszegű költségvetést alulírott átdolgoztam. Azonban így is sikerült a XVIII-ik század hangulatát visszaidézni a DK-i és DNy-i bástyák belső kiképzésében, valamint az emeleti részek mennyezeteinek a visszaállításával, amelyek le voltak deszkázva és nádazva, most pedig abban a formában vannak, ahogy a XVIII-ik sz. elején kivitelezték, sőt a faanyagból is jelentős mennyiség maradt meg ép állapotban, amit kiszedés után le lehetett takarítani, impregnálni és újra vissza lehetett tenni a régi helyükre. Legszebben sikerült ez a munka a délkeleti bástya teremben...⁷⁸

A következő jelentősebb, a vár arculatát meghatározó lépésre 1990 tavaszán került sor, amikor elbontották a külső kaputoronyhoz épített, 19. századvégi két épületszárnyat. 2011-ben, pár esztendővel a vár előtti terület rendezése és a külső kaputorony felújítása után elkezdődött a nagyrészt a Kulturális Minisztériumnak az Országos restaurálási terve által finanszírozott nagy léptékű, két esztendeig tartó helyreállítás.

Ezen többretű munkálat során alkalmam volt az épület több pontján megfigyeléseket tenni, bizonyos külső és belső felületeken falkutatót és rétegtani vizsgálatot végezni, ezek alapján helyreállítási javaslatokat tenni, melyek egy része beépült a tervbe és kivitelezésre is került. Az egykori állapotok minél pontosabb

78 VÉCSEY 1982, 72–73, 76.

A Mikó-vár katonai felmérése, földszint és emelet, 1752
(Magyar Hadtörténelmi Intézet és Múzeum)

megismerésében több forrásra is támaszkodhattam: a muzeológus elődök közül Vécsey Gyula és Szőcs János könyvére,⁹ a Múzeum Fényképgyűjteményéből többek között az

1970-es években zajló javítási munkálatok fényképeire, a 18-19. századi katonai felmérések múzeumi másolataira,¹⁰ a kutatást megelőző időszakban és közben Darvas Lóránt régész kollégám által a helyszínen végzett régészeti

9 VÉCSEY 1982, Szőcs 2005.

10 A Magyar Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tulajdona.

A Mikó-vár
északkeletről, 1897 előtt
(Csíki Székely Múzeum
Fotógyűjteménye)

kutatások szóbeli és fényképes eredményeire, valamint a vár 1641-es leírására.¹¹ A továbbiakban a főbb kutatási eredményeket szeretném vázlatosan ismertetni, a hangsúlyt azon elemekre helyezve, melyek az épületet látogatók számára is hozzáférhetőek, ezzel is hozzájárulva a Múzeumnak 50 esztendeje otthont adó épület jobb megértéséhez, megismeréséhez.

A keleti szárny külső homlokzatának kapuja előtt egykor felvonóhíd állt (mely az árokszélesség további, külső részén fahídban folytatódott), a felvonóhíd emeléséhez használt láncok a kapu felső sarkaiban található egy-egy részen keresztül közlekedtek, abroncsolt facsigákon forogva, melyek közül az északi csiga (kívülről jobb oldali) mindmáig a helyén van. Hasonló helyzettel találkozunk

A Mikó-vár délkeletről
(Csíki Székely Múzeum Fotógyűjteménye)

a külső kaputorony esetében is. A kapu fölött

11 CSÁKI 2011.

elhelyezett 9 kőtömbből álló feliratos tábla szövegének¹² különös, a szélekhez húzott elhelyezése az egykor közepén található címerállat hűlt helyével magyarázható. Figyelmesen szemlélve észrevehetőek a kalapácsnyomok, melyek az egykori kétfejű, koronás, karmaiban egyik oldalt pallost, másik oldalt jogart tartó, kitárt szárnyú sast feltehetőleg a szabadságharc alkalmával, 1849-ben eltávolították. A kőtömböket belülről, a felettük található emeleti ablakfülkéjéből vizsgálva kiderült, hogy másodlagosan felhasznált faragott kőelemek, minden bizonnyal a 17. századi reneszánsz, udvari loggia pilléreinek lábazati vagy fejezeti elemei. Ezt a loggiát minden jel szerint az épületet 1714–16 között felújító osztrák katonaság már nem

őrizte meg. A kaputól északra került elő a 18. század derekán készült felmérésen még „egykori kálvinista kápolna”-ként jelzett helyiségnek egykori ívesen kiugró emeleti, zárt, háromablakos erkélyéhez tartozó fordított háromszög konzolépítményének a téglacsorbázata. Mellette ágyúlőrés található.

Az északkeleti saroktorony déli falszakaszán, az egykori kápolna közvetlen közelében több, a földszint különböző magasságaiban kialakított ágyúlőrés található. A délkeleti sarok földszintjén több, az egykori reneszánsz loggiához köthető, másodlagosan felhasznált kőelemet sikerült azonosítani, első sorban az egykori pillérek törzseit. Az 1661-es török ostromban, vagy az azutáni, 1714-ig tartó használatlanság, romosodás ideje alatt ez a sarok annyira meggyengülhetett, hogy az 1714–16-os osztrák helyreállításakor újjáépítésére volt szükség, és kézenfekvő volt az

A javítási munkálatok megkezdése előtt 1970-ben, a javítási munkálatok vége fele 1974-ben, az előépület elbontásakor 1990-ben, 1995-ben

12 C(arolus) VI R(omanorum) I(mperator) S(emper) A(ugustus), G(ermaniae), H(ispanorum), H(ungariae), B(ohemiae) R(ex), AR(chidux) A(ustriae), D(ux) B(urgundiae), P(rinceps) TR(ansilvaniae) 1716, azaz VI. Károly, a rómaiak fenséges örökös császára, Németország, Spanyolország, Magyarország, Csehország királya, Ausztria főhercege, Burgundia hercege, Erdély fejedelme, 1716, a felirat szövege hasonló a külső kapun is.

A belső kapu helyreállítás után 2013-ban (a szerző felvétele)

A belső kapu feliratának kőelemei belülről 2011-ben (a szerző felvétele)

Az északkeleti saroktorony kőelemei 2012-ben (a szerző felvétele)

udvaron romosodó reneszánsz loggia tömbszerű faragott elemeit ide beépíteni. A saroktorony keleti homlokzatán is megjelennek a két magasságban elhelyezett földszinti ágyúlőrés, illetve ugyanezen az alsó szinten az egykori, 17. századi homlokzati halványsárga háttéren vakolatba bekarcolt és fehérre meszelt sávú kvádermintás kifestés. A saroktorony további, északi és nyugati falszakaszát a 19. században építették újjá, védelmi funkció nélkül, a falazat téglá, vastagsága alig fele a 17-18. századiaknak, ágyúlőrés helyett már ablakokkal készül az alsó szinten is, a padlástér lőrésai pedig csak külső vakolatdíszekként jelennek meg, tényleges fülke nincs mögöttük.

Az északi épületszárny földszintjének nyugati felében szintén azonosítani lehetett egy nagyobb kiterjedésű 17. századi, a fentebb ismertetett módon díszített vakolatfelületet.

Az északnyugati saroktorony keleti és északi homlokzatának földszintjén szintén előkerültek a 17. századi díszítőfestés nyomai, illetve az egykori elfalazott ágyúlőrés, egy szintre rendezve. Az északnyugati sarok földszintjén sikerült azonosítani az eredeti, 17. századi vakolatot, mely a maihoz hasonlóan szintén vakolatból kiképzett sarokarmírozás imitáció volt. A saroktorony nyugati és déli fala a 19. században újjáépült, a fentebb ismertetett, védelmi funkció nélkül.

A nyugati épületszárnyon csak a 18. században hozzáépített földszintes, sokszög alaprajzú ún. löportorony padlásának takarásában sikerült azonosítani a 17. századi díszítőfestést.

A délnyugati saroktorony vagy kápolna északi falán megmaradtak a földszinti ágyúlőrés, bár a közvetlen szomszédjukban levő löportorony 18. századi megépülése után hadászati szerepet már aligha tölthettek be, az emeleti ablak fölött azonban sikerült beazonosítani egy fordított kulcslyuk formájú lőrést, mely formát egyedül képviseli, ahogy elhelyezése is egyedi, feltehetőleg a löportorony megépítése után látták szükségesnek egy ilyen, a földszinti épület tetőzete fölött ellátó lőrés kialakítását. A nyugati falszakaszon a földszinti egykori három ágyúlőrésből az északi megmaradt, a továbbiakat az egykori síkmennyezetes pincehelyiség 19. századi boltozásakor elfalazták, és közvetlen alattuk hasonló kiképzésű pinceablakokat nyitottak. Az emeleti szinten előkerültek a körablak faragott kő keretelemei. A déli falszakaszon a földszint ágyúlőrésait a fennebb ismertetett módon pinceablakokra váltották, az emeleten két csúcsíves, gótikusnak ható, de későbbi kőkeretes ablak található, a keleti mellett az egykori keretfestés nyomai is megmaradtak. A keleti falszakasz földszintjén az ágyúlőrésüket szintén pinceablakokra váltották, a fölött levő rész azonban egy, a 18. század elején újjáépített felület. Belülről ezen falszakasz két sarkában sikerült azonosítani az eredeti, keleti irányba (a mai falban merőlegesen befele) haladó falsíkot, melyen több 1680–1710 közötti falfirka, bekarcolás található. Szintbeli elhelyezésük érzékelteti, hogy a korabeli belső járószint a maival azonos volt. Mindkét felületen megmaradtak a befordulás tanúi, így

ennek a kiugrásnak a belső formája elvileg rekonstruálható, az eredeti vakolat és meszeléssréteg befut a mai síkmennyezet alá, feltehetőleg egy, a mainál nem sokkal magasabb egykori síkmennyezethez igazodva. Az elfalazásban másodlagosan felhasznált faragott reneszánsz kőelemek is voltak. Mindezek alapján valószínűsíthető, hogy a kápolna eredetileg is erre a célra épült, keleti végében egy, a pinceszint lőrésai fölött, a teljes, kétszintes belmagasságot elfoglaló enyhén kiugró íves résszel, mely eredetileg minden bizonnyal az oltár elhelyezésére szolgált. Ezt a falszakaszt 1714–16-ban nem állították helyre, és a katonai felmérések tanúsága szerint az oltár is átkerült a nyugati oldalra, a körablak alá.

A déli szárny a 18. században még csak egy félnyeregtetős, földszintes épület volt a külső falhoz építve, a külső falon így az emeleten nem ablakok, hanem a saroktoronyok padlástereinél is látható álló téglalap lőrés kaptak helyet, párba rendezve. Az ezekhez tartozó gyilokjáró a félnyeregtető padlasterében lehetett, a mai, háromszintes épületszárny csak a 19. században alakult ki. A gyilokjáró egyben közlekedési folyosóként is szolgálhatott legalább a 17. században. Kissé furcsa két kápolna jelenléte egy várkastélyon belül, de ha szem előtt tartjuk, hogy az építető, Hídvégi Mikó Ferenc unitárius volt, míg a kapitánysága alá tartozó Csík- Gyergyó- és Kászonszék lakosai (és így katonái) katolikusok, akkor talán megmagyarázható. Az északi, palotaszárny közvetlen közelében az emeleten található a 18. század derekán az osztrák hadmérnök által „egykori kálvinista kápolná”-nak nevezett helység, mely talán nem kálvinista, hanem inkább unitárius volt, és az úr kápolnája volt, míg a vár népe a kápolnatornyot használta római katolikus liturgiára. A kálvinista/unitárius kápolnától a keleti szárny emeletén el lehetett jutni a déli szárny padlasterében kialakított gyilokjáróra, majd azon át a kápolnatorony északi

Az eredeti vakolat restaurálása a kétszintes elfalazott ágyúlőrések mellett 2015-ben (a szerző felvétele)

harmadában kialakított karzatra, melynek elfalazott ajtaját szintén sikerült azonosítani, így az úr külön útvonalon juthatott be a kápolnatorony emeletére.

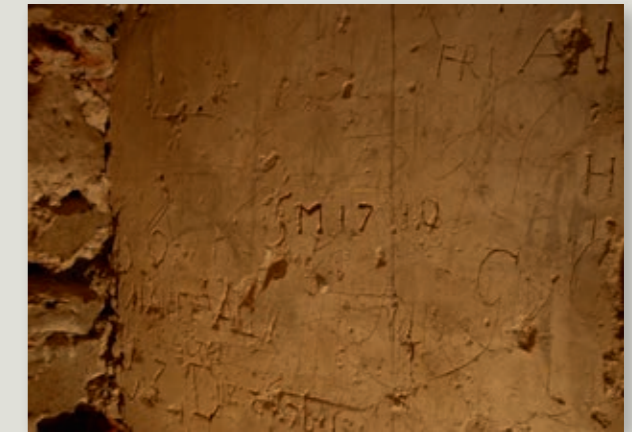
A délkeleti saroktorony nyugati falát a 19. században átépítették, a jelek szerint ekkor boltozták az alatta levő, korábban síkmennyezetes pincehelyiségeket, melyeket ablakokkal is elláttak, megemelték a belső járósínteket, elfalazták az ágyúlőréseket, helyettük a földszinten nagyméretű ablakokat nyitottak, valamint kialakították a központi gerendás, síkmennyezetes belső tereket. Az itteni földszinti ágyúlőréseknél sikerült megfigyelni, hogy egykoron a falvasztagság közepén, a rézsű legszűkebb részén fakerettel voltak ellátva, melybe vastengelyen elfordítható, nyitható-zárható fatáblák voltak. A földszint külső felületein a déli és keleti oldalon is előkerültek az eredeti díszített vakolat felületei.

1641-ben „az várban bemenvén jobb kéz felől az garáditson az folyosóra felmennek”¹³ feljegyzés szerint a kapualjtól jobbra lépcső és emeleti folyosó volt. A kapualj közvetlen szomszédságában nem sikerült lépcsőhöz köthető elemeket azonosítani, kissé távolabb, az északi szárny udvari földszintjének felső regiszterében azonban hét egymás utáni szegmensíves boltozat téglacsorbázatot sikerült azonosítani, melyek minden bizonnyal a feltételezett reneszánsz loggia földszinti boltozatához tartozhattak, melyeknek udvar felőli oldalán azok a faragott kőpillérek állhattak, melyek elemeit a kutatások során több helyszínen sikerült azonosítani.

13 CSÁKI 2011, 101.

A kápolnatorony egykori szentélyrészének bal oldali fülkéje 2015-ben, 1682–1710 közötti falfirkákkal (a szerző felvétele)

A kápolnatorony egykori szentélyrészének jobb oldali fülkéje 2015-ben, 1692–1710 közötti falfirkákkal (a szerző felvétele)

A 2011–2013 közötti felújítási munkálatok után a Megyei Könyvtár már nem költözött vissza a várba. Ma az épület harmada, mintegy 1250 m²-en, 26 teremben várja a látogatókat, míg a többi felület irodák, műhelyek és raktárak számára ad otthont. A Mikó-vár és udvara szinte állandó jelleggel számos kisebb-nagyobb,

többnyire kulturális rendezvény helyszíne, illetve a közműltban költözött be az épület falai közé a korábban a Városházán működő eskető terem, valamint az Adó- és illetékosztály pénztára is.

Remélhetőleg e rövid ismertető hozzájárul ahhoz, hogy a tisztelt olvasó gazdagíthassa ismereteit úgy a Múzeum, mint a hozzá köthető épületek történetéről.

Irodalomjegyzék

CSÁKI 2011 – Csáki Árpád, *Újabb adatok a csíkszeredai Mikó-vár 17. századi történetéhez*, IN Kelemen Imola (szerk.), *A Csíki Székely Múzeum évkönyve VII*, Csíkszereda, 97-104.

SZABÓ 2000 – Szabó András (Szerk.), *A LXX éves Csíki Székely Múzeum emlékkönyve*, Csíkszereda.

SZŐCS 2005 – Szőcs János, *A Mikó-vár története*, Csíkszereda.

VÉCSEY 1982 – Vécsey Gyula, *Csíkszereda és a Mikóvár*, kézirat a Csíki Székely Múzeum Levéltárában.

Részletek a Szent Borbála és Szent Katalin későgótikus faszobrok restaurálási folyamataiból

Akét vértanút, Szent Borbálát és Szent Katalint ábrázoló szobor a Csíki Székely Múzeum képzőművészeti gyűjteményének, jelenleg az „Útkereszteződésben” című várostörténeti kiállításnak jelentős darabjai. Helytörténeti és intézménytörténeti szempontból is nagy jelentőséggel bírnak. Tudomásunk szerint középkori polikróm faszobrok, alkotójuk ismeretlen

Szent Borbálát hosszú, testhez álló, bordó színű ruha takarja, melyet derékon öv szorít, fölötte bő redőkbe szedett aranszínű palást. Haja színe barna, hosszú fürtökben aláhull, arca kerekded formájú, magas homlokkal. Jobb karjával egy három ablakos, okker színű toronyra támaszkodik, az egyetlen megmaradt attribútuma, mely a Szentháromság hitére utal, bal alkarja és kézfeje hiányzik. Az egész alak egy kisebb, zöld színű talapzaton áll. Így teljes magasságában 77,5 cm, a talapzattól a korona tetejéig, a szobor legnagyobb szélessége 26,5 cm, valamint a hátoldaltól képest a legnagyobb előugrása 18 cm. A szobor hátoldala szélesen és mélyen kivájt, a középkorban megszőkott módon, azért, hogy jól illeszkedjen egy szárnyasoltár szekrényéhez.

Szent Katalin, Borbálához hasonló ruhát visel, még színeiben is azonos vele. Haja és arca stílusában

ugyanazokat a jegyeket viseli. Bal kezében imakönyvet tart, jobb kezében pedig egy kardot foghatott, mára a pengérsz elveszett, csak a markolat maradt. Hasonlóan szobortársához, zöld színű talapzaton áll, teljes magasságában szintén 77,5 cm, szélessége 26 cm, valamint a legnagyobb előugrása, ami köpenyének redőjénél mérhető: 16 cm. Anyaga, technikája, hasonló a Borbálához, hátoldala vájt.

Kutatva a szobrok történetét, eredetét, többnyire feltételezésekbe ütközünk. Nagyon kevés írott hagyaték maradt ránk, ezért a konkrét anyagvizsgálatokon kívül stíluselemzésre alapozhatunk, a többi inkább találgatás. Korukat illetően nincsenek kételyeink, középkori alkotásokról van szó.¹ Arról hogy melyik műhelyben készültek, ki készítette, sajnos még nincsenek adataink. Napjainktól visszafelé haladva, történetükről csak annyit tudunk biztosan, hogy Domokos Pál Péter a csobotfalvi templomban bukkant rájuk 1930-ban, amikor a múzeumalapító kiállításra tárgyakat gyűjtöttek, így a szobrok szerepeltek az első kiállításban, erről írott forrás is tanúskodik, attól kezdve pedig a múzeum tulajdonában vannak. Hogy azelőtt melyik oltár részei voltak, ezt pontosan

¹ Ezt korábbi kutatások is bizonyítják.

Szent Borbála, 16. századi polikróm faszobor, a Csíki Székely Múzeum tulajdona, ltsz. 153, méretei 77,5 x 26,5 x 16 cm

Szent Katalin, 16. századi polikróm faszobor, a Csíki Székely Múzeum tulajdona, ltsz. 154, méretei 77,5 x 26 x 16 cm

nem tudjuk. Vannak korai írott² vagy rajzolt³ említések, melyek arra engedtek következtetni, hogy Szent Borbála és Szent Katalin valamikor a csíksomlyói Szűz Mária-kegyszobor mellékalakjai voltak.

Bár A. Wisman 18. századi rézmetszetén a Madonna két oldalán álló, barokk stílusban ábrázolt két kisebb alak, attribútumaik alapján egyértelműen azonosítható Szent Borbálával és Szent Katalinnal, az nem egyértelmű, hogy ezek azonosak a szóban forgó szobrokkal.

Ha azt az írott anyagot boncolgatjuk, mely a csíksomlyói ferences kolostor levéltárából került ki, abban említést tesznek egy brassói származású mesterről, Nyegre Jánosról, aki az új barokk főoltár elkészítésére volt felkérve, valamint kisebb módosításokra, mely a Madonna szobrot illeti. A Boldog Asszony képe mellé, melyet „radiusba kellett vegyen”, két faragott képet is adtak készen. Itt ismételtelen csak feltételezzük, hogy Szent Katalinról és Szent Borbáláról van szó, ahogyan azt is, hogy a 16. század folyamán a csíksomlyói kolostorhoz került késő gótikus szárnyasoltáron is együtt szerepeltek. Az egykori gótikus szárnyasoltár,

² A 17. század elején bukkan fel írott forrásokban a csíksomlyói Madonna szobor kapcsán Szent Borbálát és Katalint ábrázoló „faragott kép” (SARKADI NAGY 2016, 229).

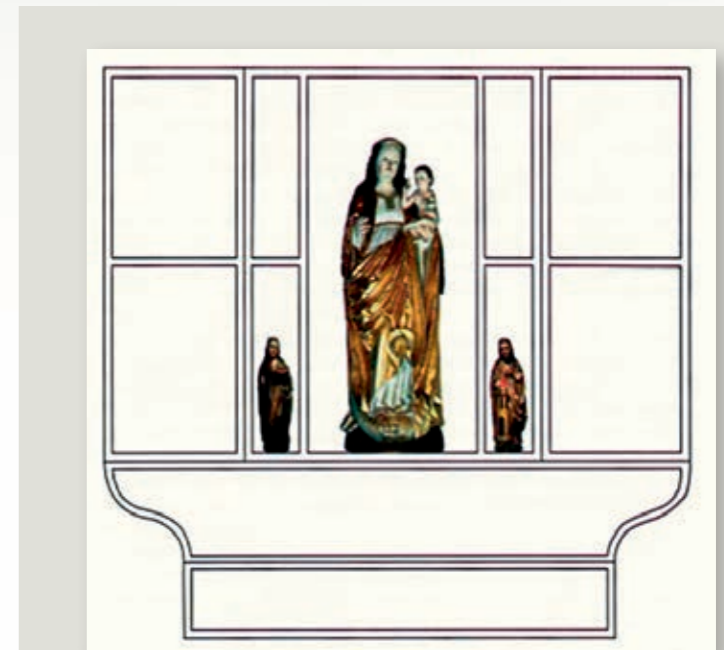
³ Andreas Wisman: Mater Admirabilis, 18. századi rézlemez, Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár, ltsz. F.709 (Nagy Gyöngyvér felvételén elemeztük).

Andreas Wisman: Mater Admirabilis, 18. századi rézlemez, Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum, Kolozsvár, ltsz. F.709 (Nagy Gyöngyvér felvétele)

vele együtt a kegyszobor is, változásokon ment keresztül. Míg látványos változások történtek a Szűzanya szobrával, ugyanez nem mondható el a két mellékszoborról. És ha gondolatban vissza tudjuk egyszerűsíteni a Madonnát, sugárkoszorú és korona nélkül, és csak tiszta stíluselemzésre hagyatkozunk, megformálásban, testtartásban, faragásban és festésben szoros hasonlóságot mutatnak egymással, legalábbis a részletformák szorosan rokonítják őket.⁴ Elképzelhetőnek tartjuk, hogy ugyanannak az oltárnak voltak a részei a reformáció idején. Ennek egy elméleti rekonstrukciója is elkészült Mihály Ferenc terve nyomán.⁵

Ezt a gondolatot folytatva, a tárgyak részletes történeti és technikai vizsgálatát bizonyos természettudományos módszerek alkalmazásával folytattam. Az első vizsgálat a szobrok faanyagához kapcsolódott. Mintavétel után mikroszkóppal⁶ megvizsgáltam a fatestek keresztmetszeti képét, mely alapján megállapítottam, hogy a szobrok hordozója juharfa. A saját vizsgálataimat összevetve más szakemberek által végzett, korábbi vizsgálatokkal,⁷ kijelenthető, hogy mindegyik juharfából készült. Mindhárom szoborról korábban úgy vélték, hogy hársfa az alapanyaguk. Bár mindkét fát előszeretettel

Mihály Ferenc terve alapján készült néhai gótikus szárnyasoltár elméleti rekonstrukciója, melyen a három szobor együtt szerepel (Réti Zsolt grafikája)

használták a fafaragásban, mert könnyen megmunkálható és nagyon közel állnak anyagszerkezetükben egymáshoz, a makroszkópos vizsgálatok során megmutatkoztak a kis eltérések. Egy másik korábbi vizsgálat,⁸ mely 2013-ban történt, a korukat kutatta, erre akkor szénizotópos módszert⁹ alkalmaztak. Mintát vettek többek között a Szent Katalin-szobor faanyagából is, illetve a Madonna-szobor

4 BENKŐ ET AL. 2016, 33–34.

5 BENKŐ ET AL. 2016, 35.

6 Motoc bm2 biológiai mikroszkóp, 40x-es nagyítás.

7 NÁFRÁDI KATALIN (Szegei Tudományegyetem Földtani és Őslénytani tanszék) 2015-ben végzett vizsgálata alapján a Madonna-szobor juharfából készült.

8 A radiokarbon mérés 2013-ban történt, MOLNÁR MIHÁLY, mérés – MTA ATOMKI Debrecen; OROSS KRISZTIÁN, kalibráció – MTA BTK Régészeti Intézet.

9 A szénizotópos kormeghatározás olyan radiometrikus kormeghatározási módszer, amely a természetben előforduló ^{14}C izotópot használja a széntartalmú anyagok korának meghatározására kb. 60 000 (más közlés szerint 50 000) évre visszamenően (Forrás: Wikipédia).

A szobrokból vett juharfa minta keresztmetszet-részlete, 40x-es nagyításban

fejtetőjéről leválasztott kis textildarabból. A minták radiokarbon keltezése alapján korban nagyon közelieknek bizonyultak.¹⁰ Ezzel az eredménnyel is megerősítést nyerünk, hogy valóban középkori szobrok, anyaguk korának közelsége és szerkezeti hasonlósága pedig arra engedett következtetni, hogy az említett szobrok akár származhatnak egyazon műhelyből is. De mely műhelyből? Hol készíthették ezeket? Melyik oltárnak voltak a részei? Nagyon sok művészettörténész fantáziáját mozgatja ez a kérdés.

¹⁰ Szent Katalin hátoldalából vet minta radiokarbonos keltezése: 1407–1435, ami csak azt jelenti, hogy a nyersanyagául szolgáló juharfa a 15. század első harmadában elérte azt a vastagságot, melyből kifaragták és legalább 100 éves lehetett, amikor a 16. század elején kivágták. A Madonna szoborból vet minta keltezése pedig: 1426–1452, ami arra enged következtetni, hogy a szobor textillalapolásához felhasznált vászon nem korabeli volt, hanem régebbi. BENKŐ ET AL. 2016, 37–38.

¹¹ BENKŐ ET AL. 2016, 19.

¹² A jó állapotú faanyag arra enged következtetni, hogy a szobrok megfelelő mikroklímájú környezetben voltak mindig, ugyanis a juharfát, a hársfához hasonlóan, kedvelik a fakárosító rovarok és gombák.

¹³ Ezek a csonkítás nyomok arra utalhatnak, hogy valamikor egy, a szobornál keskenyebb helyre szerették volna behelyezni, legyen az szoborfülke vagy mélyedés.

Felmerült Fogaras, Hőltövény, a csíksomlyói Sóvár, de még a bákói ferences kolostor vagy Moldva valamelyik katolikus temploma is, Marosvásárhely tágabb környezete vagy akár Segesvár.¹¹ Az elmúlt egy-két évtizedben több tanulmány is megjelent a szobrokról. Kutatták őket, írtak róluk. De mi volna az a plusz, amit egy restaurátor hozzá tud tenni a művészettörténészek eddigi kutatásaihoz? Jelen esetünkben a szobrok eredeti állapotának a feltárása, a konzerválás és állagóvás mellett. Óvatosan és lassan kihámozódnak az eredeti színek, a korabeli ízlés és technikai megoldások.

Restaurátori szempontból a szobrok állaga jó állapotban maradt meg, nem rovar- vagy gombakárosodtak,¹² de kisebb, vagy akár teljes hiányok is mutatkoznak rajtuk. A Szent Borbála-szobor bal karja és kézfeje teljesen hiányzik, a Szent Katalin-szobor jobb kezében lévő pengerezés is elveszett, a kézfeje letört, ez utólagosan volt visszaerősítve egy új facsavarral. Részleges hiányról beszélhetünk mindkét szobornál, a Szent Borbála baljáról lelógó palást redőjéből ismeretlen okokból lefaragtak,¹³ a talapzatból is kiszakadt. A torony alsó regiszterében kisebb-nagyobb hasadásokat figyelhetünk meg, az arcot is egy hosszanti hasadás szeli át, mely a szobor koronájától egészen a ruha övéig tart.

Ezek az ún. hordozó, azaz a faanyag szintjén levő károsodások. A festékréteg szintjén is hiányok mutatkoznak. Mindkét szobor esetében ezek a hiányok főként a redők élein figyelhetők meg. Általánosságban elmondható, hogy a festékréteg viszonylag jól kötődik a hordozóhoz. Ennek egyetlen magyarázata, hogy korábban konzerválták, melyről nyomok, azaz ragasztó és japánpapír-darabkák is árulkodtak, ugyanakkor írott forrásra is bukkantam.¹⁴ Helyenként vannak feltáskásodások,¹⁵ de ez majdnem jelentéktelen mértékű probléma. Az átfestés egyértelműen értelmezhető szemrevételezéssel is, a lepattogzott részeknél több festékréteget is elkülöníthetünk, ami arra utalhat, hogy nem csak egyszer módosítottak a szobrokon. Vannak olyan színiegészítések is, amelyek a már hiányzó festékrétegre kerültek rá, vagy épp a lehasadt farészre.

A szobrok feltárását kutatások előzték meg. A szobrok faanyagából és a különböző színekből vett minták vizsgálata segítséget nyújtott a feltárásban és a feltáráshoz szükséges vegyi anyagok kiválasztásában. A favizsgálat eredményeként, amint már említettem, máris kiderült, hogy a korábbi leírásokban említett faanyag nem hárs, hanem juhar. Az izgalom már csak fokozódhatott a festékanyagok rétegfelépítésének meghatározásával. Kutatóablakokat nyitottam a különböző színű felületeken, a festékmintákat mikroszkópon vizsgáltam, hogy

¹⁴ 1995-ben a Magyar Képzőművészeti Egyetem fabútorrestaurátor hallgatói Kovács Petronella szakvezető tanár segítségével konzerválták a szóban forgó tárgyakat is. KOVÁCS 2006.

¹⁵ Feltáskásodásnak azt a részt nevezzük, ahol a festékréteg elválk a hordozótól, mert a ragasztóanyag elveszíti hatását, de még nincs leesve.

A szobrokhoz tartozó barokk stílusú koronák, a kiállításról

meg tudjam állapítani, hány réteg átfestéssel állok szemben. A rétegfelépítést, ha leegyszerűsíténénk, így nézne ki: *eredeti réteg* – a hordozó (fa), egy alapozás, ezen egy festékréteg vagy egy fémfólia (arany, de helyenként ezüst), ezen egy vékony, színezett lakkréteg, majd erre jön az *átfestés* – egy vékony alapozás és legkevesebb két festékréteg. Általában egy tárgyat akkor szoktak „felújítani”, ha a tárgy megromlásodik, megkopik, a festékréteg lepattogzik, esetleg más jellegű károsodás éri, pl. biológiai, vagy előfordulhat, hogy már nem megfelelő a kor ízlésének, ilyenkor stílusbeli átalakítások is létrejöhetnek. Láthatjuk ezt a csíksomlyói Madonna esetében is. A mi tárgyaink azonban

A 2-es minta vételi helye

A mikroszkóppal látható felület

megúszták az ilyenfajta átalakításokat. Mindössze két barokk stílusú korona-tartozék és a festékréteg szintjén történő változtatások írhatók ebbe a fejezetbe. Az átfestések sok helyen rákerültek a már hiányzó részekre, fa- ill. festékréteg-hiányokra. Ez egyszerű megfigyeléssel is észrevehető volt.

Szent Borbála és Katalin öltözetének feltárás előtti színvilága nagyon hasonlított: barnás bordó színű alsóruha, melynek szegélye bronz, fölötté bronzszínű köpeny. Figyeljük meg azonban azt is, hogy mi van ezen rétegek alatt.

Vizsgálva a 2-es mintát, melyet Szent Borbála ruhájából vettem, a következő rétegeket találjuk alulról felfelé: hordozó (fa), alapozás, egy vörös színű réteg, egy nagyon vékony fém (ebben az esetben ezüst) réteg, egy nagyon részlegesen fennmaradt és nagyon vékony rétegű

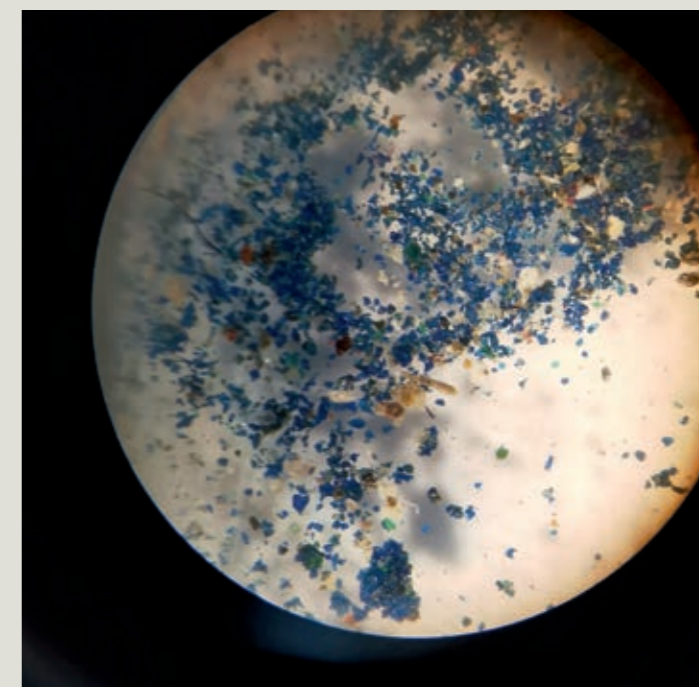
színezett lakk (lüsztér), eddig mindez az eredeti felülethez tartozik, innen tovább átfestés, azaz egy vékony fehéres réteg, egy vastagabb piros átfestés, azon pedig egy vörös gyöngyház réteg. Ez utóbbi réteg az, amit mi szabad szemmel látunk. A kutatóablakok is alátámasztják és láthatóbbá teszik ezeket a rétegeket.

A Szent Katalin alsó ruháján is ugyanezeket a rétegeket találjuk. Az alsóruha szegélye mindkét esetben a palást külső felének színezésével volt azonos.

A köpeny feltárásánál már a tényleges kutatás előtt, némi elméleti tudásra alapozva, külön részre osztottam a palástot: külső és belső oldalra. A palást kiforduló részein más színezés volt várható. Ez jellemző a középkori

Kutatóablakok a Szent Borbála-szobor alsó ruháján

A kék pigment makroszkópos képe (40x-es nagyítás)

technikai megoldásokra. A feltevés bebizonyosodott, de ami még érdekesebb, míg a palást külső oldala azonos a két szobornál, a belső részeik különböző színűek. Szent Borbála köpenyének kiforduló részei élénkpiros színűek, Szent Katalin esetében kékek. Ha surlófényben figyeljük a Katalin-szobor jobb karja alatti kiforduló köpenyrészt, apró, egyenletes pöttyök domborodnak ki a felületen. Ez is egy középkorra jellemző díszítési megoldás, aranyozott papír- vagy pergamenköröcskéket vágta ki és ragasztottak a már színezett felületre,

esetünkben a kékre. A kék pigmentet mikroszkóppal is megvizsgáltam. Mivel más műszeres analitikai módszer lehetősége nem állt a rendelkezésemre, ezért csak feltételezni merném, hogy azuritról¹⁶ van szó.

A kutatóablakok segítségével, az átfestések alatt még két különböző színű réteget figyelhetünk meg. Ezek is ugyanahhoz az átfestéshez tartoznak. Fentről lefele indulva: egy narancs, ill. piros, alatta egy vékony szürkés-fehér réteg. Gyakorlatilag a bronz vagy a ruha bordó színe alá felhordott vörös, ill. narancsszínű réteg egy aláfestés, mely a középkori laparanyozási technikát imitálja, miszerint az aranyozás alá legtöbbször vörös színű bóluszt¹⁷

¹⁶ Réz tartalmú, kristályos anyag.

¹⁷ A vas-oxidot tartalmazó agyagos földék, nevei: okker, bólusz, angolvörös, umbra stb. – valamennyi a sárga-vörös-barna színtartományban van. A vas-oxid igen gyakori anyag a Földön, minden kontinensen megtalálható, és mint pigment is az egyik legősibb.

A Szent Borbála-szobor tornyán nyitott kutatóablakok

A kötőanyag bejuttatása a felvált rétegek alá

tartalmazó polimentet¹⁸ használtak. A vékony szürkés-fehér rétegnek, mely tulajdonképpen mindenhol megjelenik, az volt a szerepe, hogy az átfestés jól kötődjön a hordozóhoz, ami itt nem a fa, hanem az eredeti színfelület. Ez az anyag feltételezhetően kazeinenyv vagy valami más fehérje alapú kötőanyag, nagyon nehéz volt a későbbiekben az eltávolítása.

Tovább vizsgálva a szobrokat, feltárás előtti ábrázolásukban a szentek haja sötétbarna, karnációjuk rózsaszínes, orcájukon erősebb pírral. Szemük és szemöldökük fekete. Fejükön bronzszínű korona. A talapzat, melyen állnak, sötétzöld. A torony okker, alja zöldes, 3 fekete ablakkal és egy ajtóval. A torony teteje vörös. Ugyanezt a színt találjuk a kard megmaradt markolatán, valamint Katalin cipőjén. Az imakönyv fekete, oldalai az említett vörössel szegélyezve, belső lapjai fehérek, írás imitációval. Ami közös ezeken a felületeken, az nem más, mint

az eredeti és átfestés közti szürkés-fehéres réteg. Ez a tisztítás során segítséget nyújtott, ugyanis ez alatt rejtőzködtek az eredeti rétegek.

A kutatást a tényleges restaurátori munka követte. Ahhoz, hogy a tisztítás sérülésmentesen történjen, azt a kevés festékréteg-felválást rögzítenem kellett.

A hátoldal tisztítása, az átfestések eltávolítása vegyszeres és helyenként mechanikai úton történt. A különböző színek más-más tisztítóanyaggal tisztultak le. Minden felületen hagytam tanúkat, ún. vakablakokat, melyeken megőriztem az átfestés rétegeit. Ezek, főként szakembereknek, későbbi kutatóknak nyújthatnak több információt a szobrokról, ezért kevésbé látható helyen vannak.

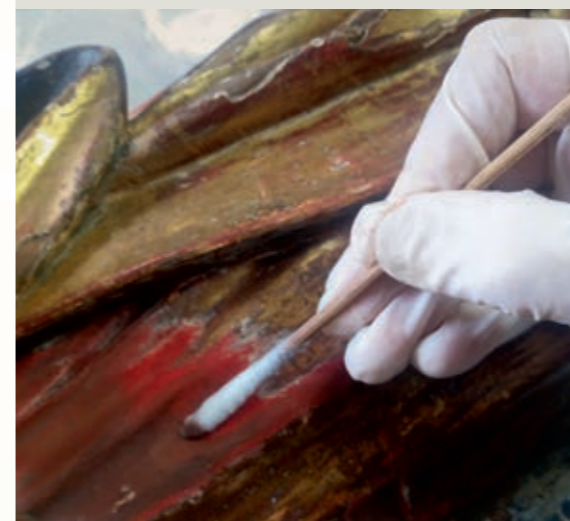
¹⁸ A polimentben felvitt kötőanyag rögzíti az aranyfüstöt és a búlusz teszi lehetővé a polírozást.

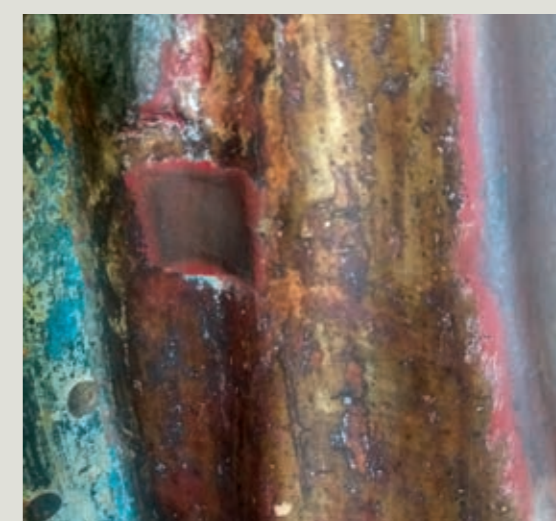
A hátoldal vegyszeres tisztítása

Mechanikai tisztítás szike segítségével

Részlet nedves tisztítás közben

Vakablak, a Szent Katalin-szobor alsóruhájának aranyozott felületén (az ideiglenesen lecsavarozott kéz alatt)

A Szent Katalin-szobor feje feltárás előtt

A Szent Katalin-szobor feje feltárás közben

A feltárás után a szobrok visszanyerték eredeti színvilágukat. Ha megfigyeljük őket, hajdani alkotójuk nagyrészt ugyanazokat a színeket, technikai megoldásokat alkalmazta mindkét tárgy esetében. A szentek ruhadarabjait arany és ezüst fóliával takarta, melyre színezésképp helyenként színes lakkokat alkalmazott¹⁹. A kevésbé látványos helyekre, mint például a köpeny oldalsó része, az aranyfűst helyett ezüstöt használt, melyet sárga lakkal bevonva arany hatást ért el. Ez idővel elszíneződött, néhol megfeketedett.²⁰ Az eredeti haj színe világosbarna, az arc

19 Lüsterezés.

20 A feketedést az ezüst oxidációja okozza, a levegővel való érintkezés hatására.

sápadt, a szemek kisebbnek tűnnek, a szemöldök vékony sugarú.

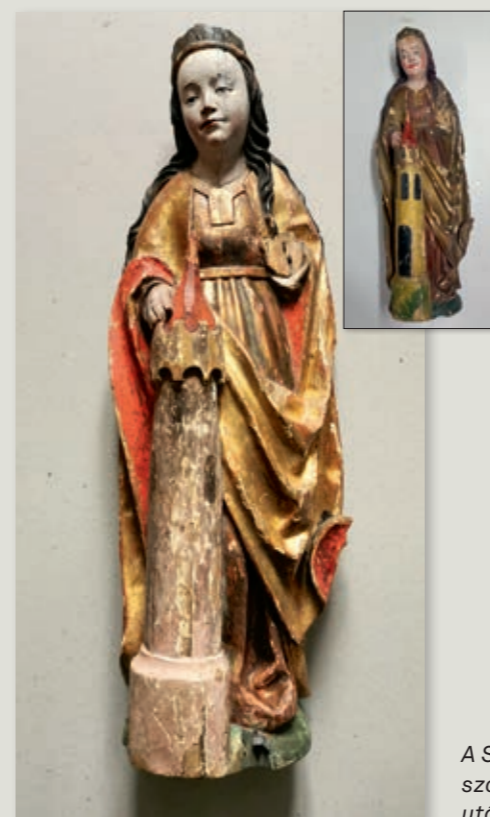
Az attribútumok közül legnagyobb változáson a torony ment keresztül. Az erős okker helyett a nyers sziena árnyalata kevésbé kirívó, ajtaja nincs, a 3 ablak szintén nem annyira kontrasztos mint az átfestésen. A bronzal át-festett felületek mattos hatását felváltotta az arany mélysége. Az eredeti vörösek (Katalin cipője, a kardmarkolat, Borbála palástjának belső fele, valamint a torony teteje) erőteljesebbek, a zöld (talapzat) élénkebb.

Új, de mégis évszázados „öltözetükkel” visszanyerték, bár csak részlegesen, eredeti mivoltukat, esztétikai, kortörténeti és

kutatástörténeti szempontból remélhetőleg egy új kaput nyitottak.

Restaurátori szempontból a szobrokon a továbbiakban minimális beavatkozás történt. Analógia hiányában az elveszett részeket nem pótoltam. Esztétikai kiegészítést (retusálást) csak a feltűnően zavaró helyeken alkalmaztam.

A szobrokat legutolsó sorban a felületeket védő lakkréteggel kezeltem, majd a tárgyakat visszahelyeztük a kiállításra.

A Szent Borbála-szobor tisztítás után

A Szent Katalin-szobor tisztítás után

Irodalomjegyzék

BENKŐ ET AL. 2016 – Benkő Elek, Mende Balázs Gusztáv, Mihály Ferenc, Muckenhaupt Erzsébet, *A csíksomlyói középkori kegyszobor roncsolásmentes vizsgálatok és a történeti kutatások tükrében*, IN Dáné Veronka, Lupescuné Makó Mária, Sipos Gábor (Szerk.), *Testimonio litterarum, Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 17–38.

KOVÁCS 2006 – Kovács Petronella, *Be számoló a Magyar Képzőművészeti Egyetem fa-bútorrestaurátor hallgatóinak Erdélyben végzett munkáiról*, IN Isis, *Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek*, 5, Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely.

SARKADI NAGY 2016 – Sarkadi Nagy Emese, *„Az Boldog Aszszony képet radiusba vegyem” Szempontok a csíksomlyói Madonna művészettörténeti elemzéséhez*, Művészettörténeti Értesítő, A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat folyóirata, 65. kötet, 2. szám, 229–240.

KELEMEN IMOLA

Az intézményesített Csíki Székely Múzeum 70 éve az alkalmazottak tükrében

1930-ban Domokos Pál Péter tanár, Nagy Imre zsögödi festőművész és Vámszer Géza tanár gyakorlati irányításával, Gál Ferenc tanító és mások segítségével elkészült a hasonló nevet viselő egyesület által alapított Csíki Székely Múzeum első kiállítása Csíksomlyón.¹ Már ebben az időben, ezzel az eseménnyel kezdődően beszélnek és beszélhetünk «múzeumalapításról», de intézményesített formában a Csíki Székely Múzeum csak 1950-től létezik.

Jelen oldalakon egy helyen láthatjuk az összes alkalmazott nevét, beosztását, és a múzeumban hivatalos keretek között eltöltött idejét, a formális alapítástól napjainkig (1950–2020) terjedő időszakra vonatkozóan. A munka alapjait a 2000-ben, Szabó András akkori múzeumigazgató szerkesztésében kiadott *A LXX éves Csíki Székely Múzeum emlékkönyve* adta, amelyben 50 évnyi dolgozók listáját követhettük nyomon.

Módszertan és előzetes tudnivalók

Amint alább látni fogjuk, a Csíki Székely Múzeum 70 évének valós képe valamelyest árnyaltabb, mint ahogyan a száraz adatok mutatják, de az igazság mégis az, hogy valamilyen módon mind a 179 itt dolgozó ember hozzájárult

¹ SZABÓ 2000, 7.

a múzeum fejlődéséhez, alakulásához, az első munkatársaktól, Kovács Dénes múzeumigazgatótól kezdve (1950–1968) egészen az utolsó alkalmazottig, Korodi János kapusig (2017–).

1. táblázat.
Az elmúlt 70 év alkalmazottjainak neve és betöltött posztja a Csíki Székely Múzeumban

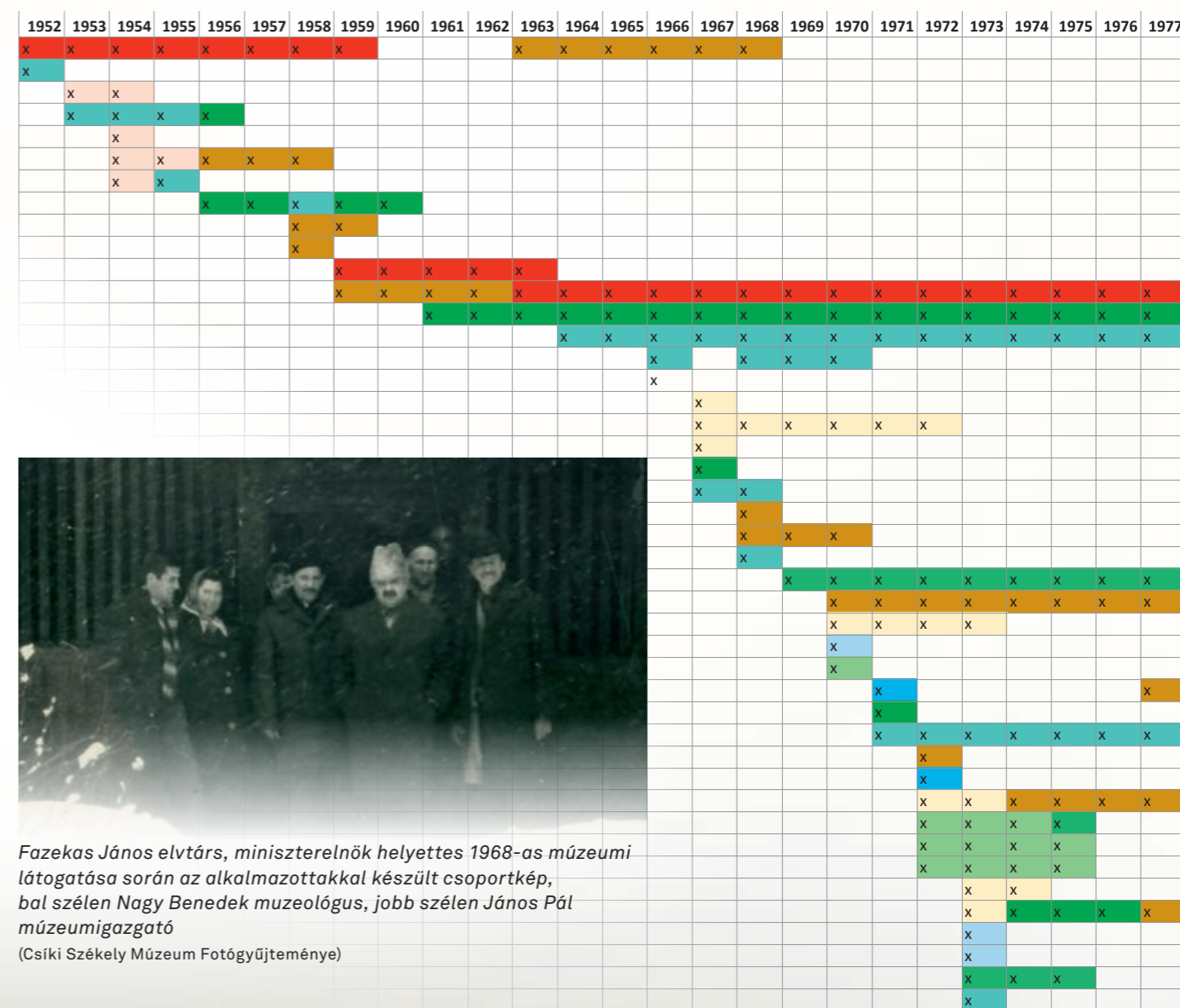
Az adatbázis (1. táblázat) összeállítása során alkalmazottnak számított mindenki, aki a 70 év bármely hónapjában szerepelt

a bérlajstromban és/vagy hosszabb-rövidebb ideig rendelkezett érvényes munkaszerződéssel. Szem előtt kell tartanunk tehát, hogy a táblázatra vagy grafikonra nézve ne az legyen a következtetés, hogy valaki annyi évi dolgozott a múzeumban, hanem, hogy azokban az években (függetlenül a hónapok számától) volt érvényes

Név	Évek száma	Foglalkozás	Foglalkozás1	Fogl.2	Fogl.3	Fogl.4	Fogl.5	Fogl.6	1950	1951
1 Kovács Dénes	16	2	igazgató 10	muzeológus 6					x	x
2 Páll Juliánna	1	1	takarító							
3 Hajdú András	2	1	preparátor							
4 Dani Anna	4	2	takarító 3	teremőr 1						
5 Ferencz Imre	1	1	preparátor							
6 Karácsony Zakariás	5	2	preparátor 2	muzeológus 3						
7 Nagy Menyhért	2	2	preparátor	takarító						
8 Kosztándi Anna	5	3	teremőr 2	takarító 1	teremőr 2					
9 Bokor Lajos	2	1	muzeológus							
10 Orbán Zoltán	1	1	muzeológus							
11 Nagy Géza	5	1	igazgató							
12 János Pál	23	2	muzeológus 4	igazgató 19						
13 Gál Magdolna	27	1	teremőr							
14 Bőjthe (Bors, Divicsány) Erzsébet	14	1	takarító							
15 Becze Margit	4	1	takarító 1+3							
16 Ambrus Erzsébet	1	1	?							
17 Antal Imre	1	1	szakirányító							
18 Horváth Csaba	6	1	szakirányító							
19 Kassay Ibolya	1	1	szakirányító							
20 Mátéffy Anna	1	1	teremőr							
21 Györgypál Júlia	2	1	takarító							
22 Albu Dumitru	1	1	muzeológus							
23 Nagy Benedek	3	1	muzeológus							
24 Mátéffy György	1	1	takarító							
25 Gál Vilmos	15	1	munkás							
26 Vécsey Gyula	9	1	muzeológus							
27 Kákoniyi László	4	1	szakirányító							
28 Szabó Erzsébet	1	1	tisztviselő							
29 Bodor István	1	1	kapus							
30 Bucur Ioan	2	2	könyvelő 1	muzeológus 1						
31 Tímár Teréz	1	1	teremőr							
32 György Ilona	20	1	takarító							
33 Bakó Kálmán	1	1	muzeológus							
34 Kovács Tünde	1	1	könyvelő							
35 Miklóssy Vári Vilmos	17	2	szakirányító 2	muzeológus 15						
36 Bilibók Gyula	4	2	kapus	munkás						
37 Dániel János	4	1	kapus							
38 Lőrincz Ágoston	4	1	kapus							
39 Ambrus Ibolya	2	1	szakirányító							
40 János Pál ifj.	23	6	szakirányító 1	teremőr 3	muzeológus 1	teremőr	takarító	teremőr	15	
41 Balog Erzsébet	1	1	tisztviselő							
42 Imets Ildikó	1	1	tisztviselő							
43 Nagy Ferenc	3	1	munkás							
44 Bucur Erzsébet	1	1	takarító							

munkaszerződése. Ennek következtében érdekes helyzetet eredményeztek azok az esetek, amikor egy adott év alkalmazotti listájában szerepelnek azok a gyerekevelési szabadságon levők, akiknek érvényes, bár épp nem aktív munkaszerződésük volt, de ugyancsak szerepelnek a listában az őket helyettesítő, meghatározott

időre alkalmazott szakemberek is. Az adott években (2014–2019 között majdnem minden év) tehát nyilvánvalóan több alkalmazott szerepel a listán, mint ahány ember konkrétan dolgozott a múzeumban. Érdekes megfigyelni azt is, hogy az alkalmazottak számát tekintve (1. ábra) a múzeum 1986–1990 közötti időszakban volt a csúcson, illetve 1979 óta nem volt ilyen kevés dolgozója, mint 2020-ban.

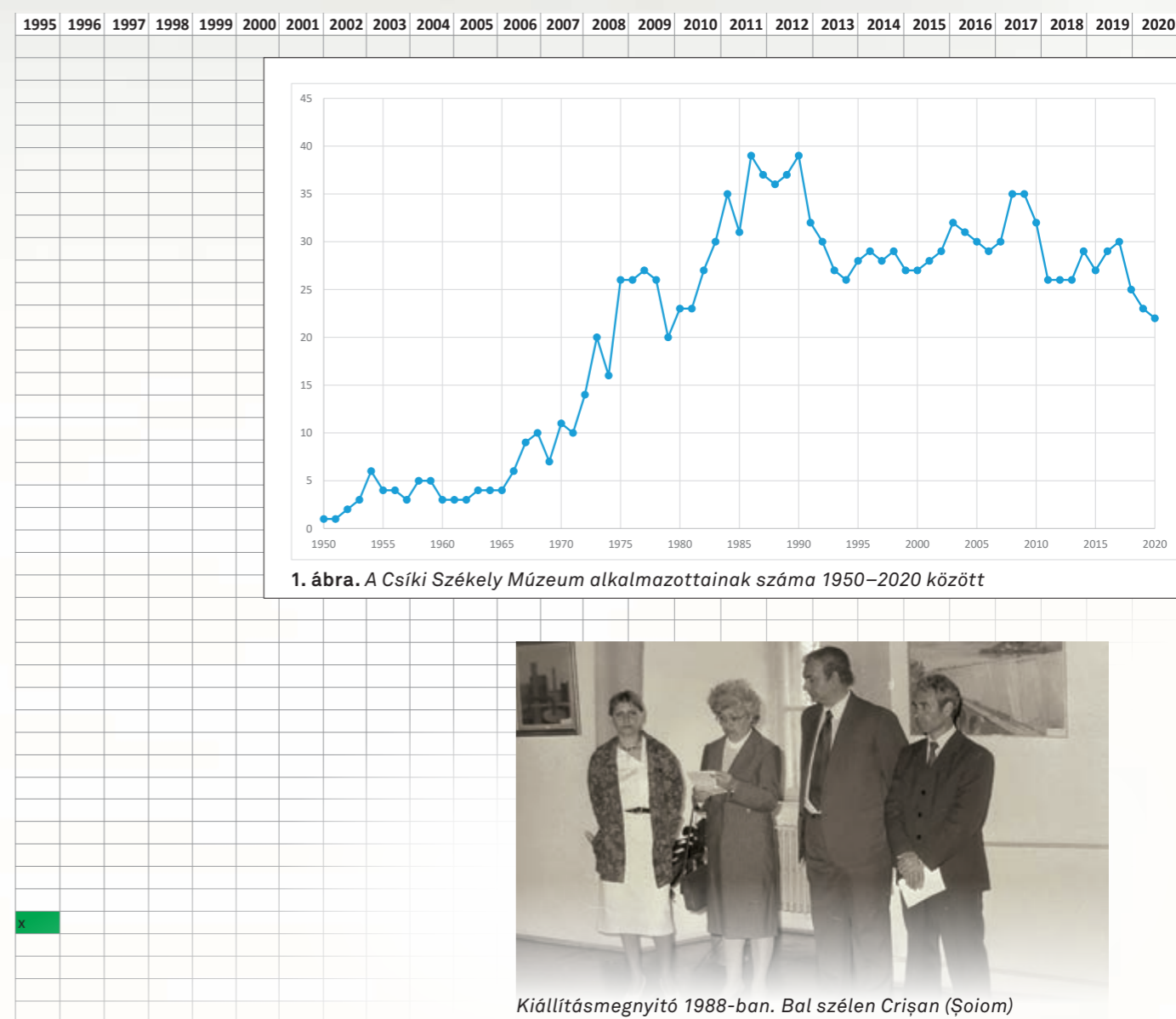

Fazekas János elvtárs, miniszterelnök helyettes 1968-as múzeumi látogatása során az alkalmazottakkal készült csoportkép, bal szélén Nagy Benedek muzeológus, jobb szélén János Pál múzeumigazgató
(Csíki Székely Múzeum Fotógyűjteménye)

Név	Évek száma	Foglalkozás	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
1 Kovács Dénes	16	2																	
2 Páll Juliánna	1	1																	
3 Hajdú András	2	1																	
4 Dani Anna	4	2																	
5 Ferencz Imre	1	1																	
6 Karácsony Zakariás	5	2																	
7 Nagy Menyhért	2	2																	
8 Kosztáncsi Anna	5	3																	
9 Bokor Lajos	2	1																	
10 Orbán Zoltán	1	1																	
11 Nagy Géza	5	1																	
12 János Pál	23	2	x	x	x	x													
13 Gál Magdolna	27	1	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x							
14 Bőjtke (Bors, Divicsány) Erzsébet	14	1													x	x			
15 Becze Margit	4	1																	
16 Ambrus Erzsébet	1	1																	
17 Antal Imre	1	1																	
18 Horváth Csaba	6	1																	
19 Kassay Ibolya	1	1																	
20 Mátéffy Anna	1	1																	
21 Györgypál Júlia	2	1																	
22 Albu Dumitru	1	1																	
23 Nagy Benedek	3	1																	
24 Mátéffy György	1	1																	
25 Gál Vilmos	15	1	x	x	x	x	x	x											
26 Vécsey Gyula	9	1	x																
27 Kákonyi László	4	1																	
28 Szabó Erzsébet	1	1																	
29 Bodor István	1	1																	
30 Bucur Ioan	2	2																	
31 Tímár Teréz	1	1																	
32 György Ilona	20	1	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
33 Bakó Kálmán	1	1																	
34 Kovács Tünde	1	1																	
35 Miklóssy Vári Vilmos	17	2	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
36 Bilibók Gyula	4	2																	
37 Dániel János	4	1																	
38 Lőrincz Ágoston	4	1																	
39 Ambrus Ibolya	2	1																	
40 János Pál ifj.	23	6	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
41 Balog Erzsébet	1	1																	
42 Imets Ildikó	1	1																	
43 Nagy Ferenc	3	1																	
44 Bucur Erzsébet	1	1																	

Ugyanakkor, az adatbázis készítése során nem számítottak alkalmazottnak az egyes eseményekre vagy akár hosszabb távra felvett külsős, akár civil szerződéssel alkalmazott emberek, mint például tárlatvezetők, teremőrök, takarítók vagy a nyugdíjazás után visszatért/itt maradt emberek, még akkor sem, ha néhányuk éveig dolgozott tovább, ami például Szócs János történész-muzeológus, volt igazgató esetében éppen

20 évet jelentett. Hasonló a helyzete nagyon hiányolt (volt) kolléganőknak, Kádár Kincső múzeumpedagógusnak, aki bár már 2010-től igyekezett a legtöbbet nyújtani a múzeumpedagógiát illetően, hivatalosan mégis csak 2016-ban lett teljes állásban alkalmazva. A nyilvántartásban tehát ettől az évtől szerepel. De hasonló cipőben jár a teremőr-takarító

Kiállításnyitóképzés 1988-ban. Bal szélén Crișan (Șoiom) Viorica muzeológus (később igazgató), középen Barabási László múzeumigazgató (Csíki Székely Múzeum Fotógyűjteménye)

személyzethez tartozó 6 ember is, akiknek 2010 óta nincs intézményen belüli hivatalos posztjuk, hanem külső cégekbe szervezve végzik változatlan elköteleződéssel a munkájukat.

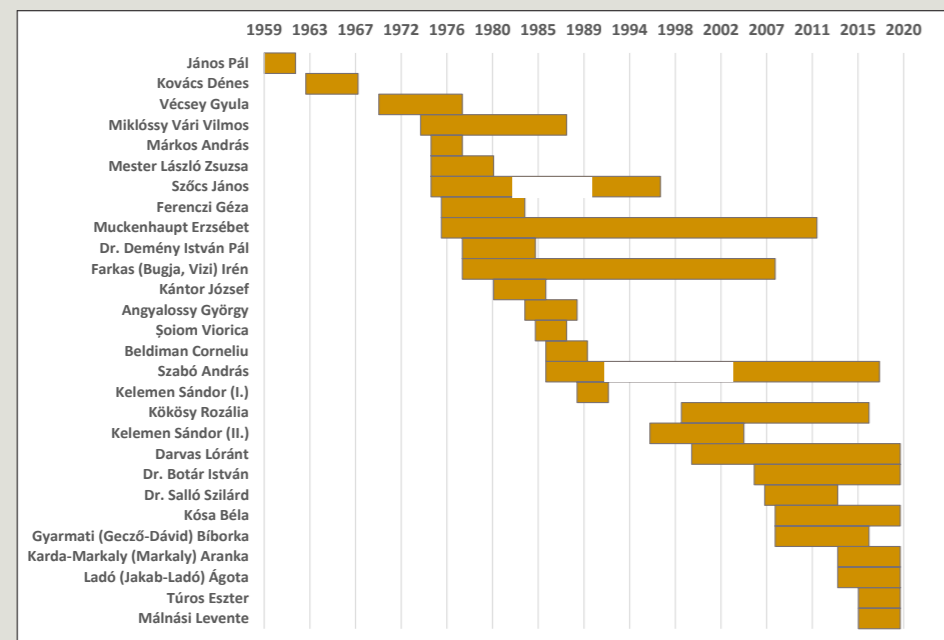
Nem tisztem és nem is szándékom érdemlenni a Múzeum elmúlt 70 évét, de néhány – a

grafikonokból egyértelműen kitűnő – érdekességet említésre méltónak találok.

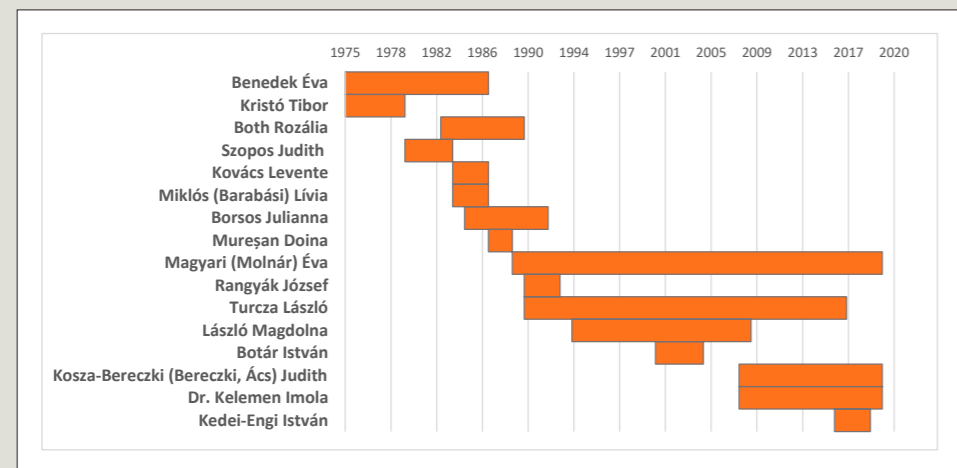
A 70 év alatt 179 alkalmazottja volt a Múzeumnak: az első Kovács Dénes rajztanár, 10 évig igazgató, majd később még 6 évig muzeológus, az utolsó Korodi János, 2017-ben alkalmazott kapus. (Megjegyzés: 2020 novemberétől Mara Zuzsanna restaurátor, volt kolléganő is újra hivatalosan a Múzeum alkalmazottja lett.)

Név	Évek száma	Foglalkozás	Foglalkozás1	Fogl.2	Fogl.3	Fogl.4	Fogl.5	Fogl.6	1950	1951
45 Nagy Veronika	20	1	takarító							
46 Tankó Rozália	1	1	takarító							
47 Tankó T. Erzsébet	1	1	takarító							
48 Benedek Éva	41	3	szakirányító 1	gyűjteménykezelő	restaurátor 27					
49 Bucur Maria	1	1	takarító							
50 Janitsek András	2	1	muzeológus							
51 Kósa Szánthó Vilma	2	1	muzeológus							
52 Márkos András	4	1	muzeológus							
53 Mester László Zsuzsa	7	1	muzeológus							
54 Pászka Imre	1	1	muzeológus							
55 Szócs János	19	3	muzeológus 6+5+8	igazgató	muzeológus					
56 Kristó Tibor	6	1	gyűjteménykezelő							
57 Szakács V. Sándor	2	1	fényképész							
58 Zaharagiu Clara	3	1	titkárnő							
59 Kovács István	17	2	munkás 10	raktárnok 7						
60 Nagy Ferenc ifj.	31	1	munkás 17+14							
61 Incze Lajos	1	1	kapus							
62 Ferenczi Géza	9	1	muzeológus							
63 Muckenaupt Erzsébet	37	1	muzeológus							
64 Muscă Tiberiu	3	1	muzeológus							
65 Turánicz Kozma Mária	2	1	muzeológus							
66 Orbán (Kocsis) Katalin	3	1	fényképész							
67 Páll Anna	12	3	takarító 1	munkás 2	takarító 9					
68 Offner Marianna	2	1	technikus							
69 Csató Miklós	2	1	teremőr							
70 Üke József	1	1	?							
71 Dr. Demény István Pál	8	1	muzeológus							
72 Farkas (Bugja, Vizi) Irén	31	1	muzeológus							
73 János László	2	1	gyűjteménykezelő 1+1							
74 Nagy (Szabó) Gyöngyvér	38	1	gyűjteménykezelő	technikus fényképész						
75 Both Rozália	13	6	munkás 2	teremőr 2	gyűjteménykezelő	muzeológus	gyűjtem.	teremőr 1		
76 Szopos Judith	5	1	gyűjteménykezelő							
77 László Ágnes	18	2	takarító 13	teremőr 5						
78 Kántor József	6	1	muzeológus							
79 Fekete Miklós	2	1	gyűjteménykezelő							
80 Beczásy Antal	2	1	muzeológus							
81 Kovács Hajnal	3	2	gyűjteménykezelő 1	munkás 2						
82 Fekete (Czompó) Márta	6	2	művezető 1	műépítész 5						
83 Dajka Dénes	2	1	munkás							
84 Korpos Krisztina	2	1	takarító							
85 Sajgó Ilona	1	1	takarító							
86 Barabási László	7	2	muzeológus 2	igazgató 5						
87 Simon Mihai	2	1	muzeológus							
88 Szabó Béla	3	1	muzeológus							
89 Veress István	9	1	munkás							
90 Gurzó Margit	2	1	takarító							
91 Angyalossy György	6	1	muzeológus							
92 Kovács Levente	36	2	gyűjteménykezelő 1+2	restaurátor 33						
93 Miklós (Barabási) Livia	9	2	gyűjteménykezelő 4	restaurátor 5						
94 Pop Mariana	1	1	gyűjteménykezelő							
95 Benő Antal	7	1	kapus 1+6							
96 Birta László	9	1	kapus							
97 Csutak Gáspár	15	1	kapus							
98 Magyar István	4	1	kapus 1+3							
99 Tankó János	3	1	kapus							
100 Őoiom Viorica	4	2	muzeológus 4	igazgató 2						
101 Mészáros Margareta	4	1	könyvelő							
102 Borsos Julianna	8	1	gyűjteménykezelő							
103 Molnár Jenő	7	1	munkás							
104 Sipos Erzsébet	5	1	takarító							
105 Beldiman Corneliu	5	1	muzeológus							
106 Mureşan Doina	4	2	muzeológus 1	gyűjteménykezelő 3						
107 Szabó András	33	2	muzeológus 4	igazgató 14	muzeológus 15					
108 Nagy István	32	2	munkás 6	restaurátor 26						
109 Becze Erzsébet	4	1	takarító							
110 Borbély Katalin	1	1	takarító							
111 Korpos Valentina	3	1	takarító							
112 Ráduly Anna	1	1	takarító							
113 Tóth Katalin	2	2	takarító 1	kapus 1						
114 Nagy Károly	2	1	kapus							
115 Gegő (Kovács, Hodgyai) Eleonóra	8	1	teremőr							

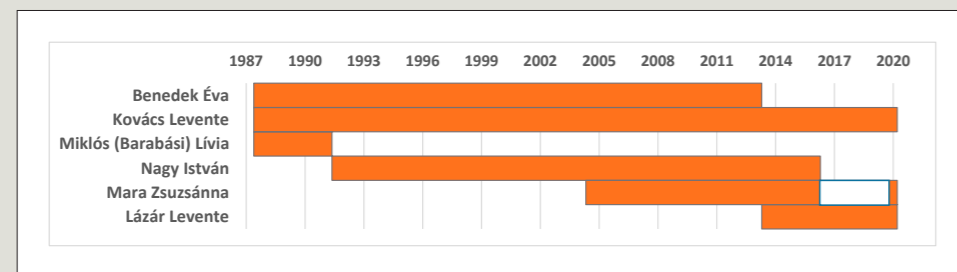
1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	
																						x	x	x	x	x
																						x				
																						x	x	x	x	
																						x				
																							x	x		
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	
																							x	x	x	

5. ábra.
Muzeológusok a Csíki Székely Múzeumban

6. ábra.
Gyűjteménykezelők a Csíki Székely Múzeumban

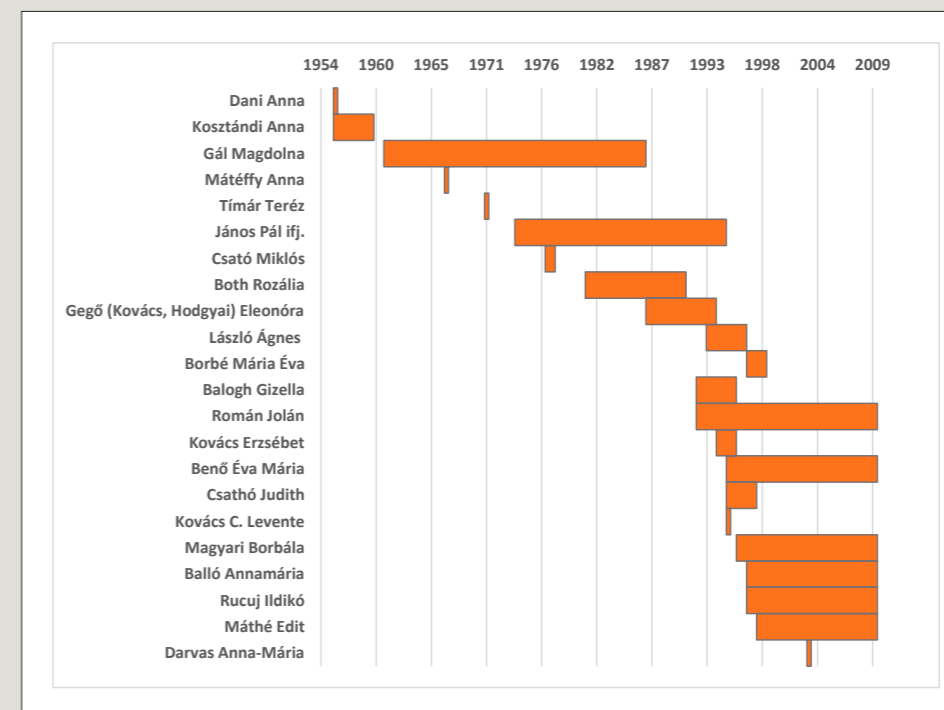
7. ábra.
Restaurátorok a Csíki Székely Múzeumban

Az alkalmazottak számát illetően (1. ábra) a Múzeum élete 1950-ben egyetlen emberrel indul, Kovács Dénes igazgatóval, virágkorát a 1980-as évek második felében éli, amikor is közel 40 beosztottja van, azóta pedig (egy kiemelkedőbb alkalmazási hullámmal 2010 körül) folyamatosan csökken a munkaeő száma, ma – 22 emberrel – inkább a 1975-80 előtti állapotokhoz állunk a legközelebb. Ami pedig az újonnan alkalmazottak és a Múzeumot elhagyók fluktuációját illeti (2. ábra), a legtöbbet egyszerre 1975-ben jöttek az intézményhez (10 ember), míg legtöbb 7 ember ment el egy évben, 1991-ben.

A legtöbb időt itt töltött kollégák (3. ábra) Benedek Éva (41 év – ebből az első évben

szakírányító, 13 évig gyűjteménykezelő, majd 27 évig restaurátor), Nagy (Szabó) Gyöngyvér gyűjteménykezelő-fényképész (38 év), Muckenhaupt Erzsébet történész-muzeológus (37 év).

1950–2020 között a Múzeumnak 8 igazgatója volt és a 70 év alatt csupán egyetlen aligazgatója, Mihály Zita (5 évben, 1999–2003 között) (4. ábra). A leghosszabb ideig igazgató János Pál (19 év, 1963–1981). Muzeológusi poszt 1959-től létezik és ebben a legtöbb időt Muckenhaupt Erzsébet töltötte, hivatalosan 37 évet 1976–2012 között (5. ábra), míg a legtöbb muzeológusa a Múzeumnak egyszerre 1976-ban volt. Gyűjteménykezelők hivatalosan 1975 óta vannak (6. ábra) és ezt a posztot betöltve a legtöbb ideje Magyar (Molnár) Éva dolgozik (32 év, 1989 – ma is aktív), közel 20 éve viszont főleg titkárnői és egyéb adminisztrációs

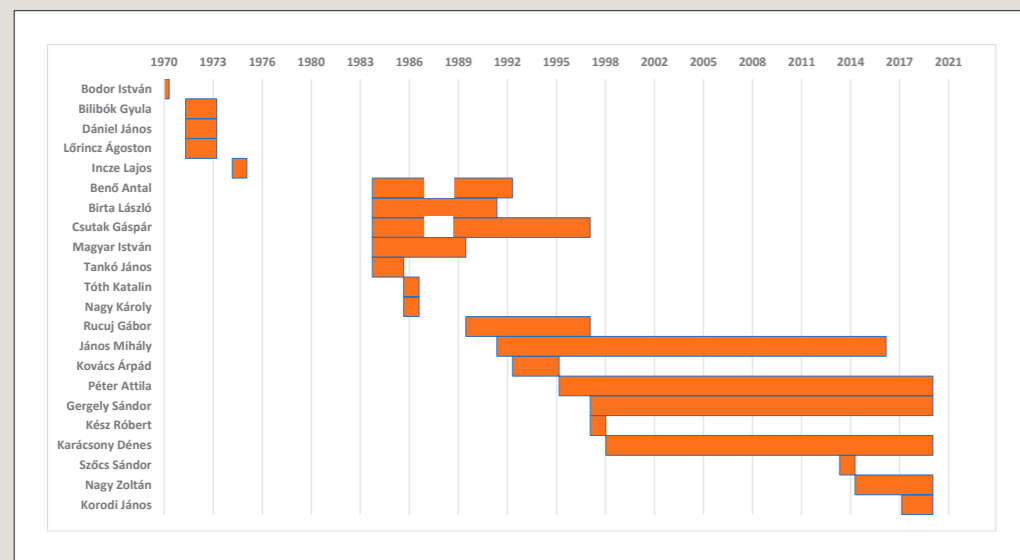

8. ábra.
Teremőrök a Csíki Székely Múzeumban

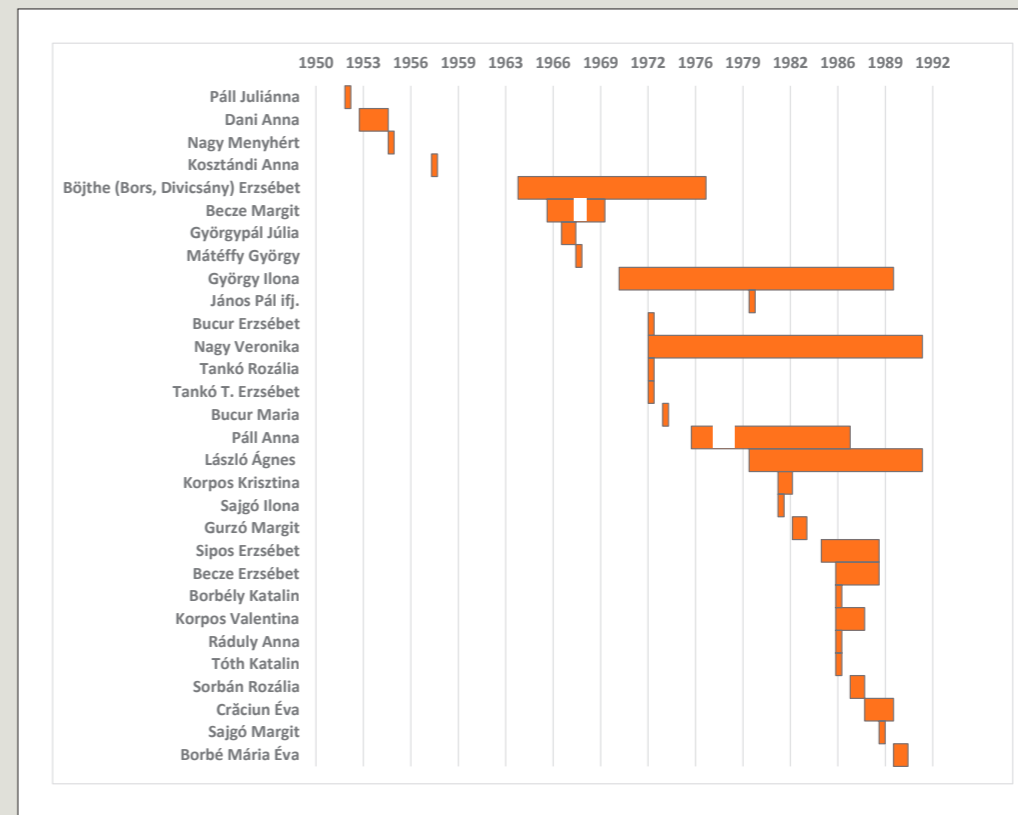
feladatokat ellátva. A Múzeumnak 2008 utántól van a legtöbb gyűjteménykezelője egy évben, 4-5 ember. Restaurátorokról 1988 óta beszélhetünk (7. ábra) a Múzeumban, azóta majdnem folyamatosan 4 szakember aktív egyszerre. Restaurátorként a legtöbb ideje Kovács Levente, kerámia-restaurátor dagozik (33 év, 1988 – ma is aktív). Teremőrök 1956-tól vannak (8. ábra) és a legtöbb időt ekként Gál Magdolna töltötte (27 év, 1961–1987), míg egyszerre a legtöbb teremőr 1995–1997 között van (7). 2010-ben megszűnik létezni a teremőr poszt, azokat az embereket, akik ezt a feladatot látják el, a Múzeum kénytelen külső cégekkel szerződést kötve kiszervezni. Hasonló a helyzet a takarítókkal is (10. ábra), akik 1952–1992 között végzik hivatalosan a feladataikat, ezután a teremőrökre hárul majd a takarítás is. Legtöbb ideig takarító György Ilona (20 év, 1971–1990) és Nagy Veronika (20 év, 1973–1992). Kapusok a Mikó-várba való költözés utántól vannak, 1970-től (9. ábra), akik között a legtöbb időt János Mihály (26 év, 1992–2012) és Péter Attila (25 év, 1996 – ma is aktív) dolgozták.

Az egyéb foglalkozásokat illetően a leg-hosszabb ideig könyvelő – Kovács Anna (12 év, 1993–2004), a legtovább dolgozik munkásként ifj. Nagy Ferenc (megszakítva 31 év, 1975–1991 és 2002–2015), illetve Borbé József (25 folytonos év, 1992–2016).

Érdekességként hívom fel a figyelmet, hogy titkárnői poszt csupán három évig létezik (1975–77 között), holott a titkárnői feladatok egy múzeumban nyilvánvalóan mindennaposak és jelenleg is minden nap ellátják őket, immár közel 20 éve Magyar (Molnár) Éva. Ugyanilyen nyilvánvaló talán, hogy – bár a takarítói állások 1992-ben, a teremőri posztok pedig 2010-ben szűntek meg létezni – a takarítást és teremőrséget is becsületesen látja el a külső céghez kiszervezett 6 ember, nélkülük nem is működhetne ma is 26 kiállítóteremben a Csíki Székely Múzeum.

9. ábra.
Kapusok a Csíki Székely Múzeumban

10. ábra.
Takarítók a Csíki Székely Múzeumban

Irodalomjegyzék

SZABÓ 2000 – Szabó András (Szerk.) 2000, A LXX éves Csíki Székely Múzeum emlékkönyve, Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda.

LADÓ ÁGOTA

A múzeum(ok) következő éveiről

Résztevők az ICOM szeptemberi kiotói kongresszusán.

Forrás: ICOM KYOTO 2019 Organising Committee Facebook-oldal

Az évfordulók többnyire alkalmat adnak a visszatekintésre, emlékezésre, elemzésre, értékelésre. Mostanában tehát nem véletlenül gondoltunk vissza a Csíksomlyón megrendezett első kiállításra, az első leltárkönyvre, az évek során a múzeumnak otthont adó épületekre, az intézmény egykori vezetőire és munkatársaira. Fontos azonban, hogy a számvetés pillanataiban figyeljünk az elkövetkező időszakot meghatározó, befolyásoló aktuális kérdésekre, problémákra is.

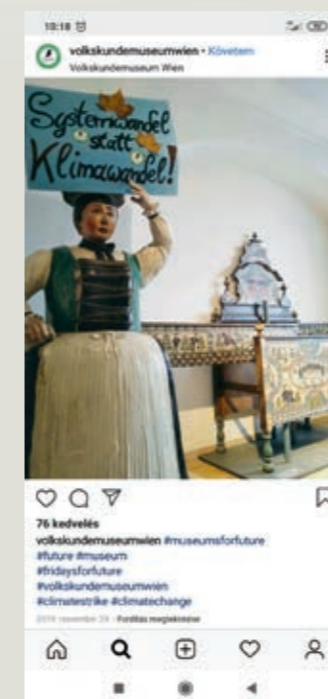
Az ICOM (International Council of Museums, vagyis a Múzeumok Nemzetközi Tanácsa) Facebook-oldalán 2019. január 21-én jelent meg az a bejegyzés, mely szerint az elmúlt évtizedekben a múzeumok és múzeumi tevékenységek olyan mértékben alakultak át, hogy a *múzeum* érvényben lévő definíciója már nem megfelelő, nem reflektál az új kihívásokra, elképzelésekre, felelősségekre. A szervezet ekkor felkért minden érdeklődőt egy új meghatározás

kidolgozásában való együttműködésre, a javaslatok beküldésének határideje 2019. május 20-a volt.

2019 áprilisára már több mint 250 lehetséges definíció gyűlt össze,¹ ezek közül három érkezett Romániából, egy pedig Magyarországról. Júliusra körvonalazódni látszott egy új meghatározás, mely egyrészt határozottan kijelenti, hogy a múzeumok nem a profitért vannak („*Museums are not for profit.*”), emellett pedig tartalmazza azt a felelősség-, illetve szerepvállalást, mely szerint az intézmények célja az emberi méltóság, a társadalmi igazságosság, a globális egyenlőség, valamint a természeti jólét megteremtéséhez és fenntartásához való hozzájárulás.² Az új definíciót illető döntés meghozatalát az ICOM szeptemberi kiotói kongresszusán végül elhalasztották, a témával kapcsolatosan a magyarországi szakmai életben október 25-én rendeztek nyilvános vitát. A

1 *Creating the new museum definition: over 250 proposals to check out!* <https://icom.museum/en/news/the-museum-definition-the-backbone-of-icom/?fbclid=IwAR0Z2es-fzt7gCHzF7qxjSh0FgaoTea-UZXC1dX-3SprZ6D5iGW2IbLxi5sg> (Letöltve: 2020. február 12.)

2 *Museum Definition* <http://icom.museum/en/activities/standards-guidelines/museum-definition/> (Letöltve: 2020. február 13.)

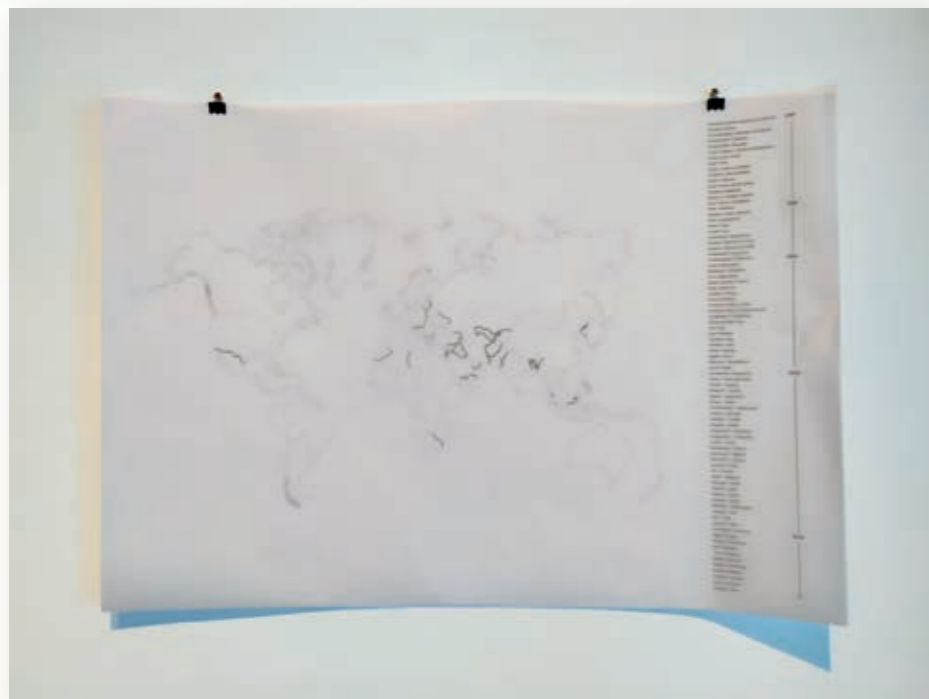
Klímaváltozás helyett rendszerváltást! - feliratú transzparenszel ellátott múzeumi tárgy a Bécsi Néprajzi Múzeumban – #museumsforfuture hashtaggel jelölt bejegyzés a múzeum Instagram-oldalán (képernyőképet a szerző készítette)

beszélgetésen többek között az is elhangzott, hogy az új meghatározás egy ideológiai manifestum, és nagy kérdés, hogy a különböző társadalmak, államok hogyan viszonyulnak ehhez. Varga Benedek (a szervezet Magyar Nemzeti Bizottságának elnöke, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója) elmondta, hogy az új definíció körül kialakult viták tétjében az ICOM léte, ugyanis ha a meghatározást jelenlegi formájában elfogadnák, a tagországok felelősen lépne.³

E szakmai rendezvényről szóló beszámoló november 5-én jelent meg a *MúzeumCafé* oldalán. Ugyanekkor, 2019 novemberének első felében két nemzetközi múzeumi konferencia zajlott a világ két különböző pontján, egymástól

3 *Mi a tétje az új múzeumi definíciónak?* <https://muzeumcafe.reblog.hu/mi-a-tetje-az-uj-muzeumi-definicionak> (Letöltve: 2020. február 14.)

4 A NEMO romániai tagja a Rețeaua Națională a Muzeelor din România (Romániai Múzeumok Országos Hálózata) és a kolozsvári Erdélyi Néprajzi Múzeum, a magyarországi tagja pedig a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, az Iparművészeti Múzeum és a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület. <https://www.ne-mo.org/about-us/network/list-of-network-members.html> (Letöltve: 2020. február 18.)

Falak a világban, az egyre bővülő lista (részlet). A 05786 művészeinek Lucila Camposszal közös munkája, Museo de la Inmigración, Buenos Aires, Argentína (a szerző felvétele)

hozzállásunk, magatartásunk alakítása szempontjából mindegyik fontos lehet: „1. Üdvözd a sztrájkolókat a múzeumodban. A mosdók, a csapvíz, a kényelmes ülőhelyek jól jönnek a sztrájkolóknak. 2. Rendezz gyerekeknek programot a fenntartható jövőről. Így a szülők felszabadultan vonulhatnak. 3. Adj helyet (tiltakozó) előadássorozatoknak, tiltakozó táblák készítésének, műhelymunkáknak. Ajánld fel a műhely-területeket és más térségeket a szervezők javára. 4. Kapcsolódj az #ArtStrike-hoz, vonj be egy múzeumi tárgyat a sztrájkba. Itt találsz néhány használható eszközt és némi további információt.⁵ 5. Rögzítsd

megváltoztattok, hamarosan olyan zöldek lesztek, mint a fű. 9. Javasold, hogy a múzeumodat tömegközlekedéssel közelítsék meg. Adj részletes útmutatást, és el ne felejtse megemlíteni a megoldás alkalmasságát. 10. Ne fogadj el többé támogatást fosszilis üzemanyaggal foglalkozó vállalkozástól. Kellő figyelmetek legyen minden támogatókra: ne legyen művészet hamisan felhasználva, ne legyen zöldremosás.”⁶

A fenti javaslatcsomag megjelenése óta már kimondottan a gyűjteménykezelők, konzervátorok,

a sztrájk eseményeit és tedd közzé. Dokumentáld ezt a nagyon fontos mozgalmat az utókor számára, a sztrájkolókkal együttműködve. 6. Mutasd be más korok és más helyek fiatal sztrájkolóit. Hozz létre bemutatót arról, hogy működnek a mozgalmak, és hogyan hoznak létre változásokat. 7. A múzeumi étterem csak helyi és csak növényi ételeket áruljon. Egy napon megoldható. Aztán még egyen. És még egyen. 8. Tedd a múzeum tevékenységeinek egyetlen részét fenntarthatóvá. Közműszámla, szállítás, csomagolás... bármi. Ha minden alkalommal, amikor sztrájk van, egyetlen dolgot

restaurátorok számára összegyűjtött ötletek is elérhetőek a mozgalom honlapján.⁷ Ezek között szerepel például a csomagolóanyagok használatának átgondolása annak érdekében, hogy azok lebomlóak, többször használhatóak vagy újrahasznosíthatóak legyenek.

A Buenos Airesben, *Twelfth International Conference on The Inclusive Museum* (Tizenkettedik Nemzetközi Konferencia az Inkluzív Múzeumról) címmel rendezett tanácskozás helyszíne a Tres de Febrero Állami Egyetem kötelékében működő Bevándorlás Múzeuma volt. Az intézménynek az az épület(együttes) ad otthont, mely 1906-tól 1953-ig a tengeri úton Argentínába érkező bevándorlók fogadására és támogatására szolgált. Itt zajlott a partraszállás, az érkezők egészségügyi kivizsgálása, szükség esetén orvosi ellátása és elszállásolása, illetve ugyanitt hivatalnokok nyújtottak segítséget a munkahelykeresésben és az elhelyezkedésben. Bentről látszik a kikötő, az Argentína és Uruguay határát képező Río de la Plata vize, melyben már érezhető az Atlanti-óceán távlata. A múzeumban az információk, tárgyak, installációk, kiállítások emlékeztetnek egyfelől az argentinai bevándorlás történetére, másfelől releváns kérdéseket vetnek fel a különböző népmozgásokkal, az ezekből adódó aktuális társadalmi problémákkal kapcsolatban. Ez utóbbiakra irányítja a figyelmet az is, hogy a tárlatok és a konferencia helyszínének bejáratától alig

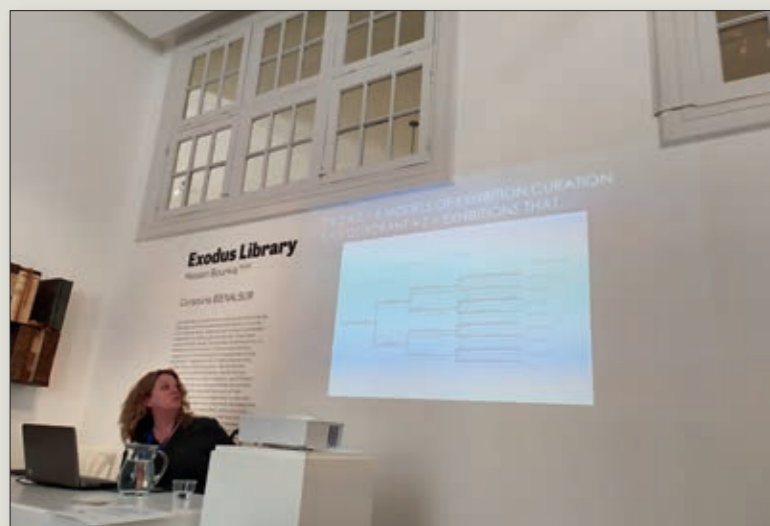
Migrar no es delito felirat a Dirección Nacional de Migraciones központját körbevevő falakon, Buenos Aires, Argentína (a szerző felvétele)

néhány lépésnyire működik a Belügyminisztériumhoz tartozó Bevándorlásügyi Hivatal (Dirección Nacional de Migraciones) központja. A falakon kívül az átmenetiségre, a várakozásra utaló szemét, összegyűrt papírok, üres, eldobált tasakok, szendvicses zacskók, az épületeket körbevevő magas falakon pedig több helyen is elhelyezett *Migrar no es delito* (A migráció nem bűncselekmény) felirat olvasható. A konferencián egyébként nagy hangsúly esett a létező és lehetséges kurátori gyakorlatok modellezésére és elemzésére, illetve a kurátori önreflexió szükségességére. A Pat Villeneuve és Ann Rowson Love (mindketten a Floridai Állami Egyetem munkatársai, közösen szerkesztett könyvük címe *Visitor-Centered Exhibitions and Edu-Curation in Art Museums*) által vezetett

⁵ Art Strike Tool Kit https://drive.google.com/drive/folders/1_iqm0LDHsTS7TxxVXozmxSH6BmCibAIP (Letöltve: 2020. február 19.)

⁶ https://museumsforfuture.org/mffca19awp/wp-content/uploads/2019/11/MuseumsforFuture_10_simple_actions_Hungarian.pdf (Letöltve: 2020. február 19.)

⁷ *Ten simple actions conservators can take in support of the Fridays For Future movement* <https://museumsforfuture.org/2020/01/ten-simple-actions-conservators-can-take-in-support-of-the-fridays-for-future-movement/> (Letöltve: 2020. február 19.)

Ann Rowson Love ismerteti a kurátori munka, a lehetséges megközelítések egyik modelljét a Buenos Airesben megrendezett konferencián
(a szerző felvétele)

fontos szakmai kerekasztal-beszélgetésen járható útként, előremutató, teremtő erővel bíró lehetőségként a látogatóközpontú, kollaboratív és demokratikus kurátori gyakorlat körvonalazódott.

2019 tehát nagyon eseménydús és tartalmas év volt a múzeumok számára nemzetközi viszonylatban, és a közeljövő is hasonlóan izgalmasnak ígérkezik: elég csak arra gondolni, hogy a londoni Természetudományi Múzeum 2020. január 20-ai közleményében földi (éghajlati és ökológiai) vészhelyzetet hirdetett, és átgondolt stratégiában foglalta össze azokat a konkrét lépéseket, melyeket az intézmény a klímakatasztrófa elkerülése érdekében tehet és tenni fog.⁸ Székelyföldi, kisvárosi múzeumaink, múzeumunk számára, úgy tűnik, az elkövetkező időszak

egyik nagy kihívása az lesz, hogy az anyagi-, adminisztratív-, bürokratikus nehézségekkel, szakemberek, gyakran a megfelelő feltételek, az alapvető kommunikáció és elismerés hiányával küzdő, de elvárásokkal túlterhelt intézmény(ek) és muzeológusok képesek lesznek-e (mindezek ellenére, esetleg ezeket feloldva?) tudatosítani az aktuális környezeti-természeti és társadalmi problémákat, illetve érvényes válaszokat, megoldási lehetőségeket kínálni ezekre.

A fenti cikk kéziratának leadása után nem sokkal az új koronavírus rohamos terjedésének megakadályozása érdekében kijárási korlátozásokat, illetve teljes kijárási tilalmat vezettek be a világ számos helyén. A betegségtől, az ismeretlentől való félelemnek, a járványügyi intézkedéseknek, a le- és bezárásoknak, a ki-látástalanságnak, a megszokott életmódunk hirtelen változásának árnyékában – érthető módon – a fent körvonalazott problémák némiképp elhomályosodtak. A múzeumok, múzeumi szakemberek már az első percekben igyekeztek reagálni, válaszokat adni a kialakult helyzetre: virtuális kiállításokkal, online elérhetővé tett gyűjteményekkel, adatbázisokkal, foglalkozásokkal, webináriumokkal, képzésekkel, felmérésekkel, konferenciákkal, a világjárványhoz, karanténhoz kapcsolódó tárgyak, képek, történetek begyűjtésével. Mindezek ellenére a kérdés – mely az élet minden területére egyaránt érvényes – változatlanul fennáll: hogyan tovább?

⁸ <https://www.nhm.ac.uk/content/dam/nhmwww/about-us/our-vision/strategy-to-2031.pdf> (Letöltve: 2020. február 29.)

Számunk szerzői

Botár István, PhD

régész, muzeológus
Csíki Székely Múzeum
Csíkszereda, Románia
botaristvan@csikimuzeum.ro

Gyarmati Zsolt

történész, múzeumigazgató
Csíki Székely Múzeum
Csíkszereda, Románia
gyarmatizsolt@csikimuzeum.ro

Hegedűs Enikő

művészettörténész, egyházművészeti referens
Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség
Csíkszereda, Románia
hegeduse@yahoo.com

Kelemen Imola, PhD

archaeozoológus, gyűjteménykezelő
Csíki Székely Múzeum
Csíkszereda, Románia
kelemenimola@csikimuzeum.ro

Kósa Béla

művészettörténész, muzeológus
Csíki Székely Múzeum
Csíkszereda, Románia
kosabela@csikimuzeum.ro

Ladó Ágota

művészettörténész, muzeológus
Csíki Székely Múzeum
Csíkszereda, Románia
ladoagota@csikimuzeum.ro

Mara Zsuzsanna

restaurátor
Csíki Székely Múzeum
Csíkszereda, Románia
marazsuzsa@csikimuzeum.ro

Málnási Levente

néprajzkutató, muzeológus
Csíki Székely Múzeum
Csíkszereda, Románia
malnasi.levente@csikimuzeum.ro

Tóth Boglárka

régész, dendrokronológus
Anno Domini Dendrolab
Csíkszereda, Románia
tothboglarka1@yahoo.com

Tartalom

- 3** Köszöntő
- 5** MÁLNÁSI LEVENTE
„Hogy Csíkvármegyének egy múzeuma legyen”
- 18** GYARMATI ZSOLT
A Csíki Székely Múzeum első leltárkönyve
- 26** HEGEDŰS ENIKŐ
A csíksomlyói Székely Népművészeti és Egyházművészeti Kiállítás
Adalékok az 1930. évi csíksomlyói kiállítás egyházművészeti anyagához
- 46** BOTÁR ISTVÁN – TÓTH BOGLÁRKA
A csíkszentimrei plébániatemplom harangtornyának „felfedezése”
- 52** LADÓ ÁGOTA
„...fejest ugrottam, azt sem tudtam, mibe”
Beszélgetés János Pál egykori múzeumigazgatóval
- 58** KÓSA BÉLA
Az időben és a térben
Adatok a Csíki Székely Múzeum főépületeinek történetéhez
- 68** MARA ZSUZSANNA
Részletek a Szent Borbála és Szent Katalin későgótikus faszobrok restaurálási folyamataiból
- 81** KELEMEN IMOLA
Az intézményesített Csíki Székely Múzeum 70 éve az alkalmazottak tükrében
- 98** LADÓ ÁGOTA
A múzeum(ok) következő éveiről
- 103** SZÁMUNK SZERZŐI